

RUBICON

A GULAG SZOMORÚ VILÁGA

OLOFSSON PLACID ATYA

NEHÉZSORSÚAK

A GULAG - GUPVI
TÁBORRENDSZER

MAGYAROK
A SZOVJET
LÁGERVILÁGBAN

CIVILEK
HADIFOGSÁGBAN

RÓZSÁS JÁNOS
ÉS
SZOLZSENYICIN

Ajándékozzon
Rubicon-előfizetést!

ajándék, amely

12

hónapra kínál olvasnivalót!

Éves előfizetési díj:
6950 Ft

Születésnapra, évfordulóra lepje meg családtagjait, barátait
Rubicon-előfizetéssel!

Kedvezményes akciónk keretében tízet fizet tizenkettőt kap!

Rendelje meg honlapunkon!

www.rubicon.hu

Előfizetés menüpont

Információ: www.rubicon.hu • rubicon@t-online.hu • 06-1 402-1848
1161 Budapest, Sándor u. 60.

ALAPITVA 1989

RUBICON

TÖRTÉNELMI MAGAZIN

XXVIII. ÉVFOLYAM 304. SZÁM

LEKTORÁLT FOLYÓIRAT

Főszerkesztő:

Rácz Árpád

Szerkesztőbizottság:

Bácskai Vera, Bertényi Iván,
Gyarmati György, Mezey Barna,
Ormos Mária, Orosz István

Szerkesztőség:

Csorba László, Hahner Péter,
Hermann Róbert, Magyarics Tamás,
Németh György, Rainer M. János,
Rácz György, Romsics Gergely,
Szakály Sándor, Ujváry Gábor

Olvasószerkesztő:

Potencsik Erika

Képszerkesztő:

Basics Beatrix, Vajda László

Fotó:

Dabasi András, Kardos Judit,
Mudrák Attila

Térkép:

Nagy Béla, Sebők László

Tervezőszerkesztő:

Czeizel Balázs

Kiadja a Rubicon-Ház Kft.

Felelős kiadó: Rácz Árpád

A szerkesztőség címe:

1161 Budapest, Sándor u. 60.

Telefon: 402-1848

Fax: 402-1849

e-mail: rubicon@rubicon.hu

honlap: www.rubicon.hu

Megjelenik évente 12 szám

Nyomtatás: Ipress Center Central Europe Zrt.

2600 Vác, Nádas utca 8.

Felelős vezető: Borbás Gábor

Terjeszti a Lapker Zrt.

Előfizethető a RUBICON-HÁZ Kft.-nél

(Bankszámlaszám: Budapest Bank Rt.,

10102237-77185300-00000001),

valamint Budapesten a Magyar Posta Zrt.

Levél- és Hírlapüzletági Igazgatóságán

(XIII., Lehel u. 10/A,

levélcím: LHI, Budapest 1900),

illetve kerületi ügyfélszolgálati irodáiban,

vidéken a postahivatalokban.

Külföldön terjeszti a COLOR Interpress Kft.

1039 Budapest, Hatvany Lajos u. 14.

Tel.: +36 1 243 9232

www.colorinterpress.hu

HU ISSN 0865-6347

12

24

46

52

80

TARTALOM 2017/3

A HÓNAP TÉMÁJA: NEHÉZSORSÚAK A GULAG SZOMORÚ VILÁGA

4 **Bognár Zalán:** Hadifogolytáborok Magyarországon.
benne: **Balog Zoltán:** Köszöntő

12 **Babucs Zoltán:** Budapesti civil hadifoglyok

20 **Bank Barbara:** GUPVI. A „külföldiek Gulagja”

24 **Várszegi Asztrik:** Placid atya tanúságtétele

26 **Kovács Emőke:** Oloffson Placid

36 Nehézsorsúak. Oloffson Károly.
Placid atya vallomása Sára Sándor
dokumentumfilmjében

46 **Szakály Sándor:** Magyar tábornokok
és törzstisztek szovjet (hadi)fogságban

52 **Murádin János Kristóf:** Erdélyi magyar civilek
elhurcolása

64 **Benkő Levente:** A barcaföldvári haláltábor

70 Nehézsorsúak. Rózsás János.
Lágeréletről és Szolzszenyicről

80 **Baják László:** Rabszolgasors. Apám a Gulagon

ONLINE PLUSZ · www.rubicon.hu

Soós Viktor Attila: „Pap vagy te mindörökké” –
még a munkatábor poklában is.
Egyházi személyek a Gulagon

E számunk megjelenését
támogatta a Gulag Emlékbizottság.

A szerkesztésben közreműködött:
Kovács Emőke

Fotó: Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, Történelmi Tár ·
Benkő Levente · Lux Judit · Mohi Sándor · Murádin János Kristóf ·
Király Csaba
A címlapon Oloffson Placid portréja Kovács Lajos Péter felvétele

RUBICON A FACEBOOKON

www.facebook.com/rubicon.tortenelmi.magazin

BOGNÁR ZALÁN

HADIFOGOLYTÁBOROK MAGYARORSZÁGON

A hadifogolyügy – így a táborok felügyelete, vezetése is – teljes egészében az NKVD, azaz a szovjet Belügyi Népbiztosság Hadifogoly- és Internáltügyi Főparancsnokságának (Glavnoje Upravlenyje po gyelam Vojennoplennih i Internyirovannih), vagyis a GUPVI-nak a hatáskörébe tartozott. Ezt a lágerrendszert a szovjetek 1939 szeptemberében, két nappal Lengyelország megtámadása után kezdték létrehozni a már működő Gulag lágerrendszer mellett, illetve annak mintájára a Lengyelországban fogságba vetettek számára. Majd később ebbe a lágerrendszerbe kerültek az elfoglalt Közép- és Délkelet-Európában fogságba vetett katonák és civilek. E lágerrendszerben a fogvatartottak létszáma 1945 februárjára meghaladta a négymillió főt. Ennek részeként hoztak létre a Kárpát-medencében több mint 80, a trianoni Magyarország területén 56 hadifogoly-gyűjtőtábor, illetve táborrészleget.

Magyarország mai területén 1944 őszétől, a front, illetve az azt követő hadműveleti záróvonal nyugat felé haladásával párhuzamosan sorra alakultak a hadifogoly-gyűjtőtáborok, s nemcsak a Vörös Hadsereg, hanem az alárendeltségében hazánk területén harcoló bolgár és román hadsereg őrizete alatt is. Ebből következően a dél-dunántúli táborok nagy része a bolgár 1. hadsereg, míg Északkelet-Magyarország egyes táborai a román 4. hadsereg őrizete alatt jöttek létre.

GYŪJTŐTÁBOROK KIALAKÍTÁSA

A Magyarország mai területén kialakított gyűjtőtáborok parancsnokságát a 2. és a 3. Ukrán Front NKVD Hadifogoly- és Internáltügyi Osztályainak tisztjei látták el. Ezeket középszinten az NKVD délkelet-európai központja fogta össze Baden bei Wienben. Felső szinten a döntés Ivan Petrov altábornagynak, az NKVD hadifogoly- és internáltügyi főparancsnokának, illetve Lavrentyij Berijának, az NKVD vezetőjének kezében volt. A legfelsőbb szinten pedig az Államvédelmi Bizottság (ÁVB), illetve annak elnöke, Sztálin állt.

Az előbbiekből adódóan a bolgár és a román fogolytáborokban lévőket is a kijelölt szovjet lágerek NKVD-parancsnokainak – a bolgár táborok lakóit a bajai, míg a románoknál lévőket a salgótarjáni hadifogolytábor parancsnokának – kellett átadni. Tehát a hadifogolytáborok kettős alárendeltségben működtek: a fenntartás és az éléltetés tekintetében a Vörös Hadsereg, míg a hadifoglyok személyére vonatkozóan az NKVD GUPVI alá tartoztak.

A Magyarország mai területén folytatott hadműveletek során mintegy 350 ezer magyar katona és minimum 150 ezer civil került a hazai hadifogolygyűjtőtáborokba. Rajtuk kívül még 80-100 ezerre tehető azon magyar állampolgárok száma, akik ugyan a határainktól nyugatra, a Német Birodalom területén estek szovjet fogságba, de a Szovjetunió felé vezető úton elsősorban a nyugat-magyarországi hadifogoly-gyűjtőtáborokat járták meg. Ebből is adódott, hogy a lágersűrűség ebben a térségben volt a legnagyobb. Ezért hoztak itt létre több tábort májusban, sőt a legutolsót 1945. június közepén Sopronhorpácson.

Összesen mintegy 600 ezer honfitársunk járta meg a magyarországi (hadi)fogoly-gyűjtőtáborokat, s rajtuk

TISZTELT OLVASÓ!

Szinte minden magyar család sorskönyvébe beírta magát a málenkij robot és a Gulag tragédiája. Nagyjából 800 000 embert raboltak el nemzetünk közösségéből és szórtak szét a Szovjetunió munkatáboraiiban, ahol embertelen körülmények között dolgoztatták őket. A sorsuk összefonódott az Elbától keletre élő valamennyi nép polgárainak sorsával. Sokan soha nem tértek haza.

Hatalmas, szinte beláthatatlan méretű katasztrófa ez, amit csak tovább súlyosbít, hogy 40 esztendőn keresztül a hallgatás parancsa vette körül mindazt, ami történt. A hivatalos adatokat, a forrásokat nem lehetett megismerni, a szemtanúkat némaságra ítélték, emlékezni államellenes bűncselekménnyel ért fel. A szégyen nem a tettesekre, hanem az áldozatokra nehezedett.

1990 környékén ugyan lazult ez a szorítás, de a magunk mögött hagyott negyedszázad után is bőven maradt tennivalónk. Magyarország Kormánya azért hívta életre a Gulag Emlékbizottságot és hirdette meg a Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszermunkások emlékévét, hogy törlessze közös adósságainkból azt, amit lehetséges: emlékezzen és emlékeztessen.

Az emlékév felhívásaira sok és sokféle közösség válaszolt: összesen 637 pályázatot támogattunk. Számos rendezvénysorozat, kiállítás, konferencia jött létre a kiemelt szakmai szervezeteknek köszönhetően. Több mint 250 település kapcsolódott be a megemlékezéssorozatba a Kárpát-medence különböző régióiban.

„Utazó kiállítások” kötötték össze a megemlékezés helyszíneit. Ilyen volt a Magyarországi Németek Pécs–Baranyai Nemzetiségi Köre által útjára indított *Lágerjártat, a Barakkba zárva – Életre ítélve* elnevezésű köztéri kiállítás és installáció. A Gulag történetéről elkészített roll up kiállítás nemcsak a magyarok vidékekre jutott el, hanem az idegen nyelvű változatoknak köszönhetően a környező országokban, francia és spanyol nagykövetségeken, német és angol nyelvterületen, így Észak-Amerikában és a balti államokban is megtekinthető volt.

Sikerrel játssza a Nemzeti Színház Földes László *A Gulag virágai* című drámáját, a *Rabtársak a Gulagon* című képregény pedig 100 000 példányban jutott el a hazai középiskolákba. Szép művészi megformálása a Gulag sorstragédiáknak a *Memento* című táncszínházi előadás is.

Határon túlra nyúlt az az országos zarándoklat, amelynek keretében több mint 150 diák utazhatott Kárpátaljára, a Szolyvai Emlékparkba. Az emlékévben meghirdetett országos tanulmányi versenyre több mint 80 csapat jelentkezett. November 25-én, az emléknapon határainkon innen és túl egyaránt megemlékezéseket tartottak. Sok helyen ekkor avatták fel az elhurcoltak emlékére állított emléktáblákat, emlékműveket. Kétrészes történelmi játékfilm készül, melynek szívszorító története az egyik munkatáborban játszódik. Hamarosan elkészül a Ferencvárosi pályaudvaron az Emlékbizottság által támogatott Málenkij Robot emlékmű, és a civilek kezdeményezésére még idén sor kerülhet a Szabadság téren egy központi emlékmű avatására is a szovjet megszállás áldozatainak emlékére.

Tisztelt Olvasó! Az emlékév véget ér, az emlékezés megmarad. Ez az emlékév teljesítette a küldetését: újra ráirányította a figyelmet nehéz sorsú honfitársainkra, és jelentősen kitágította a nekik rendelt helyet közös emlékezetünkben. Köszönöm a *Rubicon* közösségének, hogy ezzel a nagyszerű különszámmal vesz részt ebben a munkában: emlékezik és emlékeztet.

Budapest, 2017. február 13.

BALOG ZOLTÁN

AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERE,
A GULAG EMLÉKBIZOTTSÁG ELNÖKE

kívül még mintegy 200 ezer más állampolgárságú katona. E táborok hivatalosan hadifogolytáborok, illetve hadifogoly-átvevő helyek voltak, a bennük őrzött magyar foglyok több mint egynegyedét mégis civilek tették ki. (Erre utalunk a továbbiakban a szövegben előforduló „[hadifogoly]” szó előtagjának zárójelbe tételével.)

E táborok célja és feladata a hadifoglyok jól őrizhető helyekre történő összegyűjtése, számbavétele és őrzése volt mindaddig, amíg felsőbb parancs, valamint vasúti szerelvény nem érkezett a (hadifogoly)kontingensek továbbszállítására a Szovjetunió felé. E táborok fennállási ideje alapvetően a vasúti szállítási lehetőségektől függött. A kisebb táborok csak néhány hónapig, míg a nagyobbak, illetve a főbb vasúti csomópontoknál vagy vasúti fővonalak mentén létesített táborok 9-12 hónapig is működtek, mint például a szegedi, a ceglédi vagy a bajai.

A hadifogoly-gyűjtőtáborokat általában közlekedési csomópontoknál

vagy nagyobb városoknál, többnyire jól őrizhető, nagyobb létszám befogadására alkalmas épületekből vagy épületegyüttesekből alakították ki. Így leginkább laktanyákból (például Budapesten a Ferenc József lovassági, Cegléden a páncélos- és a huszár-, Baján az utász-, Debrecenben a Pávilon, Székesfehérváron a légvédelmi tüzér, Jászberényben a méneskari, Győrben a Frigyes laktanyából – hogy csak a nagyobbakat említsem) vagy uradalmi majorságokból állítottak fel, mint például Alsópatyon, Tetétlenpusztán, Sorokpolányban, a Szigetvár melletti Cseretőpusztán, a Celldömölk melletti Intapusztán, a Jánosháza melletti Martonfapusztán. Ezenkívül gyűjtőtáborokat hoztak létre fegyintézetekből (például Vácon, Sopronkőhidán, Szegeden), oktatási intézetekből (például Gödöllőn a Premontrei Gimnáziumból – ma Szent István Egyetem –, Kiskunfélegyházán az Állami Tanítóképzőből és a Constatinum Katolikus Leánynevelő Intézetből, Szolnokon a fémipari isko-

lából, Edelényben az általános iskolából), valamint egyéb erre alkalmasnak tűnő helyen, illetve épületekből, például Szegeden a repülőtéren, Székesfehérváron a Szent György Kórházból, Miskolcon a rendőrpalotából vagy Mezőtúron a városházából.

A TÁBOROK NAGYSÁGA

Egy-egy tábor nagysága, vagyis a benne őrzött foglyok létszáma és összetétele folyamatosan, sokszor naponta változott. Mégis, a kialakítást közvetlenül követő és a megszüntetést közvetlenül megelőző időszakok kivételével minden tábornál kialakult egy folyamatosan, hosszabb időn keresztül fennálló átlagos – úgy is nevezhetnénk: telítettségi – létszám. Így a táborok létszáma igen különböző volt. Az 1000 fő körülitől – ilyen volt például az alsószolcai és az edelényi – a 70-80 ezres létszámúig terjedtek, mint például a ceglédi, a székesfehérvári vagy

a győri tábor. A gyűjtőtáborok átlagos létszáma 8–15 ezer fő között mozgott.

A legnagyobb magyarországi foglyokoncentráció Cegléden jött létre. A visszaemlékezéseken túl ezt erősíti meg a Honvédelmi Minisztériumban 1946-ban készített összefoglaló jelentés is, amely szerint „1945. május hónapban a ceglédi foglyotáborban 130 000 fő tartózkodott”. A ceglédi foglyotábor – a szovjet dokumentumok szerinti 34. számú front melletti átvevő-továbbító tábor – tulajdonképpen két táborra oszlik: a páncélos- és a huszárlaktanyából kialakított táborokat, illetve táborrészlegeket, amelyek egy parancsnokság alá tartoztak.

Cegléd közlekedés-földrajzi helyzetéből adódóan a kelet felé menő vasútvonalak egyik legfontosabb csomópontja volt. Ezért az itteni foglyotábornak volt az egyik legnagyobb, ha nem a legnagyobb átmenő forgalma, vagyis ez a tábor gyűjtőtábori funkciói mellett igen jelentős tranzittábori feladatokat is ellátott. Hiszen innentől vált ketté a vasútvonal az északkeleti, Máramaroszigeten keresztül vezető és a délkeleti, Foksányon keresztül vezető útvonalra. A székesfehérvári hadifoglyotábor is két, szintén mintegy 40 ezer fős táborrészlegről állt, a Szent György kórháziból és a légvédelmi tüzér laktanyáiból, amelyek túlsúfoltságának csökkentésére Hajmáskéren 1945. május második felében létrehoztak egy 15 ezer fős hadifogly-gyűjtőtáborra, amelyet az új Magyar Honvédség egyik utászszázadának kellett szögcsapóként kezelnie.

E lágerek lakóinak többsége magyar volt, főként katona, majd utánuk – természetesen – a németek voltak a legtöbben. Rajtuk kívül még osztrákok, szlovákok, ruszinok, románok, délszlávok, olaszok, sőt franciák, lengyelek és egyéb nemzetbeliek is megtalálhatók voltak. Természetesen általában a katona foglyok voltak többségben, de akadtak olyan táborok is, amelyekben a civil foglyok. Utóbbira azokon a területeken volt példa, ahol a hadműveletek után a Vörös Hadsereg, illetve az NKVD tömegesen szedte össze és hajtotta fogságba a polgári lakosságot. A legnagyobb ilyen „összeszedésre” Budapest ostroma következtében került sor, amikor is mintegy 100 ezer civil vetettek (hadifogly) fogságba. Ennek következtében például a gödöllőiben mindvégig, míg a tetélnpusztai és a kiskunfélegyházi táborban egy ideig a civil foglyok voltak többségben. Ezek

kívül a budapesti csata kapcsán még a fővárosi Ferenc József lovassági laktanyába, a két ceglédi, a két jászberényi, valamint a bajai hadifogly-gyűjtőtáborba került több ezer civil fogly.

ÚT A GYŰJTŐTÁBORBA

A foglyokat a fogságba esés helyétől ötös sorokból álló menetoszlopokban, általában 1–3, de igen sok esetben 4–5 vagy még ennél is több napon keresztül hajtották a frontvonal mögött többnyire 50 kilométerre vagy távolabb lévő gyűjtőtáborokig. A gyalogmenet meghosszabbodására legtöbbször a közeli gyűjtőtáborok megteltek vagy az ott elhatalmasodó járványok miatt kerülhetett sor, míg mások az ellenséges csapatok ellentámadása, a változó parancsok, a foglyok tájékozódási hibái vagy a háborús útviszonyok voltak az okai.

A hosszú, átlagosan 50, de esetenként 180 kilométernél is hosszabb gyalogúton (például a Budapest–Baja útvonalon) a foglyok élelmezése egyáltalán nem volt megoldott, teljesen az őrsemélyzettől függött. A legtöbb esetben napokig nem gondoskodtak az ellátásokról. Ezért ételhez többnyire csak úgy jutottak, hogy az érintett települések lakói a kerítéseik mögül dobálták a menettelő foglyok közé a becsomagolt élelmet, mivel tilos volt őket megközelíteni. Akik mégis megtették, azokat riasztólövésekkel vagy puskatussal bírták távozásra. Vízhez sokszor csak az út menti pocsolyákból, a keréknyomokban vagy a lovak patáinak nyomában összegyűlt vízből jutottak.

Szökés esetén az örök felszólítás nélkül használták fegyvereiket. Akik rosszul lettek vagy nem bírták a menetelést, azokkal a foglyocsoport elvonulása után egy hátramaradt őr végzett és belökte őket az út menti árokba. A hiányzó foglyokat az örök az éppen arra haladókkal vagy a közelben lévőekkel pótolták.

A gyűjtőtáborokig vezető út különösen tévíz idején, a mínusz 10–15 Celsius-fokos hidegben állította nagy megpróbáltatás elé a foglyokat, főként a civileket, akiket sokszor kiskabátban hurcoltak el lakásukból, munkahelyükről vagy az óvóhelyről. A hideg főleg éjszakánként volt olyanmilyre elviselhetetlen, hogy a legtöbben nem vagy alig tudtak aludni. Szálláshelyük sokszor a hómezőn, a szabad ég alatt, esetleg istállóban vagy valamilyen fűtetlen kőépületben volt. A –20–25 °C-os éjszakák során tovább fogyatkozott a foglyok létszáma.

Útközben a foglyok „szélpostával” értesítették hozzátartozóikat elhurcolásuk útvonaláról. Azaz kis papírfecnikre írták nevüket és címüket, valamint azt, hogy merre viszik őket, illetve hogy milyen településeken mikor mentek keresztül. Ezeket az arra járók juttatták el a megadott címekre, ami szép példája a magyar emberek együttérző segítségnyújtásának. Ennek volt köszönhető, hogy a (hadifogly)gyűjtőtáborok közelében több száz, több ezer hozzátartozó – leginkább nők, de idős férfiak és serdülő fiúk is – vert táborra, hogy szeretettel találkozhasson és neki valamilyen élelmet vagy ruházatot bejuttasson. A hozzátartozók igen ritkán – a

táborparancsnokságtól, illetve az öröktől függően többnyire némi ellenszolgáltatásért – tudtak élelmet vagy ruházatot bejuttatni a táborokba. Sok esetben a csomagok egyáltalán nem vagy csak hiányosan érkeztek meg a címzetthez.

Mivel a két-, háromszoros szögesdrót kerítéssel körülvett fogolytáborokat tilos volt megközelíteni, az információcserét a rabok és hozzátartozók között többnyire az ún. „kőposta” biztosította. Ez úgy működött, hogy a levélküldő a „levelet”, vagyis az információhordozó papírdarabot egy kőhöz erősítve (a követ a papírba csomagolva) áthajította a szögesdrót kerítésen. Emellett esetenként volt lehetőség arra is, hogy azok, akiket a táborból munkára, többnyire favágásra vagy vagonrakodásra kiküldtek, személyesen is beszélgessenek szerettükkel, amennyiben az örök ezt – többnyire pálinka vagy egyéb ellenszolgáltatás ellenében – megengedték.

TÁBORÉLET

A táborokban az őrzők katonai rendet alakítottak ki. A táborparancsnokság a foglyok közül kijelölt egy belső táborparancsnokot, aki sok esetben német volt, és mellé ún. policájokat, akiket – a könnyebb kommunikáció érdekében – szláv, többnyire ruszin vagy szlovák származású foglyokból válogattak ki, s a tolmácsolás mellett a tábor belső rendjének biztosításával is meg voltak bízva. A korabeli dokumentumokban és a visszaemlékezésekben is sűrűn találkozik a kutató a policájok kegyetlenkedéseivel.

A pécsi főispáni hivatalban 1945. február 13-án készült egyik jegyzőkönyvben például a következőket olvashatjuk: *„Már az első éjszaka előfordult, hogy a foglyok között levő különféle katonákat, németeket, magyarokat a fogolytáborban működő ruszin tolmácsok, akik maguk is foglyok voltak, az udvaron sorakoztatták és közben mindenféle módon kegyetlenkedtek velük. Pl.: kértek az egyik helyről 20 embert, és mivel azok nem jelentek meg kellő gyorsasággal, az egész katonaságot az udvarra hajtották és ennek során botokkal, derékszíjakkal verték őket. [...] a foglyoktól mindent elvettek, ami nekik megtetszett, pénzt, ékszert, ruhát, cipőt, órát, stb.”* Az utóbbi volt az ún. „zabrálás”.

A policájokon kívül még a konyhákat, valamint helyenként a fertőtle-

nítősöket, egészségügyi munkásokat és borbélyokat is a foglyok közül emelték ki. Ők a megbízatásuk folytán kedvezőbb életkörülmények közé kerültek a táborokban – külön, kényelmesebben kialakított szállás és bővebb ételmezés –, ezért nekik, a többiekkel ellentétben, a személyi adataikat is felvették, hiszen a jobb ellátás, a nyelvtudásuk, az őrséggel kialakult kapcsolatuk révén könnyebben nyílt lehetőségük a szökésre. A raboknak – a létszámmellenőrzés és az étkeztetés megkönnyítése céljából – tízesével rajokba, százasával századokba, majd ezredbe kellett szerveződniük, és parancsnokokat választaniuk maguk közül.

A foglyoknak a napok nagy részét – sokszor hidegben, esőben, fagyban – a lágér udvarán ácsorgással kellett eltölteniük. Egyrészt az élelemosztásnál kellett sorba állniuk, másrészt pedig a gyakori létszámmellenőrzéseknél, amelyeket addig folytattak, míg kétszer egymás után meg nem egyezett a szám.

Ezért órákat, sokszor fél napokat töltöttek ácsorgással.

ELHELYEZÉS

A hadifogoly-gyűjtőtáborokban siralmasak voltak a körülmények. Általános volt a túlszűfolttság, például a 700 főre tervezett sopronkőhidai fegyházból kialakított lágérben 33 ezer, míg a 600 főre tervezett Csillagbörtönben 12 000 hadifoglyot őriztek – olvashatjuk dr. Makara György járványügyi kormánybiztos jelentésében. Nem csoda, hogy gyorsan terjedt a tífusz és a vérhas, melyek következtében tömegével haltak meg az emberek.

A gödöllői táborról így írt az egyik fogoly: *„Egy talpalatnyi hálóléért a foglyok között állandó, gyakran tetteges harcok folytak.”* A bajai lágérben 1945. február közepén *„olyan nagy volt a fogolylétszám, hogy zömmel az udvarban, a szabad ég alatt, ketten-ket-*

ten összefonódva virrasztottuk át az éjszakát” – emlékezett az egyik volt hadifogoly.

A gyűjtőtáborokban aki fedél alá jutott, az is csak fűtetlen helyiségben, általában a pusztai padlón vagy istállóban, de volt, ahol már 2-3, sőt 5 emeletes, faltól falig épített fapriccsen hajthatta álmra a fejét. Már amennyire ezt a vérszívó élősködők, a tetvek és a poloskák megengedték, amelyekkel a foglyok hamar megismerkedtek.

ÉLELMEZÉS

A fogolytáborokba juttatott élelem, ahogy egyre több ember kezén ment keresztül, egyre kevesebb lett. A szovjet légerek őrzőinél nem volt ritka jelenség, hogy a foglyoknak szánt élelem egy részét a tábor környékén pálinkára cserélték. Így mire a háborús pusztítások miatt már amúgy is szűkös élelem a foglyokhoz érkezett, mind mennyisé-

gileg, mind minőségileg olyannyira silány volt, hogy a Külügyminisztérium 1945. május 16-án ismételt szóbeli jegyzékben kérte a Szövetséges (szovjet) Ellenőrző Bizottságot, „*hogy a táborokban a táplálkozás, mely miatt a foglyok nagy része igen erősen szenved, a lehetőség szerint feljavíttassék*”.

A táborparancsnokságtól függően naponta egyszer vagy kétszer kaptak meleg levest és 25–40 dkg kenyeret. A foglyoknak olajos- vagy benzineshorodókban főzték a levest, amely többnyire vízben főtt kukorica, borsó, bab, marharépa vagy toklászos burizs volt. A kenyérért a rajparancsnokoknak kellett idejében sorba állniuk, mert ha nem voltak résen, előfordult, hogy aznap már nem jutott nekik kenyér. Egy-egy rajparancsnok – táboroktól és időszakoktól függően – egy vagy két fekete, téglalakú kétkilós kenyeret kapott, amelynek grammra pontos 10 felé osztását kritikus szemekkel figyelték a rabtársak.

A civilek számára az edények, illetve az evőalkalmatlanságok hiánya okozta a legnagyobb gondot. Így leleményességükre voltak utalva. Előkerültek a lámpaburák, virágcserepek, konzervdobozok és egyebek. Volt, hogy 5-10 ember evett egy edényből.

EGÉSZSÉGÜGYI KÖRÜLMÉNYEK, HALÁLOZÁS

A tisztálkodásra szinte alig volt mód. A legtöbb gyűjtőtáborban nemhogy szappan, de még víz is alig volt. Mivel fehérneműt nem tudtak cserélni, az a szó szoros értelmében „lerohadt” az emberekről. A tetvek és a poloskák elleni védekezés egyedüli érdemleges és a rendszerességtől függően hatékony módszere két részből tevődött össze: a szórtelenítésből és a fertőtlenítésből. Az előbbi folyamatot az egyik civil „hadifogoly” a következőképpen élte át: „*Elterjedt a hír, hogy akinek holnap reggelre kopasz lesz a feje, az reggelit kap. Az udvaron volt egy tekerős birkanyíró gép, ami előtt egy-kettőre hosszú sor verődött össze. A hófúvásban fagyoskodva, toporogva elkezdték a munkát. Az egyik ember tekerte a gépet, a másik a nyíróval nyírta a kispadon ülő harmadikat. Így váltogatva mindenkinek jutott tekerés, nyírás és kopaszság.*”

A ruhák fertőtlenítését fertőtlenítő-kazánokkal oldották meg. Ezek csak néhány nagyobb gyűjtőtáborban voltak megtalálhatók. A fertőtlenítés a kö-

vetkezőképpen zajlott le: kb. 20-25 fő levetkőzött, és ruháikat egy fémfogasra akasztották, melyet bő fél óráig egy forró kazánban tartottak. Amíg le nem telt az idő, a meztelen foglyoknak a külső, fűtetlen helyiségben kellett várakozniuk. Ezzel a módszerrel sikerült – ha csak egy időre is – az élősködőket kiirtani.

Sajnos a légerekben igen nagy szerep jutott a latrináknak. Ezek kb. 8-10 méter hosszú, 3-5 méter széles és körülbelül ugyanilyen mély árkok voltak, amelyekre keresztbe 30 cm széles deszkákat fektettek. A foglyoknak ezeken egyensúlyozva kellett szükségüket elvégezniük. Erre igen gyakran került sor a gyakori fertőzések (a tífusz és a vérhas), valamint az étel és a víz rossz minősége miatt. Sokan nem is tudtak időben eljutni odáig, sőt nem volt ritka, hogy a legyengült foglyok beleszédültek a fekáliába, s ott lelték halálukat. Mivel nagy forgalmú helyek voltak, sűrűn terjedtek itt az ún. „latrinahírek”, melyekben hol Szibériáról, hol pedig a közeli szabadulásról esett szó.

A táborok túlszűfoaltsága, a gyenge és egyoldalú táplálkozás, az evőalkalmatlanságok hiánya, illetve közös használata és a mostoha higiénés körülmények következtében a legyengült szervezetű emberek között aratott a halál. Gyorsan terjedt a vérhas és a flekktífusz. Orvosság nem volt, csak elkülönítés. Néhány hadifogolytábor parancsnoka megengedte, hogy a súlyos betegeket kiadják a helyi kórházakba vagy kórházi célra kialakított egyéb épületekbe, iskolákba, magánházakba, ahol önkéntes vöröskeresztes nővérek, diakonisszák vagy apácák próbáltak segíteni rajtuk. A foglyok továbbszállításáról, táborban maradásáról, táboron belüli elkülönítéséről vagy esetleges hadifoglykórházba adásáról az orvosi „vizsgálat” alkalmával döntöttek, amelyet Farkas Kálmán, a győri tábor egyik hadifoglya a következőképpen írt le. „*Az udvaron teljesen meztelenre vetkőzve vonultunk el 5 férfi orvos előtt, akik kb. 2-2 méterre voltak egymástól. Az első orvostól kapott bumácskát kellett vinni a következőhöz, és mindegyik ráírta a véleményét. Végül egy nő orvos elé kerülve, ő a bumácskára feljegyzetteket összesítve egy hatalmas grafitceruzával a mellünkre írta orvosi véleményét 1-2-3-4-5-ös eredménnyel. Mivel az én jobb szemem újonckoromban balesetet szenvedett, 4-es lettem. Megpaskolta fenekemet, mondván: harrasó cselovik!*”

A mintegy 20 ezer fős bajai fogolytáborban 1945 január-februárjában naponta 40-50 embert földeltek el, a tábor területén ázott jeltelen gödrökbe. A nagyobb létszámú és a leginkább zsúfolt táborokban, mint például a gödöllői-ben vagy a ceglédi-ben, eleinte naponta 50-60, később száznál is több halottat földeltek el a foglyok a tábor melletti erdőben, illetve a közeli kukoricásban jeltelen tömegsírokba.

Az egyik hadifogoly, aki maga is jelentkezett ilyen munkára a dupla adag étel ígéretében és a szökés lehetőségében bízva, így írja le a halottak temetését: „A munkánk a halottak levetkőztetése volt, valamint gödröket ásni, melyekbe tömegével kellett behordani őket, és eltemetni. Nem lehetett már nem elvégezni ezt a nagyon szomorú munkát, mely reggeltől egész estig tartott. Utána annyira rosszul voltunk ennek a szörnyű munkának a hatására, hogy két napig se a kenyeret, se a pocsek levest nem tudtuk megenni.”

Adódik a kérdés: vajon hányan vesztették életüket a magyarországi (hadifogolytáborokban? Pontos számot nem lehet tudni, csak becslésekre támaszkodhatunk: több mint 100 000 főre tehető azoknak a szovjet fogóságba került (hadifogoly)nak a száma, akik a magyarországi (hadifogoly)gyűjtőtáborokban lelték halálukat.

SZABADULÁS A TÁBOROKBÓL

E szörnyű életkörülményekből való szabadulásnak többféle lehetősége adódott.

JELENTKEZÉS HADIFOGOLY-ALAKULATOKBA

A magyarországi (hadifogolytáborokból foglyok leghamarabb 1945 január-februárjában szabadultak tömegesen, azzal az ígérettel, hogy az új Magyar Honvédség katonáiként harcolhatnak majd a náci Németország ellen. Ez azonban csak a később önként jelentkezőkre volt igaz. A debreceni, a jászberényi és a gödöllői hadifogolytáborokban történt első ilyen toborzásoknál felvettek nem az új Magyar Honvédségbe, hanem a Vörös Hadsereg őrizetében létrehozott műszaki, munkaszolgálatos hadifogoly-alakulatokba kerültek az Ideiglenes Nemzeti Kormány tudta nélkül. Három ilyen alakulatot hoztak létre: az 1. magyar vasútépítő ezredet, az 1. honvéd „Rózsa Sándor” műszaki és távbeszélő-építő zász-

lőaljat és a 3. magyar vasútépítő dandárt. Utóbbi III. zászlóaljának személyi állománya 50 százalékában polgári egyenéből állt.

Ezek az alakulatok – a foglyoknak tett ígéretet ellenére – nem kerültek a Honvédelmi Minisztérium alárendeltségébe, hanem a 2. Ukrán Front őrizete alatti magyar hadifogoly-alakulatként működtek egészen 1945 júniusáig, a Magyar Honvédségnek való átadásukig. Majláth Gyula, a 3./III. vasútépítő (vép.) zászlóalj törzsparancsnoka 1945. április 12-én a Honvédelmi Minisztériumhoz eljuttatott panaszos levelében csalódottan írja: „a zászlóalj mint Hadifogoly Munkászászlóalj működik, orosz parancsnokság alatt áll [...] nem tartozunk a reguláris [magyar] hadsereg állományába. Nem esküdtünk fel, illetményeket nem kapunk. Orosz őrség van velünk, és hadifogoly élelmezést kapunk.”

A legrosszabb helyzetben az Északkeleti-Kárpátokba és azon túlra télvíz idején munkára vitt 1. vép. ezred volt. A legtöbb embernek nem volt téli ruházata, sőt az egyik zászlóaljból „60 fő mezítlábas” volt. Elhelyezésük megromlódott, ajtók, ablakok nélküli, tehát befűthetetlen házakban történt. Az éjjel-nappali, váltott műszakban végzetett munka ellenére „a norma igen gyenge táplálkozást biztosított és így az a súlyos testi munkát végző honvédeknek elégtelen volt” – írta zárójelentésében a hadosztályparancsnok.

Igencsak elgondolkodtató, hogy az 1. vép. ezred – a munkálatok alatti halálazások miatt történt folyamatos létszám-kiegészítés ellenére – a januári 3662 fős létszámához képest a Magyar Honvédségnek való júniusi átadásakor már csak 2243 főből állt. Vagyis az ezrednek öt hónap alatt – a folyamatos létszámfeltöltés figyelembevételével is – minimálisan 40%-os embervesztése volt! Az ezred kiváló munkája elismeréseként – és tegyük hozzá, hogy hatalmas embervesztéséért – megkapta a hadosztály elnevezést.

FELVÉTEL AZ ÚJ MAGYAR HONVÉDSÉGBE

Szerencsésebbek voltak azok, akiket az új Magyar Honvédség állományába vettek fel. Sztálin – az 1945. január 20-án aláírt fegyverszüneti egyezménybe foglalt 8 gyaloghadosztály helyett – csak kettőt engedélyezett felállítani. Az elsőt a Vörös Hadsereg vezérkari főnökének direktívája alapján Debrecenben kellett létrehozni, 25%-ban szovjetunió-

beli, 75%-ban a 2., 3. és 4. Ukrán Front hátsószábgbeli hadifogolytáborai-ban toborzottakból. Ezt február 3-án kezdték felállítani a debreceni Pavilon lak-tanyabeli (hadifogolytábor területén. A hadosztály – mivel a 6. hadtest területén helyezkedett el – a 6. hadosztály elnevezést kapta.

Másodikként március végén az 1. (hadrendi számú) gyaloghadosztályt hozták létre a jászberényi méneskari laktanyából kialakított fogolytáborban. Az itt március 24-ig átadott, kiválogatott és feljavított élelmezéssel előkészített 8070 főről Szalay Tibor hadosztályparancsnok a következőket írta jelentésében: „Az eddig átadásra került emberanyag 20%-a teljesen törődött. Hadiszolgálatra huzamosabb ideig alkalmatlan. 15% 42 éves és ennél idősebb. 15%-ot tesz ki azok száma, akik katonai kiképzést ez ideig egyáltalában nem kaptak, vagy vasút és postához tartoznak.” Ha így festettek a hadiszolgálatra kiválogatottak, akkor hatványozottan rosszabb lehetett a helyzet a fogolytáborbeliek között. Még a budapesti és a győri fogolytáborból is szabadultak és kerültek ilyen módon különböző műszaki alakulatokba. Azonban a kiválogatottak közül csak az lehetett valamilyen alakulat tagja, aki az NKVD szűrésén átment.

Sajnos a katonai kötelekekbe való felvétellel szabadultak közül is néhányat a szabadságuk, eltávozásuk ideje alatt vagy éppen szolgálat közben ismét fogságba vetették a szovjetek, a náluk lévő orosz-magyar nyelvű igazolvány ellenére. Közülük csak keveset sikerült kiszabadítani.

ÉLETKOR ÉS ROSSZ EGÉSZSÉGI ÁLLAPOT

A szabadulás másik formája az életkorhoz, illetve az egészségi állapothoz kötődött. 1945. február 7-én történt az ilyen típusú első ismert szabadon bocsátás, amely alkalmával a 18 év alattiakat és az 50 év feletti ceglédi fogolytáborbeli foglyok közül 106 főt elengedtek. A többséget júniustól kezdték szabadon bocsátani. A kormeghatározás ránézés, illetve bemondás alapján történt. Rajtuk kívül még az erősen leromlott állapotúakat engedték szabadon 50–150, míg máskor 2-3000 fős csoportokban. Tiszteket – mindössze 80 főt – először 1945. október 30-án engedtek szabadon ünnepélyes keretek között a hajmáskéri táborból. Őket nemcsak a magyarországi, hanem a szovjetunióbeli és a romániai táborok-

ból válogatták ki, túlnyomó többségük tartalékos állományú volt. Az így szabadultak száma 30-50 ezer főre tehető.

SIKERES KISZABADÍTÁSOK

Igen ritkának számított, amikor valamelyik kormány szerv vagy a Magyar Kommunista Párt kérelme alapján szabadultak ki egyes személyek, többnyire politikusok, kommunista párttagok, tudósok vagy egyes csoportok, például zsidó származású deportáltak, vasutasok, bányászok vagy a parlamenti őrség tagjai. Így például a hajmáskéri táborból június 24-én 137 magyar állampolgárságú, majd az ígélet szerint a későbbi napokban „*mintegy 60-70 fő jugoszláv, csehszlovák és román állampolgárságú*”, de magyar anyanyelvű zsidó származású deportáltat engedtek szabadon. Egy-egy személy ilyen módon történő kiszabadítására már csak azért is nagyon kicsi volt az esély, mert ezekben a táborokban a foglyokról – néhány kivételtől eltekintve – nem vezettek név szerinti, csak szám szerinti nyilvántartást. A foglyok kevés kivételtől eltekintve még lehetőséget sem kaptak a kihallgatásra, vagyis arra, hogy a táborparancsnokság valamelyik tisztje előtt kifejtessék ártatlanságukat, civil kilétüket, antifasiszta ellenálló múltjukat, zsidó deportálásból történt szabadulásukat stb.

SZÖKÉS

A szabadulás legritkább formája a szökés volt. A leggyakrabban a foglyótáborokból munkára kimenők között fordult elő. Egy-egy alkalommal általában csak néhány főnek sikerült megszöknie. De 50-100 fős csoportok szökésére is volt példa. A peresztegi tábor udvarán például kibontották a csatornanyílást, és 70-en kísérelték meg a szökést, akik közül két főt lelőttek. A többi 68 embernek sikerült megszöknie. A sikeres szökések után a hiányzó fogolymennyiséget a környező lakosságból pótolták.

Ha azonban a szökött fogolynak a táborban volt valamilyen funkciója – aminek általában a szökés lehetőségét is köszönhette –, akkor rendkívül nehezen boldogulhatott a későbbiek során, mivel a nevét a táborban felírták, és ilyenkor az NKVD, hogy tekintélyét megőrizze, hajszát indított ellene, amelyhez sajnos a magyar hatóságok is segítséget nyújtottak. A magyar hatóság az elfogott szökevényeket hol kiadta az NKVD-nek, hol pedig „*a szovjet katonai hatóságok utasításterü-
k*

vánságára járt el és lefolytatta a rög-tönítelő eljárását”, ami a szovjet őrizet alatti hadifogoly műszaki, munkaszolgálatos alakulatok esetében a kivégzést jelentette.

A szabadulásnak volt egy, az előbbinél kevésbé kockázatos, de mégsem rizikómentes módja, amely szintén nem hozott tömeges szabadulást. Ez a következőképpen zajlott le. A hadifogolygyűjtőtáborok közelében élő egyes emberek, az ún. „hadifogoly-szabadítók” – akikre a későbbiekben még visszatérek – 100 000 pengő, illetve annak megfelelő élelmiszer vagy egyéb érték ellenében, egy-egy őrral összejátszva (leginkább a munkára kimenők közül) megszöktették a foglyot. Majd „*az ő; hogy a létszám meglegyen, a megszöktetett ember helyett egy ártatlant fog meg*”.

A TÁBOROK FELSZÁMOLÁSA

A magyarországi gyűjtőtáborokból való szabadulás utolsó lehetősége a táborok felszámolásakor következett el. Sztálin 1945. augusztus elején utasítást adott arra, hogy a Szovjetunióban és a volt frontterületeken őrzött hadifoglyok közül „*összesen 708 000 főnyi – közöttük 150 000 magyar – közkatoná és altiszti állományú hadifoglyot*” szabadon bocsássonak. A kormányhatározatként érkező utasítást október 15-ig kellett végrehajtani. Így augusztus közepétől megindult a gyűjtőtáborok felszámolása.

A visszamaradt betegeket, öregeket, valamint a tábor működtetésében közreműködők közül egyeseket a tábor megszűntetésekor szabadon bocsátottak, ami egy-egy alkalommal a választások előtt álló országban a propagandacélok miatt nagy ünnepség keretében, újságírók jelenlétében zajlott le. „*Felozlatják az alsópatyi foglyótábor. 2800 hadifogoly hazaérkezett Budapestre*” – adta hírül a *Világ*. „*6000 hadifogoly tér haza Székesfehérvárról, 3000 Bajáról és 3500 Szegedről*” – írta a *Szabad Nép*. A táborfelszámolások alkalmával ismét mintegy 40-50 ezer fogoly szabadult.

Ugyanakkor a szabadon bocsátásoknál komoly problémaként jelentkezett az állampolgárság kérdése. Ugyanis az elcsatolt területeken született, de az első világháború után a trianoni Magyarországra menekült és itt magyar állampolgárságot nyert emberek ügye, mivel „*a szovjet hatóságok az állampolgárság megállapításánál (több táborban) azt veszik [figyelembe], hogy ki hol született, így könnyen megesik, hogy*

magyar állampolgárt idegennek számítanak” – olvasható az egyik jelentésben.

HADIFOGOLY-SZABADÍTÁS MINT ÜZLETÁG

Mindezek mellett a foglyótáborok környékén a hadifogolyügyre alapozva szinte üzletággá fejlődött a „hadifogoly-szabadítás”. A bajba jutott emberek és családok nehéz helyzetét zugügyvédek, tisztviselők, volt vöröskeresztes növények, piaci árusok használták ki. Némelek felhajtókkal dolgoztak, s általában egész irodákat tartottak fenn, ahol az egyes táborokban lévőkről – leginkább a hozzátartozók bemondása alapján – kartoték-nyilvántartást vezettek. A fizetség általában 70-100 000 pengő vagy ennek megfelelő élelmiszer, ruha vagy egyéb érték volt.

A legtöbbjük módszere a következő volt: a hozzájuk fordulókkal elhitették, hogy vagy magával a táborparancsnokkal, vagy egy meg nem nevezhető tiszttel állnak összeköttetésben. Valójában legtöbbször csak a táborokban lévő tolmácsokkal (policájokkal) vagy írnokokkal volt kapcsolatuk. Ők idejében tudatták velük, hogy mikor, melyik egészségügyi kategóriában lévőket vagy korosztályúakat engedik szabadon, és ezek névsorát eljuttatták hozzájuk. Ekkor a „kiszabadítók” a kartotékok alapján értesítették a hozzátartozókat, s a szabadulás be is következett. Ekkor vették fel a „kiszabadításért” a fizetséget, amelynek érdekében valójában semmit sem tettek.

Sajnos a magyarországi (hadi)fogolygyűjtőtáborokból szabadon bocsátottak számát nem lehet pontosan meghatározni, mivel a Szövetséges (szovjet) Ellenőrző Bizottság nem engedélyezte a kigazda vezetésű Honvédelmi Minisztériumnak, hogy a hadifogolyügy kezelésére országos szervezetet hozzon létre. A szabadon bocsátások alkalmával a szovjet táborparancsnokok legtöbbször csak a BM helyi képviselőit, valamint a települések önkormányzati vezetőit hívták meg. Azonban számos olyan eset is előfordult, hogy semmilyen hivatalos szervet nem értesítettek a szabadon bocsátásról.

Mindenesetre a meglévő dokumentumok és visszaemlékezések alapján megállapítható, hogy a magyarországi (hadi)foglyótáborokból összesen 120-140 000 főt engedtek szabadon a szovjet hatóságok. A táborok többségét 1945. augusztus végén kezdték felszámolni. A ceglédi volt az utolsó, melyet 1946 nyarán szüntettek meg. ♦

Cikkünk képei:
Romeltakarítás a várban, 1945

Babucs Zoltán

Budapesti civil

■ Miután a szovjet csapatok 1944. augusztus 26-án átlépték a Keleti-Kárpátok vonalát, alig négy hónappal később, 1944 karácsonyán körülrzárták a magyar fővárost, de a „Festung Budapest” védői keményen ellenálltak. Budapest menetből való bevétele nem sikerült, ezért R. J. Malinovszkij marsall kénytelen volt a magyar főváros körülrzása és ostroma mellett dönteni. Ezzel azonban értékes időt vesztett, s csak 1945. február 13-án vette be a rommá lőtt Budapestet.

■ Mivel Sztálinnak igazolnia kellett, hogy csapatai miért időztek ennyit Budapestnél, elkendőzte a valóságot, vagyis azt, hogy a Budapestet ostromló kb. százhetvenhatezer szovjet harcost hetven-nyolcvanezer mindenre elszánt német és magyar katona tartóztatta fel. Malinovszkij jelentése szerint csapatai február 13-án befejezték a Budapesten körülrzárt ellenséges hadseregcsoport szétverését, elfoglalták Magyarország fővárosát, Budapestet, s 110 000 ellenséges katonát és tisztet ejtettek foglyul. Ezzel a „kegyes” hazugsággal több mint százezer budapesti és főváros környéki civil sorsa pecsételődött meg.

■ Csak 1945 februárjában ötvenezer Budapest környéki férfit szedtek össze a szovjetek, hogy a kellő hadifogolylétszámot produkálni tudják. A német és magyar katonák mellett hajtóvadászat indult a budapesti egyenruhás közalkalmazottak, rendőrök, postások, „beszkárt”-alkalmazottak és az itt rekedt csendőrök után, de szemrebbenés nélkül transzportba vágtak olyanokat is, akik a szovjet oldalon vettek részt a harcokban, vagy éppenséggel korábban üldözöttek voltak.

■ Amikor ez sem volt elegendő, a polgármesteri hivatalok nyilvántartásai alapján szedték össze a német nevűeket, elvitték a tizenéves leventéket, de az is előfordult, hogy utcai járókelőkből egészítették ki a hadifoglyok létszámát. Korra és nemre tekintet nélkül férfiakat, kamaszokat, nőket és idős embereket is foglyuk ejtettek. Esetenként civileket öltöztettek német egyenruhába, hogy ruházatuk alapján is hadifoglyoknak látszódjanak. A szovjetek számtalanszor halottak eltemetésére, állati tetemek elföldelésére, néhány napos közmunkára vagy romeltakarításra hajtottak el embereket azzal az ígérettel, hogy erről igazolást kapnak, aztán a „málenkij robotból” többesztendőssé hadifogság lett, csupán azért, hogy Malinovszkij ne legyen kegyvesztett Sztálinnál.

hadifoglyok

A magyarországi harcselekmények folytán hadifogságba esett honvédek, illetve a civil lakosság tömeges elhurcolásának háttérében a Szovjetunió munkaerőhiányának csökkentésén és újjáépítésének igényén túl az etnikai tisztogatás és a kollektív büntetés állt.

V. M. Molotov a moszkvai brit nagykövetnek már 1943 nyarán írásban kifejtette: *„A szovjet kormány úgy véli, hogy azért a fegyveres segítségért, amelyet Magyarország Németországnak nyújtott [...] a felelősséget nemcsak a magyar kormánynak kell viselnie, hanem kisebb vagy nagyobb mértékben a magyar népnek is.”* Néhány hónappal később a szovjet külügyi népbiztos – válaszul Eduard Beneš magyarellenes kijelentéseire – megerősítette, hogy a *„magyarokat meg kell büntetni”*.

A 4. Ukrán Front parancsnoksága 1944. november 12-én adta ki 0036. számú határozatát, amelynek értelmében Kárpátalján *„számtalan településen katonaköteles magyar és német nemzetiségű személyek élnek, akiket, csakúgy, mint az ellenség katonáit, le kell tartóztatni és fogolytáborba kell küldeni”*. Ennek eredményeként Kárpátalján és a Felső-Tisza vidékén, valamint a Felvidék keleti részén több mint negyvenezer embert hurcoltak el. Hamarosan a szovjet felső vezetés hozott döntést a térségben végrehajtandó deportálásokról, hiszen a Szovjetunió Államvédelmi Bizottsága 1944. december 16-án adta ki 7161. számú határozatát, amely szerint *„A Szovjetunióba történő munkára irányítás céljából mozgósítani és internálni kell Románia, Jugoszlávia, Magyarország, Bulgária és Csehszlovákia Vörös Hadsereg által felszabadított területén tartózkodó valamennyi munkaképes németet – a 17 és 45 év közötti férfiakat és a 18–30 év közötti nőket.”*

A 2. és 3. Ukrán Front Katonai Tanácsa néhány nappal később adta ki szigorúan titkos 0060. számú parancsát, amely gyakorlatilag a fenti rendelet végrehajtási utasítása volt. E két határozat elméletileg a német nemzetiségű – és német nevű – lakosságra vonatkozott, de a valóságban az elhurcolt civilek nagyobb hányada magyar volt. A front előrehaladtával előbb a Tiszántúlon, Északkelet-Magyarországon, majd Budapesten és vidékén, a Duna–Tisza közén, végül a Dunántúl délkeleti részén került sor civilek összegyűjtésére. Cinikus módon ezt legi-

timálta a debreceni ideiglenes kormány 1945. január 5-én kiadott rendelete, amelyet a „Magyarország területén tartózkodó német származásúak összeírásáról, munkaszolgálatra való igénybevételük céljából” adtak ki.

A polgári lakosság elhurcolása két hullámban zajlott. Az első közvetlenül a nagyobb hadműveletek befejezése után zajlott, amikor egy-egy nagyobb város (pl. Kolozsvár, Nyíregyháza, Debrecen) elfoglalása után közmunka és romeltakarítás címén szedték össze és hajtották el az embereket. A második hullám csak két-három hónappal később következett be, nem terjedt ki az ország egész területére, s a jól megszervezett és előkészített akciók nyilvánvaló célja a fogolyszerzés volt. A szovjet belügyi alakulatoknak egy-egy területen megadott kvóta szerinti fogolylétszámot kellett produkálniuk és szovjet területre kiszállíttatniuk. Ha nem volt elég német nemzetiségű lakos, akkor német, majd magyar nevű magyar állampolgárokból egészítették ki a kontingenst.

Mivel a jelenség tömeges méreteket öltött, Révai József 1945. január 7-i levelében tudósította Rákosi Mátyást: „a munkabíró német lakosság elszállítására vonatkozó akció sajnos nem járt azzal a hatással, amivel kellett volna járnia [...] Az történt ugyanis, hogy a parancsnokságok a legtöbb helyen úgy hajtották végre a dolgot, hogy a családnevekből indultak ki és a fix kontingensekből. Ha nem volt elég német, vettek magyarokat. Vettek olyanokat, akik egy szót sem tudtak németül, bizonyítottan antifasiszták, ültek, internálva voltak, mindegy: vitték őket. Előfordult, hogy kommunista párttitkárokat, vezetőségi tagokat, sőt nemzetgyűlési képviselőket vittek, azért, mert német nevűek, sőt vittek tiszta magyar nevűeket is.”

Budapesten Zuglóban, Kőbányán, Óbudán, a budai I., II., XI. és XII. kerületben, külvárosokban (pl. Rákosszentmihály, Pestszentimre) és a környező településeken (pl. Pesthidegkút, Máriaremete, Érd) került sor tömeges elhurcolásokra, párhuzamosan a német nemzetiségűek összeszedésével. A szovjet katonák semmit sem bíztak a véletlenre, hiszen az óvóhelyek, házak átfésülése mellett Budapest nagyobb terein, utcáin, a hídfőknél és a pályaudvaroknál vadásztak a gyanútlan civilekre. Többnyire lőszer- és utánpótlási anyag-szállítás, romeltakarítás, útjavítás vagy igazolás ürügyén gyűjtötték be az embereket, akiket azzal

hitegettek, hogy a „málenkij robot” – azaz kicsi munka – után igazolást kapnak és hazamehetnek. Voltak, akik csak néhány órát, egy-két napot vagy hetet dolgoztak, s utána hazatérhettek. Mások, kijátszva az örök éberségét, hazaszöktek, ám többségük bízott a győztesek ígéréteiben, és végül csak többszetei kényszermunka után térhetett haza.

Már Budapest ostroma idején, 1944. december végén kezdetét vette a civil foglyok begyűjtése. A szovjet kézre került lakónegyedek, háztömbök férfitársaságát azzal hajtották ki az óvóhelyekről, hogy igazolást (bumáska) kap-

nak. Másik módszerük az utcáról való összeszedés volt, amikor tereken és nagyobb utcákban – pl. Oktogon, Andrássy út, Rákóczi út – az üres üzlethelyiségekben megbújó szovjet katonák szedték össze a járóelőket, akiket az éj leple alatt vittek a gyűjtőtáborokba. Ezt Rákosi is szóvá tette Dimitrovhoz írott egyik levelében: „Nagy nehézséget okoz nekünk, hogy a razziák Budapest utcáin újra nagyobb méreteket öltenek. Némely napokon a gyárakba menő vagy onnan jövő munkások ezreit fogják össze az utcákon és, mint hadifoglyokat, különböző táborokba viszik őket.” Így járt az akkor tizenkilenc éves

Miklósi Károly is, aki a következőképpen emlékezett elhurcolásának kezdetére: „Már nagyon hiányzott a cég, s 1945. február elsején úgy gondoltam, hogy nekivágok gyalog, miután még semmi közlekedési eszköz nem járt. A Thököly út és a Hungária körút keresztelődésében [...] az ott közlekedő civileket, köztük engem is, hat-nyolc orosz katonára igazoltatott. Volt nálam igazolvány, oda is adtam, elvették, és tizenöt-husz civilt félreállítottak azzal, hogy elvisznek minket »málenkij robotra«, egy kis munkára.” Közél három év szovjet fogság után került haza.

Barsy Irma a ferencvárosi Tinódi utca egyik pincéjében vészelte át a főváros ostromát. Korabeli naplója szerint 1945. január 19-én „a férfiakat a mi házukból is elvitték munkára: ge-

rendát hordanak a hídhoz [...] Az oroszok építik a Boráros téri hidat.” Február 14-i bejegyzésében arról írt, hogy „a járókelők rosszabbul vannak öltözve, mint azelőtt a koldusok. A nők – kivéve a kalandkeresőket – csúnyák, öregek és fejkendősek. Mondták is az oroszok, hogy nagyot csalódtak, mindig azt hallották, hogy a pesti nők szépek és elegánsak... A férfiak szakállasok, piszkosak. Már aki kint jár, mert férfit nem nagyon lehet látni. Bujkálnak, nehogy elvigyék őket »kicsi robot«-ra.” Február 23-án kis híján őt is elhurcolták: „hivatalba menet a Ráday utcában megállít egy kétméteres marcona tatár: sztoj! Kicsi robot! Már akkorra összegyűjtött egy rakás embert, mindkét nembelit: a hídhoz kellett volna menni, dolgozni. Mutatom neki az

orosz nyelvű igazolványomat: dolgozó vagyok, nem vihetnek el más munkára. De csak legyint, lehet, nem is tud olvasni. Egy kis fiatal asszonyka elkezd keservesen sírni mellettem. Mondja, hogy meghalt a kislánya, tisztiorvoshoz kell mennie. Mondom a nagydarab Dzsingisz kánnak: malinka docska kaput. Ezzel ki is merült az orosz tudományom, tatárul nem tudok... De a katonára megértette és legyintett: igyi! Több se kellett nekem, átkaroltam a zokogó asszonykát és elvezettem, mint aki hozzá tartozik.”

Azoknak a férfiaknak, akik a foglyoszerzési akciókat megúszták, ám hadköteles korbán voltak, az illetékes NKVD-parancsnokságon kellett jelentkezniük igazoltatás végett, és döntő többségük valamelyik hadifogoly-gyűj-

Budapest ostroma idején dr. Lux Gyula nyugalmazott tanügyi főtanácsos családjával élt Budán, a Kíssvábhegyen lévő Orbánhegyi út 13. szám alatti házukban. Az első világháborúban becsülettel helytálló tartalékos hadnagy nagy háborús élményei mellett ezen időszak történéseit is feljegyezte. *Naplójegyzetek a második világháború idejéből* címmel így írt a főváros infernójáról:

Dr. Lux Gyula
Orbánhegyi úti háza

Január 31.

Elég csendes éjszaka után megint rettenetes reggelre ébredtünk. Reggel nyolc óra tájban kezdődött itteni részről a tűzérési harc, s rögtön utána választottak az oroszok. Rögtön utána megint kapott telitalálatot a házunk, s a ház körül csak úgy potyogtak az aknák. A szilánkok az ajtón és ablakon csak úgy röpködtek úgy, hogy sem a folyosóra, sem a kamrába menni nem lehetett. Egy akna szét-

zúzta a házmesterék másik ablakát. Nagy gondot okozott a főzés, mert a kis vaskályha, amelyen főzünk, az alagsori folyosón áll, oda pedig most nem tanácsos kimenni.

Február 1.

Már azt hittem, hogy a szenvedések skálájának a tetőfokát már túlhaladtuk, de tévedtem, mert amit ma kellett átélnünk, az minden képzeletet felülmúl. Nyolc óra tájban kezdődött ma

is a tűzérési párbaj. Oly hevességgel indult meg a harc, mint eddig még egy alkalommal sem. A föld és vele a házunk csak úgy rengett, a repeszdarabok csak úgy csapódtak a falba, néhány telitalálat ismét érte házunkat. Háromnegyed kilenckor megindult a gyalogság támadása; szörnyű géppuskaropogás hallatszott az Orbán tér felől. A tűzérési harc egy kis szünetet tartott, majd ismét folytatta a tüzet. Megszólaltak

a Sztálinorgonák is és végigszórták az egész környezetet gránátjaikkal.

Mi Anyuval egymáshoz lapulva vártuk, hogy mi lesz a sorsunk. Az asszonyok sírtak, jajgattak. Mindenki végső órájára gondolva várja a következőket.

Tíz óra van. A tűzérési tűz már alábbhagyott, de a puskaropogás még tovább tart. Úgy látszik, hogy az oroszok a nagy tűzérési előkészítés után sem

tudnak előrejutni. Pedig az oroszok már a mögöttünk lévő Istenhegyi úton vannak állítólag. Az Istenhegyi úton különben az elmúlt éjjel több villa leégett. Rettegve gondolok arra, hogy a miénket is felgyújtják-e. Mi lesz akkor velünk.

Február 4.

Az első orosz katona február 2-án reggel fél hétkor jött be hozzánk. Azt kérdezte, hogy van-e itt német katona. A német katonák azonban már elvonultak innen, s azt mondtuk, hogy csak civilek vannak itt. Akkor jöjjenek ki azonnal a férfiak. Kénytelenek voltunk, én és a házmester, felvenni a télikabátot és a katonával kimenni. Felmentünk az Istenhegyi útra, ahol egy nagy orosz ágyú állt a Székács utca sarkán. Ezt az ágyút kellett a kerteken keresztül lehúznunk a mi kertünkbe. Közbe' természetesen még más házakból is kizavarták a férfiakat, mert hiszen ketten meg sem bírtuk volna mozdtítani ezt az ágyút. Amint ezt lehúztuk, újból fel kellett menni, hogy egy másikat húzzunk le. Ez eltartott kb. délig; ekkor ha zaengedtek bennünket.

Mialatt én távol voltam, azalatt sok orosz katona járt a lakásunkban, és minden szekrényt feltörték és mindent kiszórtak, és ami nekik tetszett,

főleg ruhákat, azt mind elvitték. Elvitték a gramofont és a lemezek nagy részét, amit pedig nem vittek el, azt összetörték. A lepedőkből és abroszokból hóköpenyt csináltak, vagy az ágyúkat takarták le velük, ill. engem vezényeltek ki, hogy a magam abroszaival takarjam le az ágyúkat. Délután és másnap ismét kivittek muníciós ládákat cipelni. Közben mindig újabb és újabb orosz csapatok érkeztek és ezek mind végigkutatták az egész lakást, és elvittek mindent, ami még volt. Elsősorban élelmet kerestek s ami kis konzervünk még volt, a krumplit is elvitték. Persze azon a címen, hogy fegyvert kutatnak, a lakás minden sarkát végigkutatták. Engem meg folyton elvittek, hol ágyút tologatni, hol meg muníciós ládákat cipelni.

Az ágyúkat sokszor a legnagyobb tűzérési tűzben kellett elhúznunk és a kijelölt helyen felállítanunk. Az oroszok bebújtak a szomszéd házak pincéibe, és onnan dirigáltak bennünket. Persze, volt a civilek között bőven sebesülés és néhány halott is. Amint éppen egy ágyúnál letettem a kb. 50 kg súlyú muníciós ládát és visszafordultam, becsapódott egy gránát a hátam megett, amely egy orosz katonának a hasát szakította fel, aki az ágyút be akarta

állítani. De nekem megint szerencsém volt. Az orosz katonát persze nekünk, civileknek kellett bevinnünk a legközelebbi házba. Útközben megcsúsztam és elestem. Erre az intézkedő orosz belém rúgott.

Estefelé engedtek bennünket haza. De alig voltunk egy negyedóraig idehaza, amikor megint értünk jöttek. Amikor hallottam, hogy jönnek, bebújtam a kazán mögé és betakartam magam valami zsákkal. Itt nem akadtak rám. A házmestert azonban megtalálták és elvitték, és csak reggel jött haza; egész éjjel sebesülteket kellett cipelnie.

Február 11.

Február negyedike óta a megaláztatásoknak különféle változatait éltük át. Állandóan jöttek mentek a házban különböző csoportok, amelyek mindent végigturkáltak, a szekrényeket, összetaposva sáros csizmájukkal a még megmaradt holmit: összetörték szobraimat, szétszórták és összetaposták fényképeimet és színes diaposzítíveimet, majdnem minden szobát klozettnek használtak, a klozettünket pedig összetörték.

Folyton jöttek munkaszolgálatosokat keresni. Én sántának tettem magamat, bottal jártam s így valahogy elkerültem, hogy elvigyenek. De a házmester

elvitte és kb. 1500 emberrel együtt Torbágyig hajszolták őket, szörnyű locspocsban, mert a hó olvadozni kezdett. Szerencséjére azonban harmadnapra ebből a csapatból kiválasztottak kb. 30-50 embert, köztük a házmestert is, ezeket hazaküldték. A többi azonban elvitték, és sokan közülük a mai napig, tehát 11 év múlva sem jöttek vissza. Volt közöttük sok nő is; azok sem tértek vissza; így egy kedves ismerősöm, Möllerné, akit a leányával együtt vittek el és soha róluk hír nem jött többé. Házukat pedig felgyújtották, Möllert pedig agyonlőtték.

Mivel a szomszéd házat az oroszok kiürítették és minden civilt a házból kikergettek, mert ott egy parancsnokságnak csináltak helyet, az ott lakók mind hozzánk költöztek; összesen 16 személy. Így most a pincében összesen 23-an voltunk, mert a házmesteri lakást és a mosókonyhát oroszok foglalták el. Az újonnan érkezettek között volt 3 fiatal nő. Amint besötétedett, részeg katonák bejöttek a pincébe és ki akarták cipelni a fiatal nőket. Miután hasonló esetekről már értesültünk, arra kértem a jelenlévőket, ha ilyen orosz be akar jönni és valakit el akar vinni, akkor kezdjünk valamennyien torkunk szakadtából sikítani. Így is tettünk, mert arra számítottunk, hogy a sikításra a szomszéd házból lévő parancs-

nokság bizonyára figyelmes lesz és talán a segítségünkre jön. Amikor a két bestia hallotta ezt az éktelen sikítást, jobbnak látták, hogy elszaladjanak. És valóban jöttek is a parancsnokságtól, s így megmenekültek a nők. Így tettünk más esetekben is, mert ilyen jelenetek minden este megismétlődtek.

De jöttek azután éjjeli rablók is. Ezek bezárták a bejárati ajtót, nehogy valaki közülünk kimenjen segítséget kérni, és végigdúltak mindent a házban, és ami megtetszett nekik, azt elvitték. Így megy ez már tíz napja. Egyik este jött egy részeg „kapitány” és követelte, hogy főzzünk neki teát és adjunk neki fekvőhelyet. Mivel azonban nem volt cukrunk, ő meg cukrosan kívánta, megfenyegetett bennünket, hogy végigkutatja a házat és jaj nekünk, ha talál cukrot. Végül kávéval kínáltuk meg, amit elfogadott. Szerencsére jött egy őrjárat és elvitte a részeg frátert.

A szomszédból átjött hozzánk két fiatal férfi is. Ezekre ráfogták az oroszok, hogy katonák, és elvették igazolványukat. El is akarták vinni őket, de én, az én szlovák tudományommal mégis meg tudtam velük értetni, hogy nem katonák, s így nem vitték el őket.

8-án vettük észre, hogy a szomszéd kertben öt női hulla fekszik. Kiderült, hogy azokat

éjjel legéppuskázták, amikor az égő házukból menekültek. Kiirtották csaknem az egész Krompecher családot.

Február 16.

Napok óta nem jutottam ahhoz, hogy feljegyzést csináljak, mert állandóan jönnek-mennek a házban az orosz katonák, s azon a címen, hogy fegyvert keresnek, végigturkálják a lakást és az alagsori helyiségeket. A legtöbbben órát keresnek; az enyémet is elvitték már. Csaszli, az kell nekik.

Tegnap jött a híre, hogy a várban rekedt német csapat, páncélosok védelme alatt ki akart törni a városból. A Retek utca irányába mentek, de az orosz tüzérség szétlőtte az egész csapatot, nem sokan maradtak élve. Ezzel Buda is felszabadult. Tegnap hozták az első újságot is. SZABADSÁG a címe; szerkesztői Darvas, Kállai és Zilahy Lajos. A harctéri helyzetről egy szó sincs benne.

Február 17.

Ma ismét izgalmas napunk volt. Már korán reggel bejött néhány orosz és végigkutatva pincelakásunkat. Mindent összevissza dobáltak, és egy ridikülben találtak kölnivizet. Ezt azonnal megitták. A fogason, ill. egy szögön volt még egy megmengett, egészen új ruhám. Ezt leakasztották, a mellényt vissza-

dobták, a többit elvitték. Alig ment el ez a csoport, és megint jött egy másik és folytatta ugyanazt, mint az előbbi, és ez így folytatódott csaknem egész nap. Az egyik megtalálta Emilnek az asztalában az ő éremgyűjteményét, amelyben, többek közt, volt egy nyilasjelvény. Ezt kiemelve jött le hozzám az egyik és rám fogta, hogy én nyilas vagyok, és hogy engem el fog vinni és felgyújtja a házat. Hasztalan próbáltam neki megmagyarázni, hogy ez nem az én gyűjteményem, én erről nem is tudtam semmit. De ő vagy nem értette, vagy nem is akarta érteni, fenyegetések között eltávozott. Szörnyű izgalomban éltem egész nap, várva, hogy fenyegetését beváltja. De nem jött többé vissza.

Március 1.

A harcnak vége van, de azért még állandóan robbannak a környéken aknák, kézigránátok. Napok óta összegyűjtik a szétszórt hadianyagot, és a kézigránátokat és aknákat a helyszínen felrobbantják. Csupán a nagyobb lövedékeket viszik el. Tegnap a közelben egy nagy rakás ilyen lövedéket robbantottak fel, amely még az utolsó üvegtáblát is szétzúzta és benyomta az előszoba ajtaját.

Gyönyörű szép tavaszi nap van. Ragyogó napsugár ölel bennünket. Mily szép is volna az

egész, ha nem robbannának körülöttünk a gránátok és aknák.

Vajon meddig fog még tartani ez az állapot? Nincs nap, hogy ne jönnének házkutatást tartani azon a címen, hogy fegyvert kutatnak vagy elbújt katonákat keresnek. Van ugyan olyan is, aki nem visz el semmit, de a legtöbbje elvisz valamit, amire persze nincs is szüksége, így többek közt női ruhákat, miután férfiruhát már nem találnak.

Szörnyű izgalmak közt élünk személyi biztonságunk miatt is. A házamestert, aki elment munkahelyére, útközben elfogták és elvitték a Margit híd építéséhez. Ott kellett dolgoznia étlen-szomjan. Késő este jött haza.

Március 10.

Az oroszok a lakásunkból kivonultak ugyan, de a szomszédos házakban még mindig laknak. Egyes utcákban egész házsorokat kiürítettek. A lakosoknak két órán belül kellett lakásukat elhagyni. A másik szomszéd házban pedig a politikai rendőrség akart behurcolkodni. Itt is el kellett hagyniok a lakást az ott lakóknak. Szerencsére azonban mégsem költöztek be, de azért négy napig nem volt szabad a házba lépni. A lakók egy részét mi fogadtuk be; áthozták összes holmijukat is.

Újabb hírek szerint a németek újból visszatérnek, hogy el-

tőtáborba került. Ettől függetlenül lakásból, munkahelyről vagy romeltakarítási munkából 16–65 év között gyakorlatilag bárkit elvihettek a szovjetek. Számukra teljesen mindegy volt, mit csinált az illető korábban – lehetett fegyveres ellenálló vagy gettóból szabadult üldözött –, mivel egyetlen céljuk az volt, hogy az előírt fogolylétszámot produkálják.

A begyűjtött civil hadifoglyok felvétőtáborokba kerültek, melyekből Magyarországon mintegy nyolcvan működött. Onnan gyalogmenetben a tíz hazai gyűjtőtábor – Baja, Cegléd, Debrecen, Gödöllő, Gyula, Jászberény, Kécskemét, Szeged, Székesfehérvár, Vác – valamelyikébe érkeztek, ahol egy-két havi tartózkodás után azzal vagoníroz-

ták be őket, hogy a munkahelyük más- ahol lesz. Ezek a szerelvények aztán rendre a Szovjetunióba érkeztek meg, ahol a foglyok a GUPVI és – az egyenként elítéltek esetében – a Gulag láger- világába kerültek. A civil hadifoglyokat internáltként vagy deportáltként kezel- ték.

Budapesten még 1945 tavaszán is gyűjtötték a foglyokat. Erről tanúskod- dik a magyar külügyminisztérium 1945. április 3-i szóbeli jegyzéke, ame- lyet a Szövetséges Ellenőrző Bizottság- nak címeztek: „Budapesten szovjet tá- bori csendőrök járják a VIII. kerületet. Egyes háztömbökben a házmegbízot- taknak meghagyják, hogy másnapra állítsák elő a kerületi szovjet rendőrség házába a hadköteles (18–48) korú fér-

fiakat. Értesülés szerint azokat, akik az új világháborúban részt vettek, elvi- szik – állítólag Debrecenbe. A Magyar Kormány tisztelettel kéri a Szövetséges Ellenőrző Bizottságot, szíveskedjék a szükséges intézkedéseket megtenni, hogy a szóban forgó összeszedések, amelyek súlyosan akadályozzák Buda- pest gazdasági élete megindulásának lehetőségét, megszüntetessenek.”

Egy 2002-ben közreadott statisztika szerint a mai országterület 1862 hely- ségéből 101 686 férfit és 29 212 nőt, összesen 130 898 embert vittek el kény- szermunkára a szovjetek. Az 1941-es or- szághatáron belül kb. 260 000–330 000 főt hurcoltak el jóvátételi munka címén, akiknek 40%-a a fogságban vesztette életét. ♦

foglalják Budapestet. Aquincum környékén az oroszok a civil lakossággal lövészárkokat ásat- nak. Mindenütt összefogdossák a férfiakat és viszik árkot ásní.

Március 15.

A lakásunk még mindig abban az állapotban van, amilyenben az oroszok hagyták. Nem mer- jük kitakarítani, mert attól tar-

tunk, hogyha kitakarítjuk, ak- kor beköltöznek az oroszok, mint ahogy néhány helyen már meg is történt; esetleg valami- len politikai párt költözik be, mint pl. a Geiger-házba, ahova a Nemzeti Parasztpárt költö- zött be. Még jó, hogy az örege- ket megtűrték a pincében.

Bár a hatóság állítólag kihir- dette, hogy a katonáknak nem

szabad fosztogatni, de azért a fosztogatók zavartalanul úzik mesterségüket. A múlt éjjel a Boros-villát fosztogatták.

Március 23.

Idegőrlő a bizonytalanság. Nem múlik el nap, hogy valahol ne törnének be éjjel fosztogatók. Ma értesültünk arról, hogy Len- zék Városmajor utcai házában fosztogatók feltörték a gondo- san beépített rejtekhelyet, aho- va Lenzék egész vagyont érő szőnyeget, ruhát, arany- és ezüsttárgyakat stb. rejtettek el, és teljesen kifosztották. Oda- siettem s éppen egy banda hordta ki a perzsaszőnyeget; a többi holmi már nem volt ott. Amikor kérdőre vontam őket, azt mondták, hogy ők Lenz Jó- zsef megbízásából mentik az ő dolgait. Mivel piros karszalag volt a karjukon, ami azt jelen- tette, hogy rendőrök vagy pol- gárőrök, nem is merem velük szemben erősebben fellépni, mert attól kellett tartanom, hogy még elvisznek engem is.

A front, sajnos, még mindig elég közel lehet, mert még min- dig hallani ágyúdörgést. Azt mondják, hogy a németek Biá- nál és Érdnél visszaszorították az oroszokat.

Március 24.

Ma délben betört hozzánk négy orosz, és el akartak vinni en- gem halottakat temetni. Köz-

ben azonban átkutatták az alag- sor valamennyi helyiségét, és ismét elvittek egy csomó tár- gyat. Én nagy nehezen tudtam megszabadulni attól, hogy elvi- gyenek, hivatkozva arra, hogy én sánta vagyok.

Április 4.

Vége van tehát a háborúnak. A német csapatokat kiűzték az országból; „felszabadultunk!” De a lelki állapotunk még nem szabadult fel, még szörnyű ál- lapotban van. Egy negyedévig éltünk át olyan izgalmakat, amilyeneket ennyi ideig kevés ember élt át, mint amilyeneket mi, a két tűzvonat közé szorult emberek átéltünk. Három hó- napig élet és halál között le- begve, örökös bizonytalanság- ban, az idegfeszültség olyan ál- lapotában, amelyben az idegek szétpattanni készülnek, amely az idegösszeomlás széléhez ve- zetett. Ha pedig végigtekintek összevissza rongált házamon, betekintek szétdúlt lakásomba, ahol minden szekrény kifosztva és a megmaradt tárgyak a földön széttaposva hevernek, a fi- ókok kiforgatva, kifosztva, egy élet keserves munkájával szer- zett vagyonomat tönkretéve látom, olyan letargikus lelkiál- lapotba jutok, hogy már-már nem érdekel semmi, hiszen úgyis minden mindegy. Fo- gom-e ezt a veszteséget va- laha pótolni tudni? ♦

Dr. Lux Gyula feleségével házuk előtt

BANK BARBARA

GUPVI

A „küföldiek Gulagja”

Lavrentij Berija belügyi népbiztos közvetlenül a Lengyelország elleni szovjet támadás megindulását követően elrendelte a Hadifogoly- és Internálótáborok Parancsnokságának felállítását.

Az összesen kb. 340 főtáborból és 4000 melléktáborból álló táborrendszer igen korai felállítása bizonyítja, hogy a szovjet vezetés eleve nem tett különbséget a civil és a katonai foglyok között, továbbá azt is, hogy a háború jó alkalom a szovjet érdekszféra kiterjesztése mellett a munkaerő-szükséglet kielégítésére. Mindamellett az elhurcolások hátterében ott volt a kollektív büntetés és az etnikai tisztogatások célja is.

Az elsők között Varga Jenő professzor, a Szovjet Tudományos Akadémia Világ-gazdasági és Világpolitikai Intézetének igazgatója vetette fel azt az elképzelést, hogy az ellenséges, legyőzött országok ne csak anyagi kártérítést fizessenek, hanem a munkaerejükkel közvetlenül is járuljanak hozzá a háború utáni újjáépítéshez.

AGUPVI 1939–1953 között működött önálló központi szervként, s a hadifoglyok, illetve internáltak táborrendszerének felügyeletét látta el. A cél az volt, hogy a hadifoglyokat minél tovább tudják dolgoztatni a Szovjetunióban.

HADIFOGOLYTÁBOROK FELÁLLÍTÁSA

Berija 1939. szeptember 19-én kiadta az NKVD 0308. számú parancsát a hadifogolytáborok létrehozásáról. Ennek 1. pontja rendelkezett a Hadifogolyügyi Parancsnokság (UPV) felállításáról. Felügyeletét az NKVD-n belül Csernyisov belügyi népbiztoshelyettesre bízta, aki egyben a Gulag akkori parancsnoka is volt. Az UPV feladatát egyebek mellett a következőkben határozták meg: a Vörös Hadsereg Vezérkari Főnökségével egyeztetnie kell az átvevőállomások, az elosztótáborok és a hátszágai hadifogolytáborok létrehozásáról.

Az internáltak és a hadifoglyok státuszában nem tettek különbséget. Majd minden hadifogolytábort közvetlenül a Hadifogoly- és Internálótügyi Parancsnokság (UPVI) vezetése alá rendelték. Az átvevőállomások vezetése is az UPVI-n keresztül, a területi NKVD-szervek bevonásával történt. Az 1941. július 20-án kelt rendelettel összevonták az NKVD-t és az NKGB-t, az UPVI felügyeletét pedig Szerov kapta meg. Ennek az évnek a végén kibővítették az UPVI feladatkörét, s ettől kezdve az ún. különleges táborok felügyeletét is el kellett látnia.

Az 1945. január 11-i NKVD-parancs értelmében az UPVI-t átalakították és főparancsnoksággá emelték, így jött létre a GUPVI. 1945 és 1947 között a GUPVI legfontosabb tevékenységei közé tartozott a hadifoglyok hazaszállítása. Ezzel a témával a GUPVI-n kívül a Népbiztosok Tanácsa is foglalkozott, amely meghatározta a Repatriációsügyi Megbízott Igazgatóságának személyi állományát. Az igazgatóság feladata volt többek között bizonyos átmeneti-elosztó táborok felügyelete, amelyeken keresztül a külföldi állampolgárok hazajuttatása folyt.

1939 szeptemberében Berija 0308. számú parancsa értelmében nyolc hadifogolytábor felállításáról döntöttek. Kötelezték a kalinyini, a szmolenszki, a poltavai, csernyigovi, vorosilovgradi, ivanovi és a gorkiji területi NKVD parancsnokait a táborok felállítására, 68 ezer férőhellyel. A megvalósítási határidő 1939. október 1. volt. 1941 nyarán

a nyolc hadifogolytáboron kívül harminc hadifogoly-átvevőállomás működött. 1942 nyarán léteztek a fronton működő táborok, az átvevőállomások és a hátszágai táborok (a hadifoglyok és internáltak részére, illetve a különleges táborok a szovjet vöröskatonák részére).

Az 1942 júniusában megjelent parancsok értelmében a frontok területén, az átvevőállomások mellett elosztótáborokat is létesítettek. A háború előrehaladtával ezek száma is bővült. 1942 végén a Voronyezs-Kasztornoj körzetben, ahol a magyar alakulatok állomásoztak, öt átvevőállomás működött, ahová 1942 decemberétől a fogásba esett magyar katonákat szállították. 1943. március 1-jével az NKVD 00398. számú parancsa utasított a már létező elosztótáborok átszervezésére a fronton működő átvevő-továbbító táborokká, melyekből tizenegyet állítottak fel, illetve szerveztek át.

1943 őszére a központi intézkedéseknek köszönhetően kialakult a hadifogolytábor-rendszer. Ez magába foglalta a hadseregek átvevőállomásait, a fronton működő gyűjtőállomásokat és átvevő-továbbító táborokat, a hátszágban működő, állandó közkatonai és tiszti táborokat. A táborrendszer részét képezték a hadifogolykórházak is.

1943 őszétől megkezdődött az ún. „különleges operatív objektumok” kialakítása, amelyekbe kiemelten kezelt hadifoglyok kerültek. Itt helyezték el ideiglenesen, illetve hallgatták ki az ellenséges hadseregek tábornokait, főtisztjeit. Ezek a speciális objektumok Moszkvához közel, titokban, többnyire a főváros környékén épült dácákban működtek. 14 különleges objektumot sikerült eddig feltérképezni.

Az MVD 1947. június 26-án kelt 00664. számú parancsa az őrzési és működési feltételek javítása érdekében a hadifogolytáborokat négy csoportba sorolta be. Az első csoportba tartoztak a határ menti területeken lévő táborok, különleges kórházak, ahol a kísértőosztagok szigorúan őrizték a foglyokat. A második csoportba kerültek azok a hátszágban lévő táborok, amelyekben a német nemzetiségű hadifoglyokat őrizték, általános őrzési feltételek mellett.

A harmadik csoportba sorolhatók a szovjetek számára fontos hátszágai táborok, amelyekben magyar, román és osztrák hadifoglyokat tartottak. A negyedik kategóriát alkották azok a szigorított táborok, amelyeket a szö-

kött, „szabotáló” személyek részére, továbbá az egykori SS, SD, Gestapo, SA tagjai számára nyitották.

AZ ELHURCOLÁSOK

A Kelet-Közép-Európát – és Délkelet-Európát – érintő, 1944. december 23. és 1945. január 31. között lezajlott elhurcolások eredményéről az NKVD három tábornoka, Apollonov, Gurbatyjuk és Szladkjevics 1945. február 2-án VCS-vonalon lefolytatott telefonbeszélgetésen keresztül adott jelentést az NKVD vezetőjének. A jelentés szerint Magyarországon az internáltak száma 32 973 fő volt, de a közülük a Szovjetunióba deportáltak száma 31 923 fő maradt – 20 989 férfi és 10 934 nő –, ami azt jelentette, hogy a hiányzó 1050 személy (450 férfi és 600 nő) az országon maradt élve vagy holtan.

1943 elejéig, a doni katasztrófaig arányaiban kevés volt a szovjet hadifogságba esett magyar katona. A doni katasztrófát követően, 1943. február 4-én az NKVD vezetősége jelentést készített Sztálinnak, amelyben részletesen beszámoltak az UPVI által működtetett állandó táborokban, a gyűjtő- és elosztóállomásokon, valamint a hadműveleti területeken létesített táborokban lévő hadifoglyokról, nemzetiségük szerint. Ez a beszámoló az 1943. február 3-i állapotokat tükrözte, és a magyar hadifoglyok számát 31 299 főben jelölte meg. Ehhez képest az 1943 decemberében készült kimutatásban 3258 magyar hadifogoly szerepel. Ezen kimutatások szerint tehát a magyar hadifoglyok elhalálozási aránya 90%-os volt. Ekkor a magyarok közül a legtöbben négy nagy elosztótáborban voltak. A 64. számú, morsanszki táborban 3000, a 81. számú, hrenovojei táborban 4197, az 56. számú, hobotovói lágerban 1615, míg a 62. számú novohoperszki táborban 1028 magyar hadifogoly volt.

Ez a szám a következő évben megsokszorozódott, és a magyarok létszáma 1944 decemberére már 61 028 főre emelkedett. A magyar hadifoglyok többségét a következő táborokban helyezték el és dolgoztatták: 103. számú tábor, Bălți (Moldovai SZSZK), 126. számú tábor, Nyikolajev (Ukrán SZSZK), 245. számú tábor, Krasznouralszk, Szverdlovszki terület, 257. számú tábor, Magnyitogorszk, Cseljabinszki terület, 102. számú tábor, Cseljabinszk. A legtöbb magyar hadifogoly tisztet a 74. számú táborban (Oranki, Gorkij terület), a 160. számú táborban

(Suzdal, Vlagyimiri terület) és a 27. számú táborban (Krasznogorszk, Moszkvai terület) helyezték el.

Fagyjev vezérőrnagynak, a 4. Ukrán Front hátszágát biztosító NKVD-csapatok parancsnokának 1944. december 17-i jelentése szerint november 16-tól egy hónap alatt további 22 951 polgári személyt hurcoltak el. Az 1945. január közepén készült UPVI-kimutatás szerint a magyar hadifoglyok már 125 263-an voltak, akik közül a hátszágai táborokban még 66 961 személy, továbbá a hadseregek átvevő- és továbbítóállomásokon 55 910 fő, a különleges kórházakban pedig 2662 személy tartózkodott. Ezekhez kapcsolódott a magyarországi német nemzetiségű lakosok 1944. november végén kezdődő „málenkij robotra” hurcolása, amely körülbelül 60-65 ezer főt érintett.

A civil lakosság köréből az elhurcolások folytatódhattak Budapest ostromát követően is. A szovjet csapatok által elfogott német és magyar hadifoglyok számáról eltérő adatok állnak rendelkezésre. A szakirodalomban 110 és 138 ezer közötti fogolyszámmal találkozhatunk. Az adatok nemcsak hadifoglyokat, hanem mintegy 51 ezer polgári lakost is tartalmaznak, akik közül 20 ezer főt a pesti, 31 ezer főt a budai oldalon fogtak el. Budapest ostroma során a 3. Ukrán Front csapatai 10 352 civilt szedtek össze, szintén a hátszág megtisztítása és biztosítása céljából.

A Magyarországról német nemzetiségűként elhurcoltaknak mintegy a fele hadifoglyotáborba került, a tényleges katonai hadifoglyokkal együtt. Füzes Miklós kutatásai szerint mindezeneken felül a Dunántúl nyugati területeiről is összeszedtek a civil lakosságból 10 000, Korom Mihály szerint 3000-4000 főt. Ezen személyek egy része ellen ítéletet is hozott a szovjet katonai bíróság, ami azt jelentette, hogy nem a GUPVI által felügyelt táborokba, hanem a Gulag irányítása alatt működő büntetőtáborokba kerültek.

A magyar hadifoglyok és polgári internáltak többségét a GUPVI táborjaiba vitték. A magyarok hozzávetőlegesen 2000 táborban szóródtak szét. Azerbajdzsánban 44, Belorussziában 131, a Baltikumban 158, Észak-Oroszországban 119, Grúziában 65, Kazahsztánban 39, Közép-Oroszországban 627, Leningrád térségében 53, az Urál hegységben 276, Szibériában 64 táborban voltak magyarok. Ezeket az adatokat a

visszatérő foglyoktól kapott információk alapján gyűjtötték a honvédelmi minisztériumban.

KOLLEKTÍV BÜNTETÉS

Lavrentyij Berija belügyi népbiztos Sztálinnak írott, 1944. november 24-i jelentésében már a munkaképes német nemzetiségű személyek elhurcolásának előkészületeiről számolt be. A II., III., IV. Ukrán Frontokhoz kiküldött NKVD-s tisztek addigra már felmérték, hogy mely területekről nagyjából hány személyt lehet elszállítani. Berija eredetileg csak férfi munkaerővel számolt. Az Állami Védelmi Bizottság 1944. december 16-án kiadott, az összegyűjtés és elszállítás megkezdését elrendelő, 7161. számú határozatában már a női lakosság elszállítása is szerepelt.

1944. december 22-én adta ki a Magyarországon harcoló 2. és 3. Ukrán Front Katonai Tanácsa a 0060-as, szigorúan titkos parancsát, amelyben elrendelte a német származású munkaképes személyek összegyűjtését közvetlenül a front mögötti közmunkára, illetve szovjetunióbeli kényszermunkára. A parancs a 17–48 év közötti férfiakra, valamint a 18–30 év közötti nőkre terjedt ki, de végrehajtói nem törődtek a korhatárokkal, hiszen 16-tól 65 éves korig vitték a lányokat, fiúkat, nőket és férfiakat. A német származásúak elhurcolása az addig megszállt országrészben történt 1944. december 22-től 1945. február 2-ig. Magyarországról kb. 60-65 ezer embert hurcoltak el a parancs alapján szovjetunióbeli kényszermunkára, akiknek mintegy egyharmada nem élte túl a borzalmas körülményeket és a túlfeszített munkát.

HADIFOGLYOK ÉS INTERNÁLTAK

A magyar foglyoknak közel harmada civil volt. A polgári lakosság elhurcolása két nagyobb hullámban történt. Az első közvetlenül a hadműveletek befejezésével kezdődött úgy, hogy egy-egy nagyobb település elfoglalása után két-három nappal a szovjet katonák rendszerint a romok eltakarítása ürügyén gyűjtötték össze az embereket, majd elhurcolták őket. Általában Budapestet hozzák fel példaként, mivel Malinovszkij marsall a főváros elfoglalását követően 138 ezer hadifoglyról tett említést. A valódi hadifoglyok száma a német katonákkal együtt kb. 40 ezer főt tett ki, így a hiányzó létszámot a budapesti, illetve a főváros környéki

polgári lakossággal pótolták. Az elhurcolások második hulláma egy-két hónappal később kezdődött. Ez már sokkal szervezettebb, jobban előkészített akció volt, de nem terjedt ki az ország egész területére.

Az elfogott magyarokat szovjet katonák és magyar rendfenntartók kísérték a fronttól 25-30 km-re lévő felvevőtáborokba. Magyarország területén mintegy 80 ilyen tábort állítottak fel. A felvevőtáborok mögött üzemeltek a gyűjtőtáborok. Az ország területén ebből a típusból 10 működött: Baján, Kecskeméten, Szegeden, Gyulán, Debrecenben, Jászberényben, Cegléden, Vácott, Gödöllőn, Székesfehérvárott. Ezekben a gyűjtőtáborokban 20 ezernél több foglyot őriztek kizárólag szovjet katonák. Innen a foglyok útja a Románia területén lévő, úgynevezett tranzittáborokba vezetett. Többek között Brassóban, Temesváron, Szomborban, Bjelcban és lasiban voltak ilyen tranzittáborok. A két legnagyobb átmenőtábor Máramaroszigeten és Foksányban állították fel. Ezek a leghírhedtebb táborok közé tartoztak, melyekben a halandóság iszonyatos méreteket öltött.

Az átmenőtáborokból a hadifoglyokat és a polgári internáltakat marhavagonokban szállították több hét alatt valamelyik szovjet büntetőtáborba. A Központi Statisztikai Hivatal összesen 600 ezerre becsülte a Szovjetunió területén, valamint a magyarországi harcokban s az 1945. március-áprilisi visszavonulás során német területeken fogságba esett magyar katonák lehetséges létszámát. Ehhez még hozzá kell tenni az országból munkaszolgálatra kiszállított svábokat, és az ezenfelül elhurcolt magyarokról csak hozzávetőleges adatok vannak. A KSH jelentésében viszont nincs szó a Kárpátaljáról és Erdélyből elhurcolt magyarokról. A szovjet belügyminisztérium adatai szerint 1945. október 31-én 541 530 fogoly volt a Szovjetunióban. A szám azonban csak az 1945 őszi nyilván tartásban lévőkre vonatkozik, nem tartalmazza – nem tartalmazhatja – azoknak a nevét, akik korábban estek fogságba és 1945 októberében már nem voltak életben. Ezenkívül ez a szám nem fedi az átmenőtáborokban és a szállítás következtében elhunyt számát sem. Szállítás közben a foglyok 10-20%-a meghalt. A haláleseteket senki nem regisztrálta.

„A Szovjetunióba szállított magyarok sorsa közvetlenül a második világ-

háború után az ország legfontosabb kül- és belpolitikai kérdései közé tartozott. Akkor még nem lehetett tagadni azt a tényt, hogy meghatározatlan időre magyar állampolgárok százezrei kerültek a Szovjetunió munkatáborába.” A Magyar Kommunista Párt és az ellenőrzése alá tartozó sajtó úgy próbálta enyhíteni a helyzetet, hogy az elhurcolt polgári személyek sorsát egyszerűen hadifogolyüggyként kezelte. A Szovjetunióból visszatért foglyok rendszerint „hadifogoly”-igazolványt kaptak, névsoraik megjelentek a *Hadifogoly Híradó*ban, segélyezésükkel pedig a Népjóléti Minisztérium „hadifogolyosztálya” foglalkozott, a kommunista párt hadifogoly-irodájával együttműködésben.

SZABADULÁS, REPATRIÁLÁS

A Szovjetunióból hazaszállított foglyokat 1946 júniusától regisztrálták hitelesen. Az addig hazaérkezettek számát a legtöbb forrás 100–150 ezer közé teszi. 1946. június és 1948. december között a Debrecenben működő Hadifogoly Átvevő Bizottság 202 ezer hazahozott foglyot könyvelt el. 1949 és 1951 között körülbelül 20-25 ezren tértek vissza Magyarországra. Az 1951 után az országba szállított volt foglyok száma nem ismert. 1953 és 1955 novembere között pedig ismét kb. 3000 magyar foglyot adtak át a szovjet hatóságok. A magyar források alapján a hazatért volt (hadifoglyok) összlétszáma 330-380 ezer főre tehető. A szovjet kormány nyilatkozatot tett, hogy minden magyar hadifogoly hazajött 1948 végén. Ehhez képest ekkortól 1956-ig körülbelül még 24 ezer magyar jött haza a szovjet lágerekből.

1945-ben a magyar hatóságoknak átadott magyar hadifoglyok és internáltak száma 209-219 ezer fő körül mozgott. A belügyi szervek 1946. március végén készített jelentése szerint a Szovjetunió területén 235 799 magyar fogoly volt. Ennek a létszámnak 40%-át 20 nagy táborban helyezték el, amelyekben több mint 3000 főt tartottak fogva. A legnagyobb létszámban a 62. számú kijevei táborban és az ehhez kapcsolódó táborrészegekben voltak magyar foglyok, szám szerint 10 516 személy. 7602 magyar volt a Donyec medencében lévő 280. számú táborban és táborrészegeiben, illetve 7184 személyt a 148., krasznodari lágerben tartottak fogva. A hadifoglyok kb. 60%-a pedig 182 más táborban volt szétosztva a Szovjetunió területén.

A magyar hadifoglyok átadását 1947-ig közvetlenül a belügyi szervek intézték, majd ezt a feladatot 1947 májusától a Repatriációsügyi Bizottság vette át, amely a Minisztertanács mellett működött. 1946 márciusától nemcsak a foksányi táboron keresztül szállítottak Magyarországra volt hadifoglyokat, hanem a máramaroszigeti, 36. számú repatriálótáborba is vittek magyarokat.

1946 decemberére a szovjet táborrendszerben lévő magyar hadifoglyok száma – az internáltak nélkül – 213 751 főre redukálódott. Ez a szám 1947 közepéig nem is változott lényegesen. Az 1947. április 1-jei kimutatás szerint 210 118 hadifogoly, illetve 19 293 internáltként nyilvántartott – G csoportba tartozó – magyar volt regisztrálva a Pest környékén összeszedett 13 ezer főn kívül. 1947 decemberében egy minisztertanácsi utasítás alapján 3844 internált személyt indítottak Magyarországra. 1948. március végére kb. 115 ezer magyar fogoly maradt a szovjet hadifoglytáborokban és a munkászáslájakban. 1948 áprilisában minisztertanácsi rendelet határozott a magyar hadifoglyok repatriálásáról, melyet az MVD végrehajtási utasítási parancsba adott. Az eredmény a következőképp alakult: 89 228 hadifogoly és megközelítőleg 3229 magyar állampolgárságú internált szabadult a táborokból.

1948 őszi, a szovjet-magyar kölcsönös barátsági és együttműködési egyezmény megkötése után a magyar kommunista kormány lezártnak tekintette a hadifoglykérdést. Arra hivatkoztak, hogy már csak a szovjet bíróságok által elítélt háborús bűnösök maradtak kint. De még 1949 januárját követően is több mint 12 ezer magyart őriztek szovjet táborokban.

1950. október 17-én az SZK(b)P KB Politbüro ülésén tárgyaltak 7900 magyar hadifogly és internált repatriálásáról. 1950. december 4-től december végéig 2197 volt hadifoglyt szállítottak Budapestre, a volt Mosonyi utcai Toloncház területén Állambiztonsági Fogházként működő és az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) által kezelt hadifogly-szűrőtáborba. Innen a kihallgatásokat követően a volt hadifoglyok nagy részét, 1200-1300 főt 1951 februárjában a tiszalóki internálótáborba vitték. 1951 tavaszán további volt hadifoglyokat szállítottak a kazincbarcikai internálótáborba, mely 1953 szeptemberéig üzemelt. A két táborból ekkor megközelítően 2300 volt hadifogly szabadult. ♦

PLACID ATYA TANÚSÁGTÉTELE

„SZERETTEIM, A TŰZPRÓBÁN, AMELY KÍSÉRTÉS GYANÁNT TÖR RÁTOK, NE RÖKÖNYÖDJETEK MEG, MINTHA VALAMI DÖBBENETES DOLOG ÉRNE TITEKET! HA VALAKI, MINT KERESZTÉNY SZENVED, NE SZÉGYENKEZZÉK, HANEM DICSŐÍTSE ISTENT AZZAL, HOGY EZ AZ OSZTÁLYRÉSZE.”

(1 PÉT 4,12,16)

Placid atya élete egy adott kor polgári és katolikus, sőt jól beágyazott szerzetes-paptanári nyomvonalán indult, sőt sikeres is volt. Egy nem várt történeti pillanatban minden az ellenkezőjére fordult, semmivé és senkivé lett, és itt, a nullponton történt élete fordulata, itt tudott hivatása radikális kihívására pozitív választ adni.

Maga így fogalmazta meg később *Keresztút* című imádságában: „*Nem emlékezem, hogy a vonaton kértük volna a keresztúton eleső Jézus segítségét. Teljesen önmagunkkal voltunk elfoglalva. [...] Azelőtt én főtisztelendő tanár úr voltam mindenkinek; ott viszont már nem voltam még ember sem.*” A szenvedés és kiszolgáltatottság – ahogy Jézust is a kereszten – léte nullpontjára juttatja. Ez lesz a fordulat: „*Megváltó Jézusunk testestül-lelkestül velünk maradt a világ végéig [...] ez adott erőt akkor is, amikor megtorpantam. Sztálin halála után történt, hogy arról a rabtelepről, ahol voltam, 46 magyar hazaindult Magyarországra. Voltak közöttük 25 évre elítéltek is. Nekem csak 10 éves volt az ítéletem, de nem kerültem közéjük. Kézenfekvő volt, hogy számomra bezárult a kapu, mert ilyen alkalom még egy nem lesz. Ez a halált jelentette. Ebből az állapotból mentett ki a jó Isten azzal, hogy megváltó Jézusunk testestül-lelkestül velünk maradt, ő pedig kereszthalála után feltámadt, hogy mi is feltámadhassunk!*”

Placid atya a Gulag szenvedései közepette „tüzes kohón” ment át, megtisztult, egyedül Jézus Krisztus maradt meg reménynek, akivel azonosulni tudott. Mivel meghalt vele, fel is támadott vele, és hátralévő életére megszabadult a szokásos emberi, adott esetben egyházi nyűgöktől, mint karrier, siker, anyagiak, elismerések stb. Szabaddá vált önmagától, szabaddá Isten és embertársai szolgálatára, aminek béke és öröm, bölcsesség volt az ajándéka.

Amikor eléje térdeltem, az szenvedéseinek, hívő élettapasztalatának, hűségének kijáró testvéri tisztelet volt, egyúttal a bocsánatkérés és hála gesztusa is. Hosszú, szenvedéssel, de ugyanakkor kiengesztelődéssel teli életét szerettem volna szavak nélkül megköszönni.

VÁRSZEGI ASZTRIK

Várszegi Asztrik pannonhalmi főpát letérdel és kezet csókol Placid atya rubinmiséjén
2009-ben a budai Szent Imre-plébániatemplomban. Fotó: Király Csaba

OLOFSSON PLACID

Megszoktuk, hogy a történelmet az eseményeket alakító „nagy” emberek – uralkodók, politikusok, hadvezérek – szemszögéből vizsgáljuk. E számunkban a történelem viharait elszenvető kismembereket állítottuk a középpontba, akik a háború végét semmiképp nem ünnepelehték felszabadulásként, mert a fegyverzaj elülte számukra elhurcolást, lágeréletet, kényszermunkát és sokaknak – távol otthonától, hazától – halált hozott. Kiszolgáltatottságuk egyben országuk kiszolgáltatottságát jelképezte.

Ám ez a sokáig elhallgatott történet a szabadon bocsátással nem ért véget. A dráma szereplői szabadulásuk után sem lehettek teljes jogú tagjai a társadalomnak. A Kádár-korszakban is figyelték, ellenőrizték őket, munkavállalási lehetőségeik is korlátozottak voltak. Igazi szabadságot csak a rendszerváltoztatás

hozott számukra. Idősen, betegen. A megnyomorított, áldozattá vált emberek történetei nem kerültek be a nagytörténelem diskurzív terébe sem, még a személyes történetek elmondását is gyanú övezte.

Ennek a keserű történetnek egyik szerepét Olofsson Károlyra osztották. A fiatal bencés pap-tanárt – Placid atyát – koholt vádak alapján juttatták Rákosiék szovjet bíróság kezére, s hosszú életéből közel egy évtizedet töltött politikai elítéltként a Gulag poklában. Hite, tartása és humora tartotta életben. Kidolgozta a túlélés négy alapszabályát, amelyre a hazatérését követően is szüksége volt: rendjébe nem kerülhetett vissza, először fűrésztelepen lett segédmunkás, majd egy mosodából ment nyugdíjra. Életútja tantörténet lehetne a 20. század második felét bemutató történeti munkákban.

CSALÁDI HÁTTÉR

Placid atya – születési nevén Olofsson Károly – egy 18. században Magyarországra települt svéd családból származó apa és egy Tolna megyei sváb anya gyermekeként látta meg a napvilágot. Szülei, Olofsson Gusztáv és Reichardt Jusztina 1913 májusában találkoztak. Az akkor 34 éves nő és a 42 éves férfi Dunaföldváron tartotta meg a katolikus esküvőt. Rákosszentmihályon telepedtek le, s 1914-ben született meg első gyermekük, Jusztina, aki később apáca lett. Az apát az első világháború idején behívták katonának a pécsi hadapródiskolába. Közben, 1916. december 23-án megszületett Károly is. A családi legendárium szerint a Tanácsköztársaság idején minden ház kapott vörös zászlót, de Olofsson Gusztáv nem akarta azt kitézni, ezért inkább a lánygyermeknek varratlak belőle ruhát.

Az első világhéregést követően a család fő gimnáziumi tanárként dolgozott.

Placid így emlékezett a gyerekkorára: *„Elfogadtuk, hogy nálunk egyetlen akarat létezik: az édesapánké. Az édesanyám tündérien tapintatos teremtés. Szegények voltunk, de sohasem éhezünk. Tartottunk kacsát, libát, csirkét, nyulat. A velünk szemben lévő kecske napi fél hozamát megvettük, úgyhogy kecsketejen nőttek fel. Feleannyi ruhám se volt, mint egy segédmunkás gyerekének. Ötödikes gimnazista koromban kaptam először új kész ruhát, addig az édesanyám varrt nekem. Nálunk nem létezett olyan, hogy egy gyerek nem eszik meg valamit. Egyedül a nyúlhúst nem szerettem, de anyám ezt tudta, és ügyesen megoldotta, hogy apám észre ne vegye. Ha nyúlvasas volt ebédre, abban mindig akadt egy kis marhahús, ami épp az én tányéromra vándorolt. Mindent meg kellett enni, spenótot, sós-kát, sárgarépat. A kelkáposztát és rizslevest nem szerettem. A fogságban bezeg káposztát kaptunk megállás nélkül! Mikor hazajöttem, egyszer édesanyám kelkáposztát csinált egy kis*

rizslevestel. Fogalma sem volt, hogy épp ezt a kettőt nem szeretem. Mikor elmeséltem neki, nagyot nevtünk, de akkor már mindenevő voltam.”

Mivel édesapja semmilyen protekciót nem tűrt, Placid nem járhatott a Tavaszmező utcai gimnáziumba, ahol apja tanított, így a Baross utca és a Rigó utca sarkán lévő bencésekhez írták be, nyolcosztályos képzésre. Az 1925 és 1933 között eltöltött diákévek, a bencés tanárok, a bencés szellemiség egy életre meghatározta a később egyházi hivatást vállaló gyermek életét. Osztályfőnöke a híres Szunyogh Xavér Ferenc (1895–1980) volt. Jól megtanult görögül, latinul, franciául, és kiváló gyorsíró vált belőle. Időközben a család Rákosszentmihályról a budapesti Bartók Béla útra költözött. Továbbra is szűkös anyagi körülmények közt éltek, a cserkészmozgalomban részt vevő Olofsson Károly csak úgy tudott elmenni a cserkész jamboree-ra, hogy latinórakat adott diáktársainak. Az 1933-as gödöllői cserkész-világtalálko-

zón már érettségizett rajparancsnok volt, így számos külföldi cserkészcsapatot személyesen fogadhatott.

SZENT MÁRTON HEGYÉN

Az érettségit követően, 1933. augusztus 6-án öltözött be bencés szerzetesnek, hét évig járt teológiára és magyar-német szakra. Beöltözésekor a Placid nevet kapta: Placid Szent Benedek egyik legkedvesebb tanítványa volt Monte Cassino hegyén a 6. században. A fiatal diák németül még nem igazán tudott, ezért a rend kiküldte Münchenbe, ahol egy bencés kollégiumban lakott és a Ludwig-Maximilian Egyetemre járt. Utolsó tanulmányi évében a Trefort utcai gimnáziumban dolgozott gyakorlótanárként. Időközben harmadik szakként elkezdte a bölcseletet is. Tanári pályája azonban végül csak négy és fél évig tartott.

—→
Olofsson Károly, Placid atya gyermekként családja körében, (fent), édesanyjával pappá szentelésekor (jobbra)

Édesapja, aki eredetileg festőművész volt, 1933-ban, fia beöltözésekor egy szentképet festett, melyen Szent Benedek és Szent Placidus látható. Szent Placidus alakját saját fiáról mintázta. A szentképen latin felirat olvasható: „*Ut omnibus glorificiter Deus*”, azaz „*Mindenben Isten dicsőíttessék*”. Édesapját húszesztendősen, 1936. július 30-án vesztette el, édesanyja szívbetegsége ellenére 86 éves koráig, 1967-ig élt. Édesanyját a kórházban hónapokon keresztül látogatta, órákat töltött bent nála, kapcsolatuk nagyon szeretetteljes és bensőséges volt.

1939. június 18-án szentelték papá, majd kinevezték tábori lelkésszé. Káplánként szolgált Győrszentivánon, majd behívták katonának. Komáromban lett tábori lelkész, az ott működő hadikórházban bátorította a sebesülteket, erőt adva a gyógyulóknak. Komáromban tizenegy hónapig szolgált, kerékpárral járt misézni. 1942 nagyböjtje után azonban lefokozták: a vezetőségnek nem tetszett egy prédikációja, melyet a tisztikar helytelen viselkedése kapcsán fogalmazott meg. Hadbírótság elé citálták,

ám kitartott állításai mellett, s végül a pannonhalmi főpát utasítására elfogadta, hogy tartalékos honvédi állományba kerüljön.

Ezt követően Sopronban tanított bölcseletet és filozófiát, tanítványai előtt sokszor kritizálva az akkor már Magyarországon is terjedő nemzeti-szocialista eszméket. Majd Pápára helyezték, ahol az orosz betörést is átvészelte. 1945 augusztusát követően már a budapesti bencés gimnáziumban, a Rigó utcában oktatott. 1946-ban diákjai írásbeli vizsgáján még részt tudott venni, de a szóbelit már nem kísérhette figyelemmel.

LETARTÓZTATÁS

1945-től a Szociális Testvérek Társaságának egyházi tanácsadója volt. Az 1945-ös választásokon a Független Kisgazdapárt listáján a Keresztény Női Tábor színeiben országgyűlési képviselői mandátumhoz jutott, de rögtön le is mondott róla. Magyarország első képviselőnőjének, Schlachta Margitnak pártja nélküle kezdte meg parlamenti munkáját. Placidus fontos szerepet vállalt a párt programjának propagálásában. Így került a hatalomátvitelüket akkoriban már előkészítő kommunisták látókörébe, akik sajtóhadjáratot indítottak ellene. 1946 nagyböjtjén lelkigyakorlatot tartott a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetségnek (MADISZ), amivel csak fokozta az ellenszenvet politikai ellenfelei körében. A rend ismét meg akarta menteni: Pannónhalmára helyezték prefektusnak. 1946. június 5-én itt tartóztatták le.

Placidot az ún. kamaraerdei ügy néven elhíresült koncepciók eljárás keretében a Szovjet Katonai Bíróság ítélte el. Az ügy kiindulópontja az volt, hogy egy részeg szovjet katona Kamarardón táborozó cserkészekre támadt. Miközben a cserkészfűk lefegyverezték a támadót, egyikük belelőtt a katonába, aki a helyszínen meghalt. A fiatalokat 1946. június 11-én tartóztatták le, egy nappal később a Magyar Cserkészszövetséget hivatalosan feloszlatták.

Placidot korábban egy gyűlésen egy diák megkérdezte, hogy helyesnek tartja-e szovjet katonák meggyilkolását. Placidus válasza az volt, hogy a kommunizmus legyőzéséhez ez nagyon lassú módszer. Unden Miklós, a kérdező fiatal volt az, aki a kamaraerdei ügy későbbi fővádlottja lett, a kihallgatás során megemlítette Placidus monda-

tát. Innen már a kommunista koncepcionális vádak alapját képezte, hogy Placid tömegmészárlásra buzdította a fiatalokat.

A tárgyalás 1946. szeptember 9-én kezdődött, s alig egy hónap múlva Uden Miklós, Ditzl László egyetemistákat és Tasch Ferenc gimnáziumi hallgatót kivégezték Sopronkőhidán. 8 év szovjet munkatáborban letöltendő kényszermunkát szabtak ki Olofsson Placidra, Kölley György papnövendékre, Vág József jezsuita páterre, Pregitzer Ferenc építőmesterre, Pregitzer Ernő és Hódi Dezső gimnazistára, valamint szintén kényszermunkára küldték Tittel Oszkárt, Kerényi Lászlót, Pucher Jánost, Parti Györgyöt, gr. Wimpfen Sziegfried földbirtokost. Fehér András meghalt a fogságban, a többiek 1954 februárjában szabadultak.

Placid 1946. június 11-én hajnalban már az Andrásy út 60.-ban találta magát, egy magánzárkában. Június 11-én levelet írhatott édesanyjának: „Drága jó Édesanyám, ne nyugtalanodjál, sok-sok Édesanyának volt a fia fogoly, és nem tudtak egymásról sokáig, tán még ma se. Én hiszem, hogy ez nem lesz nálam ugyanígy, lám, most is írhattam, s hiszem, máskor is értesülni fogsz hogylétemről... Sose gondoltam volna, milyen nehéz egy pünkösdet szentmise és szentáldozás nélkül végigélni, de helyette egész nap imádkozom, s higgycétek el, nagyon érdekesen alakul a lelkivilágom, az ilyen nehéz eseményekben csiszolódik egész aláztossá és harmonikusá a lélek.”

Az Andrásy útról a hosszú kihallgatásokat követően a Markó utcai fogházba vitték. Ott szembesítették a koncepciók per koholt vádpontjaival, de semmilyen vallomást nem tudtak kiszedni belőle. Hamarosan a Vilma királynő út 4.-be – a mai Városligeti fasorba – szállították át, a szovjet parancsnokságra. Amikor három bencés tanítványa közül az egyik szabadult, az ő segítségével levélben tudta értesíteni édesanyját és rendjét. A két, ceruzacsonkkal írt levél így szólt:

„Drága jó Édesanyám és Szeretteim! Egészséges és jól vagyok. Teljesen ártatlanul 10 év szabadságvesztést kaptam (nem kényszermunkát), de amnesztiát várunk. Lehet, hogy ki se megyünk. Imádsággal várjatok. Egyszer csak beállítok. Vigyázatok egészségetekre és lelki erőtetekre. Isten csodásan segít.

Hálás kézcsók és üdv
Placid”

Drága jó Édesanyám és Szeretteim!
Egészséges és jól vagyok. Teljesen
ártatlanul 10 év szabadságvesztést
kaptam (nem kényszermunkát), de
amnesztiát várunk. Lehet, hogy ki
se megyünk. Imádsággal várjatok.
Egyszer csak beállítok. Vigyázatok
egységetekre és lelki erőtetekre.
Isten csodásan segít.
Hálás kézcsók és üdv Placid

Vág József, Olofsson Placid és Kölley György az Andrásy út 60.-ban, 1946

Szeretett Anyjaim és, 10 év szabadságvesztést kaptam, bár semmit se kaptam a névenkéntől s a jellemtől. De hamarabb hazaövék. Fogadjátok kedves kéresem. Isten áldásos legyen. Egészségesen várunk. Lehet, hogy ki se megyünk. Vigyázatok egészségetekre és lelki erőtetekre. Isten csodásan segít.
Kézcsók, Hálás kézcsók és üdv
Placid

—
**Olofsson Placid pappá szentelésének
 70. évfordulóján, 2009-ben**
 —

„Szeretett Házfőnök Úr!

10 év szabadságvesztést kaptam, bár semmit se tudtam a szervezkedésről s a gyilkosságról. De hamarabb hazajö-
 vök. Főapát Úrnak kézcsók. Mindenkinek üdv. Édesanyámnak e papírt kérem elküldeni. Ne hagyják Őt el, támogassák, vigasztalják. Sok imát, szent misét kérek. Rendemért, hazámért szenvedek. Olofsson Placid”

A tolmáccsal zajló tárgyalásokon, a kihallgatásokon gyakran fenytették gumicsővel. A tolmácsnő egyik alkalommal magas sarkú cipőjével taposta meg az összevert rabot. Ezzel az Eszter nevű kárpátaljai nővel később a lembergi elosztótáborban találkozott. A sors finitora: a tolmácsnő 10 évet kapott.

1946 szeptemberében Placidot a Conti utcai börtönben szovjet hadbíró-
 ság elé állították. A koncepciók perben tizenhárman szerepeltek. Összeesküvés, terrorcselekmény, antibolszevista propaganda vádjával, a szovjet büntető törvénykönyv 58. paragrafusa alapján ítélték el őket. Két társát kivégezték Sopronkőhidán, a többieket Placiddal együtt a Gulagon letöltendő tízéves szabadságvesztésre ítélték. 1946 novemberében Sopronkőhidára szállították. Útközben a vonatból egy kis papírfecnit dobott ki, melyen ez

állt: „Tíz évet kaptam. Placid” Az üze-
 net eljutott édesanyjához. Placid egyik interjújából idézünk: „Teljesen új sza-
 kasza következett életemnek 1946. jú-
 nius 6-án, amikor a magyar rendőrség letartóztatott. Elvittek az Andrassy út
 60.-ba, a mai Terror Házába. Ott, ha az ember átlépi a küszöböt, megszűnik embernek lenni, az rúghat bele, aki akar. Ott voltak a kihallgatások éjszaka-
 kánként, teljesen meztelenül, egy szandál sem volt rajtam, két reflektor megvilágosított, s kaptam a sötétből rágalmakat. Aznap nappal a magánzárkában csak imádkoztam, hogy most a Jóisten akarata mi lehet, hát mivel nem a főapátom tartóztatott le. Akkor szerettem meg nagyon a szentolvasó imádságot, mert az egy kicsikét mechanikus imádság, mert ugye az Üdvözlény Máriát a titkokkal imádkozzuk, de olyan felkölt elmélgedésekre az ember nem képes, ha egész nap kínozták, ugye? A kihallgatással ez érthető. Ezek a kihallgatások nem mesedélutánok voltak, idegfeszítő munka, ez nem vitás.”

A börtönben töltött hónapok után egyre inkább azt érezte: most már nem az lesz a feladata, hogy diákokat tanítson, hanem hogy a fogolytársai-
 ban tartsa a lelket. Faber Miklós egykori bencés diák ekképpen idézte fel emlékeit Placidról: „A Rend 1946 tava-
 szán már tudta, hogy a kommunista kézben lévő Belügyminisztérium hírhe-
 dett Államvédelmi Osztálya (ÁVO, a még vérengzőbb ÁVH elődje) már kés-
 szülődött néhány bencés szerzetes

ellen. Ezért Placid atyát májusban fel-
 menekítették Pannonhalmára. Az ÁVO megtalálta ott is. Június elején az And-
 rassy út 60.-ban, majd a Markó utcá-
 ban »kezelték«, júliusban pedig már a szovjet katonai elhárítás (a hírhedett GPU) Vilma királynő úti palotájában verték. Itt csak egyszer, de nagyon. Cel-
 latársa lett Bagdy György osztálytár-
 sam, akit megmentett a megfagyástól: megfelezte vele pokrócát és szerzetesi köpenyét. Tőle tudom, hogy Placidot ve-
 zéregyéniségnek tekintették. Az is volt. Előírta, hogy az utolsó morzsáig köte-
 lező mindent megenni, bármilyen ször-
 nyű is, amit adtak. Emellett a cellában ugyancsak kötelezővé tette a minél több mozgást.”

10 ÉV GULAG

1946 decemberében Placidot és társait marhavagonokba zsúfolták. Dolgukat egy lyukon keresztül végezték, ki-
 szállni nem engedték őket. Megfosztották a legnagyobb értékétől is: reve-
 rendájától, így indult el a Gulagra. 1946 karácsonyán már Munkácson volt, majd a lembergi elosztólágerbe került, ahol -21 Celsius-fokot mutatott a hőmérő. Itt különböző csoportokba sorolták a rabokat: a jó erőben lévőket Magadanba, a többieket Karagandába, Placidot pedig a brjanszki erdőbe irányították. Ez a terület Moszkvától 400 km-re délnyugatra feküdt. 1947. január végén érkezett meg ide, ahol 36

lágerben több mint ötvenezer fogoly dolgozott. Szinte mindent elvettek tőle, még a nevét is: Olofsson Placidból a „876-os fogoly, a nép ellensége” lett.

Megkezdődött a lágerélet: túlszűfolt barakkok, emeletes priccsek, poloska-invázió, telente -30-35 Celsius-fokos hideg, júniusig tartó hótakaró, két hónapnyi nyár, nyírfakitermelés, szójás kenyér, 9 órás napi munkaidő, hóban mosakodás, káposztaleves, 400 gramm kenyér naponta. Placid 42 kilóra fogyott, majd ún. tromboflebitist kapott, ami a véretek gyulladását jelenti. A kórházbarakkban viszonylagosan felgyógyult, de a betegség következményei élete végéig kísérték. A legyengült Placidot később festőként, majd varrodában dolgoztatták a lágerben.

Édesanyja nyolc év eltelte után tudta meg, hogy a fia él. A viszonylagos enyhülést követően, 1954-től néhány levelet tudott váltani hozzátartozóival. Ekkor tudta meg, hogy nővére Ausztriába menekült.

Placid legendás, de valóságos története közé tartozott a misék megtartása. Tízéves fogsága alatt az első két évben ostya és bor híján nem misézhetett. Majd találékonyságával ezt is megoldotta: a lengyelek oplatkájából – ostyaféleség – és egy zsidó fogvatartott maceszéből ostyát gyártott, a grúzok szőlőjéből pedig levét préselt a bor helyettesítésére. Éjjelente misézett, hason fekve, titokban áldoztatott. Idővel fogolytársai egy alumíniumkeresztet és egy áldoztatókelyhet készí-

tettek neki. Később egyik rabtársától egy *Újszövetséget* is kapott.

Igyekezett társainak hitet és reménységet adni: nemcsak miséket tartott a hajnali órákban, hanem olykor karácsonyfát is szerzett. Ilyenkor gertyacsonkkal díszítették a fácskát, kenyérbélből kis kockákat csináltak, melyet kristálycukorral szórtak meg, ünnepi süteményt utánozva. Placid a kenyérhéjat fokhagymával dörzsölte át, így azt gondolhatták, kolbász is jutott az asztalukra. Ezekkel a kitartó ügyeskedésekkel egyébként meglehetősen nagy elismerést váltottak ki, időnként még az örökből is.

Az apró örömök fellelésére versenyt szervezett, az lett a győztes, aki egy nap a legtöbb örömet tudta felsorolni. Az örömolimpiák emlékét sokszor elmesélte: „Mínusz húsz fok van. Megyünk ki az erdőbe – ez éppen egy erdőkitermelő lágercsoport volt (36 láger volt arrafelé, 52 ezren voltunk ott rabok, egy-egy lágerben 1200-1300 fogoly). Ott állunk és motoznak, benyúlnak a vattakabát alá, hogy nincs-e ott valami. És ekkor, ha a katona elfelejtette a vattasapkámat levenni, és nem nézte meg, hogy van-e benne egy sugárhajtású repülőgép vagy egy atombomba, nos, ha elfelejtette, ez például milyen jó. Mert ha levetette volna, és elkezdett volna benne kotorászni, akkor azalatt megfáztam volna a mínusz 25-30 fokos hidegben. Ez is öröm. Annyi minden örömet lehet találni... Persze mi ezt úgy játszottuk, mint a gyerekek.

Összeálltunk hatan-nyolcan, és elhatároztuk: most azt fogjuk figyelni, hogy mennyi apró öröm ér bennünket a nap folyamán. Aztán este a vacsora előtt újra összejövünk, és aki többet tud elmondani, több apró kis örömet, az lesz a Jani, az lesz a győztes. Mint az olimpián, jött később a második forduló, ahol az előbbi győztesek versenyeztek, aztán a harmadik fordulóban volt az olimpiai győztes. Ezt sokszor megcsináltuk. Egyszer volt olyan olimpiai győztesünk, hogy egy nap 17 apró örömet mondott el. S azt mondta, hogy gyerekek, én ma nem tudtam szenvedni. Megkérdeztük: – Miért? – Azért – mondta –, mert ugye örökké lesni kellett az apró örömeket, és örökké mondogatni kellett, hogy el is tudjam mondani este mind a 17-et. Ez nem is olyan egyszerű!”

Természetesen akadtak Placid számára is nehezebb pillanatok. 1953-ban, Sztálin halálakor sok politikai fogolynak adtak amnesztiát. Ekkor 3200 magyar jöhetett haza, Placid táborából a hatvannégy magyar rab közül negyvennyolcat hazaengedtek. Ő nem volt köztük, s ekkor úgy érezte, soha nem látja viszont a hazáját.

A 4+1 ÉLETSZABÁLY

Placid a Gulag-évek alatt fogalmazta meg a túlélés négy alapszabályát, amelyet élete végéig hirdetett és követett: a szenvedést nem szabad dramatizálni, az apró örömeket keresni, kutatni, ér-

◆ Az ORFI mosodásai között (hátul, középen)

tékelni kell, különbnek kell mutatkozni a fogvatartóknál és hinni kell a gondviselésben. Erről később így vallott: „A mi feladatunk az volt, hogy túléljük ezt a nyomorúságot. Töretlen emberséggel kellett túlélünk. Erről rengeteget beszéltünk, és ha társaim másról akartak beszélni, én mindig visszatértem erre. Ez volt az én feladatom, hogy tartsam bennük a lelket. A rengeteg beszélgetés során négy szabályt foglaltunk össze.

Az első szabály: a szenvedést nem szabad dramatizálni, mert attól mindig gyengébb lesz az ember. Tehát ha valaki reggeltől estig panaszkodik, reggeltől estig siránkozik, az csak gyengébb lesz. Mindig gyengébb lesz. Egyszerűen csak arról van szó: ezt a szenvedést mások is kibírták már itt, a Gulagon, a lágerben, százan, ezren, százezren; én sem vagyok silányabb, én is kibírom. Ez volt az első szabály.

A második szabály: a szenvedés magától jön, azt senkinek nem kell keresni. Az életben az örömet kell keresni, az örömet, az apró örömet. És nekünk

mindenképpen el kellett jutnunk oda, hogy igenis, abban a nyomorúságban, abban a kilátástalanságban is találjunk okot az öröme. Mert arról bizony gondoskodtak, hogy mi egy pillanatig se lehessünk biztosak: életben leszünk-e még holnap, le tudjuk-e valaha is tölteni a büntetésünket? Engem azzal vigasztaltak, hogy igen, ha a tíz év elmúlik, lehetséges, hogy Szibériában még harminc kilométeres körzetben is szabadon fogok járni... Engem nem tett boldoggá ez a nagy vigasztalás, de ők mindent megtettek, hogy tönkremenjünk. Az aztán az Úristennek a humora, hogy én itt vagyok, a Szovjetunió meg tönkrement. Az Úristennek van humora, erről is tudok történeteket mondani, szédületeseket, de ezt majd máskor:

A harmadik szabály: ez politikai foglyokra vonatkozott. Ha állandóan sajnáljuk magunkat, és azt mondjuk, hogy egyszerűen szörnyűség, igazságtalanság ez az élet, abba csak belepusztulni lehet. Félre kell tenni ezt a foglompárt, hogy ártatlan és gazember. Egy másik foglompárt kell elővenni: azt, hogy kicsi és gyöngye meg erős és hatalmas. Akkor, amikor elítéltek bennünket, mi voltunk a kis kukacok, a kis senkik, ők meg: a géppisztolyos erő. Az

igazságnak nem kritériuma a géppisztoly, azt nem mondanám, de akkor ez volt a helyzet. De azért vigyázzunk csak! Ha egy erdőben megy az ember ösvényen, nem mindig néz a talpa alá, hogy nehogy eltíporjon egy hangyát. Az erő, a hatalom a kicsivel, a semmivel nem túlságosan törődik. Ez történt velünk is. Nekünk azonban nem kell velük egyetértenünk abban, hogy velük szemben mi kis hangyák vagyunk! Nekünk ebben a szituációban kell megmutatnunk, hogy mi különbek vagyunk, mint ők. Ez az ember energiáit megnöveli, s erőt ad a túléléshez. Ez a harmadik szabály.

A negyedik szabály nagyon egyszerű: a hívó embernek sokkalta könnyebb szenvedni, mint a hitetlennek. Ezt mindenki el fogja nekem hinni, s erre ott példák is voltak. Ezt az emberek lassanként elismerték ott. Nekem például valami egészen csodálatos dolog volt, mérhetetlenül sokat jelentett, hogy tudtam gyóntatni és tudtam áldoztatni. Az első két évben még ügyetlenebb voltam, de az utolsó nyolc esztendőben – egy-két éjszakát leszámítva – minden éjszaka miséztem. A fölső priccsen, pucéran, hason fekve, a poloskákat elzavarva, de miséztem, hogy reggel tudjak áldoztatni. És az is

egészen csodálatos, hogy az Úristennek milyen ötletei vannak, hogyan tette lehetővé a szentmisémet, és sohasem vettem észre. Pedig ez borzasztóan nagy vétek lett volna ott a gulágban! De hogy ez mit jelentett ott! Elképzelhetetlen, hogy milyen örömet jelentett az is, amikor egyszer közvetlenül egy női láger mellé kerültem, és még a női rabokat is feloldoztam és megáldoztattam.

Be kell azonban vallanom egészen férfiasan, hogy amikor ezt a négy szabályt már »meguntuk« keresni, akkor egy ötödiket vettünk elő, amelyet abban a szituációban nem kis merészség volt: a hálaadás gondolatát. Sok mindenért kell hálát adnunk a Jóistennek; és hogy miért, elkezdjük ezt is megkeresni a Szentírásban. De hogy mennyire szükséges a hálaadás, ezt már valahogyan az Úristen nem engedte meg nekünk felfedezni, mert amikor ebben megállapodtunk, a rákövetkező napon szétzavartak bennünket: az egyiket ide vitték szállítmányra, másikat oda vitték... Akkor azonban már alig volt egy-két olyan ív a Szentírásunkból, amely ne lett volna ronggyá olvasva."

RABTÁRSÁK

Sok híres rabtársa akadt. Mindegyikük élete külön-külön is érdekes történet. Köztük volt Sági Zoltán egykori ludovikás páncélosfőhadnagy. Sági a lágerben új hivatást talált: latintudása miatt a betegbarakokban foglalkoztatták. Szabadulása után Marokkóban elvégezte az orvosi egyetemet, majd egy gazdag spanyol orvosa lett.

Fogolytársa volt Vág József jezsuita páter, akivel a kamaraerdei ügyben együtt ítélték el. Végül Vág páter 1953-ban szabadult. Hazatérte után sógorával gazdálkodott, majd Pápán lett gyári munkás, 1957-ben hunyt el.

Másik két fogoly paptársa Mészáros Tibor (1919–2003) és Harangozó Ferenc (1908–1991) volt egy ideig. Mészáros később Mindszenty József hercegprímás személyi titkára lett. Harangozót szombathelyi letartóztatását követően a Szovjet Katonai Bíróság huszonöt évi kényszermunkára ítélte. 1956 decemberében Ausztriába szökött, majd Svájcban lett tanár.

Placid már a szabadulótáborban ismerkedhetett meg Böröcz Sándor (1913–2006) körmenyi evangélikus lelkésszel, akit 1948-ban koncepció per-

ben 25 évre ítélték, amelyből hat és fél évet töltött a szibériai Vorkuta szénbányájában. Hazatérve sem várt rá jobb sors: fogházzal fogházra járt, majd kiszabadulása után Magyarországon teljes mellőzés fogadta. A rendszerváltoztatást követően, 1989 novemberétől minden évben Placiddal együtt tartották a hálaadó szentmiséket a Szent Imre-templomban. *Kiáltás a mélyből* című művében így idézte meg rabtársai emlékét: „Három anyaországi római katolikus lelkész is volt velem Moróviban. Ott találtam egy szerzetes-tanárt, aki a soproni bencés gimnáziumban tanított. Szerzetesi nevén: Placid. Dr. Oloffson Károly. Tizedik évét taposta rabsorsának. Ott ismertem meg újra dr. Harangozó Ferencet és Mészáros Tibort, akik a neukircheni fegyházban 1949-ben »tűntek el« előlem.”

PAP-TANÁRBÓL MOSODÁS

1955. szeptember 24-én írták alá Placiddal a repatriálást. Végül november

9-én indították haza. A régi magyar határhoz tíz nap múlva értek. November 20-ra érkeztek Nyíregyházára, november 25-én éjjel Budapestre. Édesanyja végig bízott fia szabadulásában, akivel a Bartók Béla úti lakásban élt tovább.

Placid nem kapott papként működési engedélyt, kénytelen volt segédmunkásként munkát vállalni egy pesti erzsébeti lágyszobában. Az egykori paptanár fűrészgépen dolgozott, de a hajnali indulás előtt még otthon misézett. Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc örömmel töltötte el, azonban érdemi szerepet nem vállalt benne. Mivel a fűrészgéppel egyik ujjpercét levágta, a munkából kimaradt, s a fűrészgépből távoznia kellett.

Következő munkahelye az ORFI Frankel Leó utcai épületében lévő mosoda lett. Megszerezte a szakmunkás- és művezetői vizsgát is. Innen a Korányi TBC Szanatóriumba került. Minden munkatársa elismerően beszélt a hányatott sorsú, de mindig vidám menyeyi mosodásról: „Placid atyát abban az időben főnök úrnak hívtuk.

BESÚGÓK

Kiszely István egykori pannonhalmi bencés szerzetest 1960-ban szervezte be az egyházi elhárítás, a III/III-1 osztály elődje, a II/5-c alosztály. Titkos megbízottként 18 éven át jelentett „Feledi Zsolt” fedőnéven a bencés rend vezetőiről, társairól, az ELTE-n tanuló ismerőseiről, a titokban működő katolikus ifjúsági csoportokról – valamint a saját családjáról.

Kiszely István antropológus legtöbb személyi jelentése Oloffson Placid atyáról szól. 1961 októberében ezt írta róla: „fanatikusan elfogult és egyoldalú, nem hajlandó elismerni, hogy kormányunk jó, hogy a Kommunizmus mennyit tett az emberekért, egész beszédtemája állandóan a nyugati rádió híreiből, a kommunizmus szidásából, a modern tudomány cáfolatából áll.” Kiszely 1969. április 16-án egyszerre súgta be Placidot és saját felesége húgát: „Egyébként elmondotta, hogy feleségem húgának gyermekét, akit megkeresztelt, Szatmáry Ildikót, beírta a XI. kerületi plébániára, majd meg fogja kapni a keresztelési anyakönyvet. Így szokta ő máskor is csinálni olyan embereknel is, akiknél »nem volna ajánlatos, ha megtudnák«, hogy gyermekük meg van keresztelve.”

Részlet a BM III. Főcsoportfőnökség 2b alosztályának Placidról szóló jelentéséből: „Nevezett bencés paptanár volt, 1946-ban kezdeményezője volt a szovjet katonák elleni terrorakciónak, valamint hozzájárult fasiszta röpiratok előkészítéséhez. 1946 szeptemberében a SZU. Kat. Törv. 10 év szabadságvesztésre ítélte. 1956-ban jött haza. Hálózati jelentéseink alapján 3e „labda” rendszabály adatai [hordozható lehallgatóberendezések alkalmazása] szerint nevezett rendszerünkkel szemben továbbra is ellenséges magatartást tanúsít, illegális ifjúsági csoportokkal rendelkezik. Aktív kapcsolatot tart fenn volt börtöntársaival. Tevékenységének további ellenőrzése céljából 1963. IX. 16-án Figyelődossziét nyitottunk... A fentiek alapján javasolom nevezett Figyelődossziéjának fenntartása mellett alapnyilvántartásban való tartását. Zalai Emil rendőr őrnagy, Bozsik László rendőr főhadnagy, Geréb Sándor rendőr őrnagy.”

Olofsson Placid rubinmiséje a Budai Ciszterci Szent Imre-templomban, 2009-ben

Nagyon kedves, megértő, jóságos volt velünk. Voltak komoly teendők, de vidám napok, hónapok, évek is. Sok-sok megpróbáltatás. A névnapokat mindig megünnepeltük. Kirándulásokra, műzeumlátogatásokra jártunk. Az atya jóvoltából minden évben kaptunk jutalmat, dicséretet. Mikulás-napkor és karácsonykor mindenütt szaloncukrok voltak eldugdosva. Kedves, apró örömeik, sok kis meglepetés. Igazi, jóságos főnök volt” – olvasható egyik beosztottja megemlékezésében.

Ebben az időszakban megfigyelték, besúgót állítottak rá, bár ezzel csak 1990 után szembesült. Mindez nem akadályozta meg vállalásaiban, sőt ebben az időszakban Téglásy Ferenc jóvoltából film is készült róla: „21 évesen ott ültem Placid atya kis művezetői üvegkalitkájában, és ő mesélt (ha nem is olyan szókimondó felszabadultsággal, mint ma). Szájtátva hallgattam: hogy lehet tüzet csiholni a vattakabátból kitépett és összedörzsölt golyócskából, hogy lehet élni -35 °C alatt. Hogyan kell misézni a poloskák közt hason fekve, az emeletes priccsen macesszal, hogy miként lehet a lelket tartani azokban a fogolytársakban, akiket elemésztett a kilátástalan, embertelen fogolylét, hogy melyek a túlélés fő szabályai, hogy meg kell bocsátani, hogy mind ugyanaz a feladat – az élet értelme – embernek, Isten emberének, gyermekének maradni. Szívtuk együtt a Terv cigarettát s nem tudtuk – mert mostanában derült ki –, hogy őt is megfigyelik, hogy jelentéseket írnak róla. [...] Elkészült a vizsgafilm is Hic et nunc (Itt és most) címmel. A kisfilm üzenete az atya egyik mondata volt: »Meg akarom érteni a világot!« Egy megbélyegzett, szétszóratásban élő szerzetespap, aki politikai elítélt volt, a szocializmusban meg akarta érteni a világot... Herskő János mesterem talán a nyitottságát becsülte. Én inkább úgy értelmeztem, hogy az atya keresi ebben az »új világban« azt a helyet, ahonnan Jézus szavát közvetítheti, egészen másképpen, mint ahogy tanulta. A következő évben kirúgtak a Főiskoláról, de akkor már Placid atya barátságát bírtam” – emlékezett vissza a filmrendező.

RENDSZERVÁLTOZTATÁS

Hazatérése után sokáig csak titokban misézett, 1975-től viszont a ciszttereknél, a budai Szent Imre-templomban segédkezett. A rendszerváltoztatást köve-

Olofsson Placid platinamisége a Pannonhalmi Főapátságban, 2014-ben (fent)
Placid atya köszöntése 100. születésnapja alkalmából, Szent Imre-templom, 2016 (fent)

tően nem tért vissza Pannonhalmára, hanem maradt a Szent Imrében. Végre felszabadultan élhetett: járt a Szentföldön, Lourdes-ban, Fatimában, Montserratban. 1996-ban Pannonhalmán találkozhatott II. János Pál pápával.

Pappá szentelésének 50. évfordulója alkalmából rendezett aranymiséje 1989-ben Pannonhalmán már nyilvánosan zajlott. 1999-ben gyémántmisézett a Budai Szent Imre-templomban. 2004-ben vasmiséjét Rómában, a Szent Péter-bazilika magyar kápolnájában tarthatta. 2009-ben már rubinmiséjét celebrálta a Szent Imre-templomban, 2014-ben pedig eljutott oda, ahova Szent Márton hegyén senki más: pappá szentelésének 75. évfordulóján megtarthatta platinamiséjét Pannonhalmán.

Sára Sándor a Gulagot megjárt túlélőkkel készített interjúorozatának 5. részében 2004-ben Olofsson Placid már nyíltan beszélhetett megpróbáltatásairól.

A rendszerváltozás után számos elismerésben részesült. 1993-ban a Magyar Köztársasági Érdemrend kiskeresztjével tüntették ki, 2003-ban neki ítéltek a kommunizmus áldozatainak emléknapja alkalmából adományozott Parma Fidei – a Hit Pajzsa kitüntetést,

2005-ben Magyar Örökség, 2006-ban Pro Ecclesia Hungariae Díjjal ismerték el. 2010-ben vette át a Magyar Köztársasági Érdemrend közepkeresztjét, 2016. október 23-án pedig Magyar Becsület Rend kitüntetést kapott páratlanul hosszú és példaadó életútja elismeréseként.

1991-től Pákh György középiskolai tanár lett Placid önkéntes lakótársa. Pákh György egészen Placid haláláig önfeláldozó módon ápolta a példás életű egykori Gulag-rabot.

Életének 101., papságának 78. évében, 2017. január 15-én adta vissza lelkét a Teremtőnek. ♦

—→
Cikkünk képei
egykori lágerek helyszínein
készültek 1998-ban
és 2004-ben.
Fotó: Mohi Sándor
—→

NEHÉZSORSÚAK

OLOFSSON KÁROLY

PLACID ATYA VALLOMÁSA SÁRA SÁNDOR DOKUMENTUMFILMJÉBEN

Volt egy ilyen epitheton ornansunk, hogy vrag naroda, a nép ellensége, és egy szám volt hozzá, én voltam a P. 876-os. Ez azt jelentette, hogy ilyen nagy számokat vertek ugye a pufajkáknak, vattakabátunknak hátul, a nadrágra és a sapkára. Ezt a katonák csinálták, ilyen furnérból kifaragott számok, amit klórmészbe tettek bele, és úgy rányomták, és akkor az kifehéredett. És amikor én is tartom a hátamat, és megkapom rá a P. 876-ot, azt mondja az a katona nekem, hogy szerencsés ember maga.

Úgy hirtelenjében magamra néztem, és arra gondoltam, hogy azért szerencsésebbet is el tudok képzelni a világon, de látta azt, hogy értetlen vagyok, és nem fogom föl, hogy ezt miért mondja. És akkor megmagyarázta, hogy hát sko. Ezt se értettem. De utána aztán utánaérdeklődtem, hogy mit jelent ez a szó oroszul, hogy sko. Hát aztán megmagyarázták. Ez a 21-es kártyajáték. Hát ez abban a pillanatban összeadta, hogy 8 meg 7 meg 6 az 21. Hát szerencsés ember vagyok.

Hát én egyszer Pannonhalmán voltam, akkor besegítettem ott az egyik prefektusnak, a negyedik gimnazistáknak este, még lefekvés előtt. Emlékezem, az *Aidának* a rövid operáját magyaráztam nekik. Gramofonlemezen az *Aidának* az áriái megvoltak. Azt végigvettük, és aztán olyan háromnegyed tíz tájban mondtam nekik, hogy most aztán szépen csöndesen feküdjenek le. Az ő négy szobájuk között volt az én szobám, én is visszavonultam. Elmúlik egy olyan 6-8 perc, kopognak az ajtómon, és a kopogás, hát kicsit szokatlan volt, mert este nem szoktunk már vendégeket fogadni, akkor olyan jellegzetes csöre töltési zaj. Megnyílt az ajtó, én lámpát gyújtottam, két fiatalember ilyen bilgeri csizmában jött, és hozott egy papirost, házkutatási paranccsal. Mondtam, tessék, hát mit csináljak? Láttam, hogy itt ebből komoly dolgok lesznek. És hát végignézték két füzetemet, amiben előadásaimnak a jegyzetei voltak gyorsírással, azt vitték magukkal, különben semmi különösebbet nem találtak. De hát azt mondták, hogy magam is menjek velük.

PLACID ATYA, RÉGÓTA VÁRTUK MÁR

Reggel négy óra tájban már Pesten voltunk, az Andrássy út 60.-ban. Ez pontosan június 7. volt, első péntek. Az én hallatlan naivitásomra jellemző, hogy akkor én ott megkértem, hogy úgyszincs itt senki se, ugye egy szobába bevittek, és várakozzak, én kiszaladok ide a Bazilikába, és első péntek lévén megmisézek, és utána visszajövök. Hát azt mondták, hogy majd az ezredes elvtárs majd megengedi, hogyha megjön, de az majd csak 11 órára jött meg. Fogalmam se volt, hogy tulajdonképpen mivel vádolnak.

Az első nap délután, amikor ilyen nagy asztal elé állítottak – olyan volt, mint egy érettségi –, sokan ültek ott, öten vagy hatan, hát azzal kezdődött, hogy „Á, Placid atya, régóta vártuk már. Fölkészültünk a fogadására.” És ott mutattak nekem egy sereg írást. Hát a beszédeimből, előadásaimból, a választási harcban elhangzottakból. Éjszaka voltak a kihallgatások. Engem ott, az Andrássy út 60.-ban nem vertek meg. Úgyhogy ott ilyesféle nem volt. Sőt, egy levelet írhattam az édesanyámnak, amit meg is kapott. Amiben hát csak azt közölhettem, hogy ott vagyok, és ne keressen sehohol máshol.

12 vagy 13 napra rá aztán egyszerre váratlanul átvittek a Markó utcai fogházba. Kétszemélyes cellában voltunk nyolcan, tízen. Hallatlan levegőtlenység volt. S aztán egyszer jött valamilyen parancsnoki ellenőrzés, akkor nekünk föl kellett állnunk. Hát én is fölálltam, és utána úgy estem, mint egy darab fa. Attól a levegőtleniségtől az ember úgy rosszul lett. De teljesen váratlan volt, és semmit az égardta világon nem közöltek velünk. Mennünk kellett, beültettek egy autóba. És akkor elkerültünk az akkori Vilma királyné úton, most Guszev fasor elején lévő egyik házba, ami már a szovjeteknek volt a vizsgálati fogsága. Ez volt a hivatalos neve a hatóságoknak: a megszálló szovjet hadsereg budapesti hadbíróháza. A bírónak a nevére is emlékszem, Rosszijszkij, egy ezredes, s két ülnök lehetett, az egyik egy őrmester volt, a másik egy tizedes. Egy hadnagy volt a jegyző, és egy csodálatos szóke szépség, egy kárpátjai leányka, az volt a tolmács. Már a kihallgatások közben is ő volt a tolmács. Hát szóval, ővele szemben vannak bizonyos problémáim. Az elnök, az kétszer is rendre utasította, mert egy mondatot fordított tíz mondattal, és hát aztán én káromkodni női ajkakat úgy nem hallottam még, mint őt.

Viszont, hogy megint előreugorjak, és mondjak valami tréfásat: mikor Lembergben, az elosztóban voltunk, és hát ottan sétáltattak bennünket, ott rengetegen voltunk, ott legalább volt húsz-ezer ilyen rab, uram bocsá, meglátom az én szóke, szépséges tolmácsomat a másik csoportban. Aztán integetek neki, hogy-hogy. Hát azt mondja, lebukott. És ő is mutatja, hogy tíz esztendő kapott. Szóval ilyesmi előfordulhatott, de aztán nem tudom, hogy mi lett vele. Szóval ő volt a tolmács.

Na most, tulajdonképpen fölolvasták a jegyzőkönyveket. Ez egy csoport volt, valami nyolcan vagy hányan lehettünk egyszerre az ítélet előtt, két sorban ülünk, két oldalt a géppisztolyosok, és akkor fölolvasták a jegyzőkönyveket, amiből hát úgyse értettünk belőle, ugye oroszul volt, a jegyzőkönyveket akkor már nem fordították. Ami aztán utána volt, azt fordították magyarra. Én már előzetesen kértem tanúkat, a magam hallatlan naivitásában, amire a hivatalos választ megkaptam, hogy a bíróság előtt tökéletesen tisztán áll a bűncselekményem, tehát nincs szükség tanúra. Senkinek nem volt ott tanúja. És aztán utána szépen fölolvasták. Még

csak szünet sem volt az ítélelethozatal előtt, mert hát az megvolt.

Nekünk akkor azt mondták, hogy Dálnoki Miklós Bélával valami megegyezés történt, hogy a szovjet hadbíróház is ítélezhetett fölöttünk. A szovjet büntető törvénykönyv 58-as paragrafusa, ami a politikai paragrafus, annak alapján ítélték el. Kettes, nyolcas és tizenegyes pont alapján. A kettes az antibolsevista propaganda, a nyolcas terrorcselekmény, a tizenegyes, az szervezkedés.

A tizenegyessel kezdeném, azt aztán visszavonták, a szervezkedést. Mert három diákom volt még akkor, akiket én az akkori ötödik gimnáziumban tanítottam, semmi kapcsolatomból nem volt különösebb velük, úgyhogy azt visszavonták.

A kettes, az antibolsevista propaganda – annak lényegében az volt az előzménye, hogy a 45-ös választási harcot végigcsináltam, és hát akkor még hivatalosan több párt volt, és én nem kommunista pártprogrammal indultam, hanem a keresztény női tábornak a programjával. És hát akkor kétségtelen, hogy egymást nem dicsóítottuk az egekig. Érthető egy választási harcban. Úgyhogy az ellen még olyan túlságosan nem is tudtam védekezni.

A nyolcas pont, az nagyon érdekes volt, mert az egyik ilyen választási beszédemben – volt úgy, hogy egy délután hét helyen is kellett szólni –, hát a programja annak mindig úgy volt, hogy öt-hat percig az ember a programról szólt, utána fölterte a kérdést, hogy kérdezzenek. És akkor arra való frappáns válasz vagy pedig a válaszoktól függött sok minden.

Hát egy ilyen alkalommal egy másodéves egyetemi hallgató, jogászhallgató fölterte azt a kérdést, hogy mi az én véleményem. Közbevetem még azt, hogy én akkor reverendában jártam, mert nekünk akkor nem volt még civil ruhánk. Úgyhogy nem lehetett félreérteni. A kérdés így hangzott, hogy mi a véleményem arról, hogy nemegyszer – ez 45-ben volt még –, amikor reggel kimegy az ember az utcára, akkor itt lát az egyik utcasarkon egy lelőtt szovjet katonát, ott lát egy lelőtt szovjet katonát, mert ilyesmik voltak. Ugye az embereknel még voltak fegyverek, és hát a gyűlölet is eléggé komoly tényező volt akkor. Na hát erre a kérdésre mit válaszolhat egy katolikus pap? Azt nem mondhattam, hogy buta vagy, fiam, ülj le. Állítólag azt mondtam, hogy ez nem módszer a kommu-

nizmus leküzdésére. Én nem emlékeztem rá, hiszen ha csak mindenütt öthat kérdést vagy tíz kérdést tettek föl számára, az ember nem tud visszaemlékezni. De szembesítettek az illető egyetemi hallgatóval, és ő a szemembe mondta, hogy ezt mondtam, hát kénytelen voltam vállalni, nem akartam meghazudtolni.

Az érdekesség csak ott kezdődött, amikor az ítéletemnek az indoklásában ez így szerepelt, hogy tanúk által igazolt tény, hogy ezt és ezt mondta, és ezzel, mivel egy szovjet katona megölése nem módszer, ezzel tömegmészárlásra uszította a hallgatóságát. Hát ezt akkor én még eléggé csodáltam, utána aztán megszoktam, hogy vannak logikai bukfenek az életben.

ÉN A FÖLLODOZÁST MEGADOM

Az ítélet meghirdetése után való napokban olyan kitüntetés ért, hogy a reggeli után – amit ugye egy lavórban kaptunk, azt hiszem, hatan vagy nyolcan voltunk akkor a cellában együtt, hát abból kanalaztuk ki – engem kivittek a folyósóra takarítani, a WC-ket pucolni, szóval ilyen munkára. Talán azért, mert reverendában voltam, és az egy bizonyos kis pikantériát jelentett, gondolom, hogy azért, mert az épület másik felében ott meg a Széchenyi Mária grófnő volt ilyen takarítónő, hát annak pedig a grófnősége – úgy látszik – az érdekessége. De ez nagyon-nagyon sokat jelentett, mert pontosan abban az időben valami kis érintkezés a világ-

gal, hát az hihetetlen sokat jelentett. És emlékezem, akkor volt a nürnbergi pör. És ha valahol egy kis újságdarabot láttam, hát ugye az ember borzalmas érdeklődéssel próbált valamit is fölshipantani, és utána aztán vittem a híreket a cellába. Szóval ez egy óriási valami volt, hogy én ott takaríthattam. Ez eltartott úgy 11 óráig, fél tizenketőig, majdnem délig. Mert hát azért a toalettek sem voltak egészen luxuskivitelűek. Úgyhogy azért volt elég munka. De akkor, amikor a folyósót ott takarítottam, ahol hat cella volt egymás mellett, és akkor úgy tudtuk, hogy 32 halálraítélt várta ott az ítélet végrehajtását, ott valamiképpen, hát én ezt így mondom, hogy a Szentlélek, Úris-ten megérintett, mert valamire rájöttem. Az ő, a szovjet katona géppisztollyal, az mindig kísért, hogyha vödörrel mentem a csaphoz vízért, meg hát ahol voltam, ott mindig ott volt és fölűgylt, de borzalmasan unta magát. Hát nem csoda, ugye. Úgyhogy elkezdett fütyülni, elkezdett danolni, valamit köllött csinálni.

És akkor esett le a tantusz, hogyha ennek lehet fütyülni, lehet danolni, tudván azt, hogy a cellában a mi fülünk az úgy kinyúlt a folyósóra, minden zajt ismertünk már, most ez jön, most az jön, szóval a cellában nem szabadott beszélni, mert ránk kiáltottak, szóval nagyon hallgatóztunk. Mondom, hadd hallják azt, hogy itt egy magyar tisztítja a kövezetet, magyar nótákat kezdem el fütyülni, aztán danolni. Nem is azon a napon, mikor ezt először megpróbáltam nagy ijedtségemben, hanem

a következő vagy a még utána következő napon, rájöttem arra, hogy a szöveget nem érti ez a jó ember, hát én akármilyen szöveget énekelhetek a magyar nótához. És akkor elkezdtem énekelni, hogy egy katolikus pap takarítja itt a folyósót, ott, a halálkamrák előtt. Aki el akarja végezni a szent gyónását, az tekintsen önmagába, bánja meg a bűneit, és én a föloldozást megadom innen a folyósóról. Ezt én buzgón énekeltem, és emlékezem még pontosan – nem tudom, mennyire ismerős manapság ez a magyar nóta, *Nincs cserepes tanyám* –, annak a dallamára olyan ragyogóan lehetett, mert akkor még a föloldozás szavait latinul mondtuk, *Ego te absolvo a peccatis tuis*, és hát azt ragyogóan lehetett a *Nincs cserepes tanyámnak* a dallamára. És én ott fújtam rendületlenül az egyik nap, a másik nap, a harmadik nap. És akkor kezdett egy kicsikét bennem érlelődni, hogy hát azért itt ebben a majdnem nulla életben, tehát egy vegetációs létben is tudok valamiképp ember lenni. Pláne, mondjuk, a papi vonalamon tudok valamit cselekedni.

Na most az volt az érdekes, hogy amikor ezután pár hétre Sopronkőhidára vittek bennünket – a szabályok értelmében ilyen áttelepülésnél vagy áthelyezésnél mindig azzal kellett kezdeni, hogy a ruhánkat elvették, és a fürdőbe mentünk –, én ott találkoztam egy gyöngyösi fiatalemberrel, ő pucéron, én pucéron ott, a fürdőben, aki bent volt az egyik halálkamrában. És azt mondta, hogy te, nem tudod elképzelni, hogy mit jelentett nekünk az, amikor ezt hallottuk. Ott mindegyik másképp reagált ugye a halálos ítéletre, de azért voltak olyanok, akik teljesen magukba roskadtak, egy szót nem lehetett hozzájuk szólani, idegileg teljesen tönkremenne. És akkor mi elkezdtünk beszélni, hogy csodálatos az Isten, hogy nekünk ideküldött egy papot, aki itt takarítja a folyósót. Hogy nekünk lelkileg valamiképpen harmóniát teremtsen. Azt mondja, te nem tudod elképzelni, hogy mit jelentett az ott nekünk.

Biztos, hogy nem tudom elképzelni, de akkor kezdett bennem derengeni az, hogy hopp, hát azért itt nekem halhatlan nagy hivatásom van. Itt nem az a kettes, nyolcas, tizenegyes pont, hát hiszen sakkfigurák az emberek a jó Isten kezében, nekem ide köllött jönnöm, hogy tartsam a lelket azokban, akikben hát ténylegesen össze akarják törni a lelket. És ténylegesen tönkre

akarják tenni. Nekem itt az a föladatom, hogy ne emberroncok menjenek haza, hanem ténylegesen emberek, akik bírnak szenvedni, akik bírnak küzdeni, és igenis emberek akarnak maradni a legembertelenebb körülmény között.

Na ez persze nem ment egyszerre, ez úgy apránként alakult ki, de most ez nem, hogyan mondjam, nem dicsekvés, az a jó Istennek egy egészen különös ajándéka volt. Éppen ezért nekem milliószorta könnyebb volt a tíz esztendőm, mint bárki másnak. Mert éreztem, hogy nekem nem lehet összeroppanni. Mert hogyha én összeroppanok, akkor az a szándék, az a hivatás, az a küldetésem, az roppan össze az emberekben, és ezt nem lehet megengedni.

AZ ÖRÖMÖT KERESNI KELL

Állítólag 42 kiló voltam, ami mondjuk férfisúlynak azért nem túlságosan nagy, meg hát azért olyanok is voltak, hogy két ágyon feküdtünk hárman egy pokróccal letakarva. Akkor olyan volt a lábam, mint az elefánté, az egy ilyen vízibetegség vagy micsoda, nagyon sokan voltak ebben benne. Aztán egy fél órán belül meghalt az egyik, meghalt a másik, aztán azt ott hagyták, annyi erőm nem volt, hogy kijöjjek közülük, szóval azért ilyen apróságok úgy előfordultak. Meg hát az is, hogy nem tudtam a normát teljesíteni, és akkor nem kaptam vacsorát. Hát ugye 42 kilóval azért nem mindig sikerül. De az, hogy nekem ez volt a föladatom ott, a fogolytársaim között, hihetetlen nagy erőt jelentett.

És hát csak szabadjon egy-két apróságra, mondjuk, utalnom, hogy például egy pillanatra sem szabadott tétlenül lennünk. Mert akkor az ember elkezd fantáziálni, mi van odahaza, én már nem találkozom a családommal stb., tehát állandóan foglalkoztatni kellett. Azt csináltuk, hogy mindenki a saját szakmáját mesélte el, még ha füllengett hozzá, az se érdekes, de én ott megtanultam a méhészetet például, megtanultam, hogy az Alföldön hogyan lehetett annak idején pulykát, 7 kiló 20 dekás pulykát szállítani Londonba karácsonykor, mert hát annak megvannak az előzményei, szóval rengeteget beszélünk, már amikor volt lehetőségünk, amikor nem dolgoztunk. De nem szabadott üresjáratot engedni.

Például valamelyik fogolytársam úgy elmagányosodott, úgy magába

roskadt, vagy úgy elkezdett fagyoskodni. Akkor már szóltunk egymásnak. Hogy te, a Jóskával kell valamit csinálni, mert ezt három hónap múlva temetjük, ez így nem megy. Szóval így egymásra vigyáztunk.

Vagy például hadd mondjam el – nagyon szerettük ezt csinálni –, reggel, amikor kimentünk a munkába, ez különösen akkor, mikor a ruhagyárban voltam, akkor dívott ez túlságosan, reggel megállapodtunk abban, hogy ezen a napon mi most összegyűjtjük azokat az apró kis mozzanatokot, amik örömet jelentettek. És este becsámolunk. És az lesz a Jani, aki minél többet tud felsorolni, hogy milyen picike öröm volt aznap. Tudniillik ez borzasztóan fontos. Mert a baj, az jön, azt nem kell keresni. De az örömet keresni kell. Azt meg kell találni. Azt föl kell fogni, azt értékelni kell. És hogyha valaki megtanulja azt, hogy a bajt, a nehézséget, a fájdalmat nem szabad dramatizálni, mert akkor nem tudom elviselni. Hanem a lehetőség szerint bagatellizálni kell, akkor a saját erőim is jobban bírják.

KENYÉR ÉS BOR KELL A SZENTMISÉHEZ

Az utolsó nyolc évben, egy-két napot leszámítva, én minden éjszaka tudtam misézni. És soha nem vettem észre. Pedig hát azért az nem volt olyan egyszerű. Emeletes priccseink voltak, én mindig fölül helyezkedtem el, ott, ahol egy kis világosság van, de lehetőleg

messzi a kaputól. És akkor ott hasonlóan fekve, pucéran, a poloskákat elzavarva, teljesen kívülről, hiszen papok voltak azért ott többen is, lengyel papok még szovjet állampolgár, litván papok is, egy litván püspök is, meg a Slyphij bíboros is ott volt, aki akkor még nem volt bíboros, csak lemergi érsek, szóval a szöveget azért ott megtanultuk, úgy kívülről. És akkor úgy mondtam a szentmisét, és hallatlan nagy dolog volt, hogy reggel tudtam a fogolytársaimat áldoztatni, hát egy vallásos embernek az irtózatosságot nagy erőt adott, hogy a szent áldozásban hát az Úrjussal töltekeznek, és ebben a szituációban is megtalálja őt az Isten.

A szentmiséhez ugye kenyér kell, akár kovásztalan, akár kovászos kenyér, mindegy, kenyér és bor vagy szőlőlé. Hát szóval a mi kenyérünk, az nem volt jó. De a litvánok meg a lengyelek, azoknak van egy ilyen karácsonyi népszokásuk, hogy a karácsonyfa alatt egy ilyen ostyalapot, amit kicsit sárgára, rózsaszínre, kékre, zöldre színeznék, ilyen ostyalapot a családfő odanyújt a családtagoknak. Ezt úgy hívják, hogy oplátká, mindenki letör róla egy darabkát, és azt magához veszi, ez a szeretetegységnek a jele. Mikor csomagot kaptak, mert a szovjet állampolgárok azért kaphattak csomagot, mindig volt ilyen. Hát én egy napi adag kenyermért vettem egy-két ilyen lapot, és az nekem sokáig elég volt a szentmiséhez.

De, hogy még komikusabbat mondjak, egyszer ténylegesen nem volt olyan lengyel vagy litván körülöttem. Hanem akkor megláttam, hogy az

egyik brigádban volt egy öléggé termetes moszkvai férfiú, aki a Jom Kippur ünnepe előtt nem volt hajlandó elfogadni a kenyeret, mert ő egy ortodox zsidó volt, és ő Moszkvából kapott maceszt. Ezt a kovász nélküli, ilyen laskaszerűen szárított kenyeret. Hát mondtam neki, hogyha egy kis lehetősége van, mert ők írhattak is haza, írja meg, hogy küldjenek nekem is maceszt. És egyszer csak Moszkvából kapok az ortodox izraelita hitközségtől két kiló maceszt, úgyhogy egy magyarországi bencés tanár a Szovjetunió fogolytáborában a moszkvai ortodox izraelita hitközség maceszával misézett. Titokban.

Mindjárt a legelején került oda a fogolytáborba egy olasz jezsuita. Mateleoni. Aki a vatikáni kollégium Ruszikumát végezte, ragyogóan beszélt oroszul, és az egyesszai hajós olasz kolóniának a lelkesze volt. Valami rossz fát tehetett a tűzre, úgyhogy ő is tíz esztendőt kapott. Én mikor a teológiát tanultam, még úgy tanultam, hogy a szentmiséhez még mustot sem lehet használni, hanem annak kérielt bornak kell lennie. Viszont ő mondta, hogy XII. Pius pápa 1942-ben adott egy rendeletet, amiről én nem tudtam, hogy ilyen körülmények között, tehát ilyen fogságkörülmények között elegendő a szentmise érvényes anyagának az, hogy a szőlőlé, tehát nem kell kérielt bornak lenni. Meg volt oldva minden, mert a Kaukázusból származó fogolytársaink a csomagban mindig kaptak egy-egy fürt szőlőt. Hát én aztán megint csak a napi kenyeremet – ugye az volt nálunk az egyetlen lehetőség –, a napi kenyéradagot odaadtam neki, s kaptam érte egy fürt szőlőt, és egy-egy szemecske elég volt. Én azt éjszaka kinyomtam, volt két-három csöpp szőlőlé, és azzal érvényesen tudtam bemutatni a szentmisét.

A KERÍTÉS MESTERMŰ VOLT

[...] No, itt viszont a cipőmet vették el. A könnyem kipotyogott, mikor arra a hóra köllött rálépni – igaz, hogy egy ilyen faszindelyt találtam, és azt próbáltam valamilyen rongydarabbal ráerősíteni a lábamra, na de hát, amikor a hóra léptem, hát szóval az olyan volt, mint hogyha parázson járna az ember. Tulajdonképpen ott a hideg nem volt olyan veszedelmes. Azt mondják, hogy Murmanszkban mínusz tíz fok sokkal keservesebb, mint ezen a vidéken a mínusz húsz. Mert az nedves, ez pedig

száraz. Hihetetlen száraz volt. Ami persze olyan szempontból, mert amikor a vjúga jött, vjúgának nevezik ott azt a szélvihart, azt a hóvihart, ami azt a porhavat, ami miatt száraz hideg van, akkor az a hó nem tud összeállni. Tehát porhó volt. Hát az aztán tudja vinni. Úgyhogy akkor, amikor – háromszor éltem át ilyen vjúgát –, akkor a barakkok között köteleket húztunk, mert csak a kötél mellett tudtunk menni. Hát nem lehetett a szélben csak úgy. És bizony, nemegyszer volt úgy, hogy azt a körülbelül öt méter magas kaput, azt úgy befújta hóval, hogy azon gyönyörűen át lehetett menni. Ami aztán ugye kétségbeesést jelentett a katonáknak, mert ugye külön őrség kellett oda, hogy ne hogy kisétaljunk a kapu fölött a havon. Mert a kerítés, hát az egy mestermű volt. Az még a cári időből származó, szóval minden szökésnek az ellenszerét beleépítették a kerítésbe. 17 méter széles volt, ugye a kutyáknak külön hely. A farkaskutya, aki ott ilyen csúszó láncon szaladgált. A szántás, a palánk, az elektromos drót, szóval mestermű volt. [...]

JÁNOS BÁCSI SZANATÓRIUMBAN VAN

Nekünk 1954 januárjában volt az első lehetőségünk, hogy a Vörös kereszt és a Vörös Félhold útján küldhettünk egy ilyen válaszos levélpapírt haza. Januártól kezdve minden hónapban küldhettünk egyet. Az elsőnek a szövegét megkaptuk, hogy mit írhatunk, ugye élek és egészséges vagyok. Azt, hogy hol vagyunk, arról nem lehetett írni, de azért lehetett egyéb apróságokat. Augusztusra meg is kaptam az édesanyámnak a válaszát. Úgyhogy nyolc hónap alatt azért megfordult a válasz. De ez 54-ben volt először. Azért a tíz év alatt irtózatatos fejlődésen mentünk keresztül, például a 36 lágerből, mikor odamentem, kettőben volt villany, mikor eljöttem, mindegyikben volt villany.

Na most a levelezéssel kapcsolatban hadd mondjam el, hogy az ember azért mindig ügyeskedik és próbálkozik. Lévén, hogy Kárpátalja Szovjetunió, és lévén, hogy az én nevem, az a jószágos ég tudja, hát azt mondják, hogy abban annyi náció van, hogy névről ott igazán semmit sem lehet meg tudni. Úgyhogy én orosz nyelven írtam egy ilyen lapot a munkácsi főesperesnek. Akit Seres Jánosnak hívtak. Én azt írtam benne, hogy Pannonhalmáról vagyok. Hát egy Seres Jánosnak

illik tudni, mi az, hogy Pannonhalmá, úgy, hogy sejtse, hogy micsoda, és aláírtam a nevemet, hogy Placid – a szerzetesnevemet. Na de oroszul írtam neki mindenféle bagatell dolgot. Talán kilenc vagy tíz lapot írtam neki, és nem kaptam választ.

Egyszer csak jön egy válasz Kárpátaljáról, egy Strausz Margit nevezetű valaki a következőket írja, hogy a Seres János bácsi szanatóriumában van. Ismertük ezt a szöveget, azt jelenti, hogy letartóztatták. ✎ válaszolja a levelemet, hogy megtette, amit meg tudott tenni, és egy-két ilyen banalitás, hogy milyen kívánságom van stb. A következő dolog történt. Még utána, mikor hazajöttem, ez a Strausz Margit itt járt Budapesten, és én beszéltem vele – már meghalt. ✎, mikor letartóztatták a Seres Jánost, a főesperest, Kárpátalján a munkácsi főesperest, ő akkor bement a plébániára, és megpróbálta a levelezését ellopni. Mert ugye mindig egy házkutatásnál a levelezés, az aztán továbbgyűrűzik. Hát ebben ők szakértők, nagyon. És ott megtalálta az én – nem tudom én, hány – levelemet. És hát elolvasta – ez valamilyen oltáregyleti tag lehetett ez a hölgy –, és hát ezért írt. De pontosan értettük, hogy ő tulajdonképpen ott a főesperes nevében ír, csak hát... Na válaszoltam neki, akkor már Strausz Margitnak írtam a címre, ugye, persze oroszul, és ő volt az az aranyos, aki írt az édesanyámnak. Illetve írt Pannonhalmára, a pannonhalmiakra írtak az édesanyámnak, és az édesanyám kezdett kapcsolatba keveredni... Édesanyám küldött még csomagokat is Kárpátaljára, a Strausz Margitnak, én sose kaptam meg ugye, de hát mit meg nem tesz egy édesanya.

Ellenben az is egy édes dolog volt, hogy mikor már annyit kért a Strausz Margit, hogy írjam meg, hogy mire van szükségem. Mire van szükségem? Hát mit merjek írni, ugye szabadságra, de hát azt azért mégse lehetett volna írni. Hát azt írtam, hogy ha tudna valamilyen egészen ócska, fekete szemüveget küldeni... Tudniillik az a hómező, hogyha arra a nap rásütött, azért az vakított erősen. Szóval én örültem volna, hogyha egy fekete szemüveget kapok. De hát ez egy borzasztó elhibázott lépésem volt. És hogyha egy kis mazsolát kapnék, annak igen örülnék. A mazsolát az én misézésemhöz gondoltam. Fogalmuk se volt idehaza ezeknek a jámbor embereknek, az hogy – mert ugye ő meg-

írta, hogy ez a kívánságom, megírta az édesanyámnak –, hát itt elterjedt a hír, hogy megvakultam. Mert fekete szemüveg ugye csak vaknak köllött, hát nem vakultam meg. A mazsolával meg nem tudták elképzelni. Az édesanyám azt mondta, az én fiam sose volt ilyen kívánós. Pont most köll neki mazsola?

Egyszer kapok egy kék borítékban semmi mást, egy bőtü nem volt mellette, az édesanyámnak a fényképét. Alig ismertem rá, mert egy friss fényképet, de akkor én már hat esztendeje ültem, vagy hetedik esztendeje. Egészen beesett, úgy látszik, a fogaival volt baj az édesanyámnak. Hát annyit tudtam lenyomozni, hogy a Strausz Margiton keresztül jött ez a fénykép, és más cenzor volt. Akkor szabadságon volt a mi cenzorunk, és ez az idegen cenzor az azt mondta, hogy nem érdekes. Ami írás, az nem megy tovább, ami fénykép, hát az hadd menjen. Úgyhogy így megkaptam az édesanyám fényképét. Ez is egy olyan egészen rendkívüli. Aztán persze az egész magyar kolóniának közkezen járt, mert hát ugye ilyen csodálatos dolog.

„MOST ÉN VAGYOK A JANI”

Vasárnap reggel – az is munkanap volt akkor még, mert csak Sztálin után volt szünnapunk – engem hívtak a parancsnokságra, és egy osztrák meg egy lengyel fogolytársammal együtt hát büntetőtáborba. Tudtuk azt, hogy a büntetőtáborban is pontosan 24 óra egy nap, tehát semmi különösebb vész nincsen, ott dupla katona van, dupla kutya van, barakkok be vannak zárva éjszakára, csak kübli van a sarokban, szóval nem kétségbeejtő. Az ő, aki bennünket az állomásra kivitt, az mondta, hogy hát persze, hogy büntetőtáborba megyünk, mert hát miért szerveztek. Hát mondtam, én nem szerveztek semmit se, de azért mégiscsak érthető volt, hogy a levente gyerekek például engem álltak körül, és nem én álltam őket körül. Valahogyan olyan természetes volt, de hát szerveztek. Jó, tehát büntetőtáborba megyek.

Amikor a szerelvényről leszállunk, hát ugye az ember az ilyen helyen nem tolakszik az első sorokba, hanem szépen, szerényen ugye a végén, veszemre a sornak a végén megyek, a másikkal, azzal az osztrákkal meg azzal a lengyellel, odaint magához a parancsnok. Azt mondja, hogy kak professzija, mi a foglalkozásom. Hát mondom,

hogy te jó ember, az én foglalkozásommal te semmire se mész, mert ugye őneki asztalos köll, lakatos köll, elektromos, szakács, szóval ilyenek köllenek. Mit mondjak? Teológia abszolutoriumom van, vagy bölcséleti doktorátusom van, tanári oklevelem, miket mondjak neki? Hát hallgattam, mint a sült hal. A lengyel fogolytársam segíteni akart, a szerencsétlen, az jobban is értett oroszul, de hát azért már én is, úgy többé-kevésbé akkor már értettem, azt mondta, hogy hudozsnyik. Föstő. Gondoltam magamban, a kutya-fáját, hát jó vicc. Mindjárt rá is kérdezett: falföstő? Hát kutya se akart falat fosteni, nem értek én ahhoz se.

Akkor voltam veszemre egy olyan szörnyűséges ötlettel, hogy nyugati nyelvekben is portré a portré, azt mondtam, hogy portrétyisz. Arcképfestő. Bevallom őszintén, tiszta hülyeség volt tőlem, de... Következett az, hogy egy pillanatig nem voltam a büntetőzónában. Egy ilyen táborparancsnok az élet-halál ura ott. Kettővel együtt ültem, aki valamit elhibázott, aztán oda került, mint ahogyan én. Élet-halál ura. Egy kézlegyintéssel – én mentem a közönséges zónába, a többiek mentek a büntetőzónába. Jó.

Igen ám, de. Azt én tudtam már adigra, hogy a Szovjetunióban brigád nélkül nem lehet létezni. Ugye, ahogy a vicc mondta annak idején, hogy a Hruscsov is brigádban van, a Nyikoláj, Szergejevics, Hruscsov. Ugye hárman vannak. Szóval brigád nélkül nem lehet. Hát én este nem kaptam vacsorát, mert nem volt brigád. Másnap reggel is, megyek oda, volt egy rabtársunk, aki az adminisztrációt végezte, megyek hozzá, mondom, hát hova kutyorodjak le, engem ide belöktek. Azt mondja, mindegy, valamelyik sarokba, nem kaptam utasítást. Másnap reggel nem kapok reggelit. Nem kapok kenyert. Hát, gondoltam magamban, akkor már azért nagyképi voltam, elmentem az őrségre, a raktárra, és mondtam, hogy teljes jogú szovjet rab vagyok, adjanak enni.

Az evés a Szovjetunióban, az egy egészen szent foglalkozás, olyannyira, hogy például ha valakit evés közben talál a létszámellenőrzés, amikor mindenkinek futni kellett ki a térre, pont úgy, mint ahogy a koncentrációs lágerekben mutogatják, hogy ott középen kellett állni, ha evett, akkor maradhatt ott, mert azt ott a helyszínen számolták meg. Akkor is, hogyha az két óráig tartott. Szóval az evés, az szent.

Jött is egy katona, teljesen vette a fáradságot, jött ott mellettem, ment a konyhához. A konyhának volt egy kiadóablaka, és intett, hogy adjanak neki egy levest. Intett, hogy adjanak neki egy kenyeret. Hát a kenyér az úgy meg volt mérve, az 400 gramm volt, de a leves... Ugye senki se tudta, hogy ez most egy miniszter vagy mit tudom én, kicsoda. Én 17 szovjet miniszterrel ültem együtt, könyörgöm. Szóval, azt nem lehetett tudni, a katona jól megmerítette azt a cserpákot, azt a merítőkanalet, úgyhogy én legalább három levest megettem azzal az egy levessel. Délben ez megismétlődött, délután vagy este megismétlődött. Hát én ezt túléltem azért, végeredményben dolgozni nem dolgoztam. Azt is túléltem. Beszélgettem az ottani magyarokkal, mert mindenütt voltak magyarok, úgyhogy ez nem volt probléma.

Csak a rákövetkező nap, akkor történt a botrány. Mert akkor kerestetett a táborparancsnok, és hat vagy hét ilyen közvetlen munkatársával, rezsimfőnökkel, a pékség vezetőjével, a gazdasági főnökkel, szóval ilyen nacsalnyikok, mert minekünk mindenkit nacsalnyiknak kellett szólítani. ☒ k ilyen nacsalnyikokkal bejöttek, és hozott egy... Nem tudom, ismerős-e, az én gyerekkoromban még a cipőboltokban ilyen cipőskatulyákban árusították, tehát ilyen cipőskatulya-fedelet hozott nekem. Meg egy ilyen kis dobozban tíz darab olajfestéket, tíz tubus olajfestéket. Odaadta nekem, és azt mondja, hogy most pedig fesselem le őt. Hát ezt nem tudom vázolni igazában, hogy akkor mondjuk milyen érzés volt bennem. Ugye ténylegesen egy kis kukac, ennyi hallatlan nagy úr között, és olyasmit kívánnak tőlem, amit én soha az életben még nem csináltam.

Azért az eszembe jutott, hogy aki időt nyer, az életet nyer. Úgyhogy néztem azt a papundekliszterúséget, hát erre nem lehet olajjal fosteni, próbáltam magyarázni, hogy azt le kell alapozni. Egy katonát kiküldtek, és egy fél pohár gyapotolajat hoztak be. Hát én azzal az olajjal kezdtem maszatolni, csak úgy az ujjammal. Aztán mondom, hogy ezeket a tubusokat is hova tegyem, hát itt palettám nincsen, legalább egy darab üveget kapjak. Kaptam üveget, egy ilyen eltörött üvegtáblát. Arra kezdtem kinyomni a fehéret, a sárgát, a pirosat, a zöldet, szóval szépen a szivárvány színeiben. Ez már roppantul érdekelt őket. ☒ k is elkezdtek nyomkodni, aztán össze-vissza ma-

szatolták a ruhájukat, szóval érdekes szituáció volt.

De hát borzasztóan féltém, hogy mi lesz. Mert ugye ezek most rájönnek, hogy én füllentetem és nem vagyok főstő, hát akkor fasírozottat csinálnak belőlem. Hát szóval így sehogyan sem fog menni. Közben imádkoztam is kegyetlenül, szentlélek, Úristen, most segíts meg, és húzz ki ebből a csávából. Közben apró ötletek jönnek az embernek. Mert ugye akkor ecsetet köllött csinálni. Ugye ecset nem volt. A táborparancsnok azt mondja, hogy neki van egy ilyen ragasztósüvege, annak a dugójában van. Hát mondom, az nem ecset, az egy söprű, azzal én nem tudok dolgozni. Hát mivel tudnék dolgozni?

Előtte való nap tanultam meg, hogy hogy hívják oroszul – most nem tudom – a borzot, azt a kis állatkát. Hú, mondom, énnekem borzsőr kell, abból tudok ecsetet csinálni. Gondoltam magamban, hátha hirtelenjében nincs nekik otthon borzsőrük. Ez aztán egy kicsit megvigasztalt, de a szerencsétlen megint csak kiküldte a katonát, nem tudom, miért, kecskének a farkát tépték ki, de hozott valami olyan szörzetet. Hát akkor cernát is kértem, és kezdtem csinálni az ecsetet.

Hát szóval egy darabig lehetett húzni, ez majdnem egy óráig tartott, addig ott szórakoztak, és hát borzalmas állapotban voltam. De azért ezt

végletekig nem lehetett húzni, úgyhogy leült, és akkor elkezdtem azon a teljesen barnára olajozott valamin. Fehérrel maszatoltam, és hát, mint hogyha ceruzával rajzoltam volna az alakot. Mögöttem ezek a nacsalnyikok, előttem a modell. És a modell – aki soha életében nem ült még modellt, főhadnagy volt, egy nagyon talpraesett főhadnagy – közben mindig elaludt. Mindig a fejével úgy bókolt nagyokat, és hát én nagyon aláztatosan kértem, hogy egy kicsit úgy följebb a fejét. Aztán, mikor megint elaludt, akkor megint: nézzen oda a sarokba, én nem tudok másképp dolgozni.

És akkor kezdett úgy fordulni a világ, hogy tulajdonképpen, hát itt most én vagyok a Jani, itt most az összes többi, az engem les, hogy én mit csinálok, és ezzel kaptam egy bizonyos önbizalmat. Úgyhogy a végén már azt mondtam, hogyha nem oda néz, akkor én nem tudok dolgozni. Szóval történik az emberben egy ilyen változás. Kétségbeejtő, amit csináltam, szóval nem vitás, hogy borzalmas. De amikor hát ugye a szemnek azt a pupilláját meg a fényét úgy ráraktam, hát akkor az úgy kinyílt a szem. És a mögöttem állók: kak pohozs, kak pohozs, hogy hasonlít, hogy hasonlít. Mert az elején, szerencsétlen táborparancsnok, az egy jó ötnegyed órát ült, az annyira kifáradt abban az ülésben, hogy annak

így pörögtek már a szemei, ugye. Nem látott abból semmit sem. De ha a többiek azt mondják, hogy hasonlít, hát... Úgyhogy minden nagyobb nehézség nélkül megúsztam.

Másnap délelőtt próbáltam magam is csinálni valamit, aztán délutánra még ült egy félórát, és hát elvitte. Hogy aztán meg volt-e elégedve vagy hova dobta, azt nem tudom, de a következő nap beküldte a feleségét. Akkor a feleséget kellett lefesteni, akkora fülbevalókat csináltam neki, olyan brosst, hogy életében nem látott olyant. Mert civilben köllött megfestenem, úgyhogy egy ilyen csíkos zakót főstöttem rá, meg egy changeant nyakendőt, ilyeneket azért mégis hamarabb tud az ember, mint a fizimiskáját. És ennek az alapján kezdtem kinőni magamat, a tizenötödik portré már egészen elfogadható volt. Legalábbis adott pillanatban. Mert attól a pillanattól kezdve a magyar fogolytársaim mindenhonnet főstéket szereztek nekem, hogy tudjak dolgozni.

A táborban szigorúan tilos volt a tetoválás, mert ugye a meglévő tetoválások, azok benne voltak a fényképben – előlről, oldalról lefényképeztek, és ujjlenyomat stb., szóval a rendőri, rendőrségi nyilvántartóban. És az megváltoztatja, úgyhogy a tetoválás szigorúan tilos volt. Igen ám, de nagyon divatos volt a mellre egy kiterjesztett

szárnyú turult fösteni vagy tetoválni, a karmaiban tart egy női alakot vagy mit. Hát, azt nemegyszer kívánták tőlem. Nagyon könnyörögtem, hogy hát én ezt nem merem csinálni, borzasztó baj lesz, minden... ☒ k olyan túlságosan nem foglalkoztak ezzel a bajjal, de azért annyira meg tudtam érteni magamat – talán le is néztek, hogy borzasztó gyáva vagyok –, de annyira voltunk, hogy én papirosra megrajzoltam tintaceruzával, ők aztán azt benedvesítették, és azt rátették, és ők szúrták át végig. Úgyhogy a tetoválast én ténylegesen soha nem csináltam. Csak hát a rajzokat...

A lágeri főső tízezernek, a zsulikoknak volt egy státuszszimbóluma, egy picike kis tükör. Amit a fegyőröktől kaphattak, vagy csomagban kapták, a jó ég tudja, de ez volt a státuszszimbólum. Hát ugye az volt a lágerban nyolcnak, tíznek, legföljebb. Igen ám, de annak a tükörnek – ilyen kis könyv alakú tükör, olyan becukható –, az egy üres kis fehér lap volt. És hát az volt az igény, hogy én oda fössek valamit arra a fehér lapra. Hát nem mertem, bevalom férfiasan, megtagadni, pedig hát ez nem hivatalosan ment, ezt úgy titokban csináltam, nagyon óvatosan, vízfestékkal, egy olyan picike kis női fejet festettem rá. Azért iparkodtam csinossá tenni. Hát hallatlan meg voltak elégedve vele. Úgyhogy egyik kérte a másik után, úgyhogy ténylegesen hát ezt köll csinálni, de egyszerűen nem volt lehetséges visszamondani. No, ugyanakkor olyan előnyöm származott belőle, hogy megmondták, ők nem tudják ezt meghálálni másképpen, de hogyha valaki a kisujjával is hozzám érne, akkor csak szóljak nekik. Úgyhogy az biztos, hogy többet jelentett, mint a négy golyószórós őr a lágerban.

Behívattak a táborparancsnokhoz. És a táborparancsnok egyenesen megkérdezte, hogy vajon én produkálom-e ezeket a képeket a tükrökbe. Nem lehetett túlságosan tagadni, hát jó, tagadhatom, de akkor honnan keletkeztek, úgyhogy bevallottam. Nem kaptam ki, csak a kérdés volt érdekes, azt mondja, nem szoktam pénzt hamisítani? Mondom neki, nem szoktam. Szóval abból a kis miniatúr munkából ő rögtön erre kapcsolt, hogy hát egy ilyen ember csak pénzt hamisíthat. Hát nem hamisítottam pénzt, de arra is vigyáztam, nehogy esetleg ő kérje meg, hogy hamisítsak valamit ugye, mert szóval azért az is veszedelmes lett volna. Hát ilyen föstői élményeim voltak.

ÉNEKELJÜK EL A HIMNUSZT!

1955-ben szeptember 24-én írtuk alá a repatriálásunknak a papirosát, hogy hazajövünk, na jó, november végére értünk haza, nem megy az olyan egyszerűen, ugye. Csak tudtuk azt, hogy most már indulunk haza, egy-két nap legföljebb. Mert hiszen addig nem lehettünk biztosak, szóval mi azt azért megtanultuk, hogy hajszálnál finomabb fonalon lóg az ember, úgyhogy azt mi sose tudtuk, hogy a következő öt percben mi lesz. Megcsókolnak bennünket, tarkón lönek bennünket, szóval sose lehetett tudni, ez a teljes bizonytalanság. De ezt most már sejtettük, hogy mégiscsak jöhetünk haza. És akkor, hát nem azt mondom, hogy természetesen, hogy egyike voltam a kezdeményezőknél is, de úgy sokakban volt ilyen gondolat, hogy kiadtuk a jelszót – ugye akkor már nem dolgoztunk, sok időnk volt beszélgetésre –, most arról kell beszélgetni, hogy hogyan induljon az új életünk. Mert most nem hátra kell nézni, hanem előre kell nézni, az új életnek az indulása.

Hát persze fogalmunk se volt, hogy mi van Magyarországon, ugye, arról nekünk nagyon-nagyon kevés, hát amit a *Pravdából* meg az *Izvesztyijából*, mert azt azért lehetett ott olvasgatni, annyit tudtunk csak. De körülbelül így szövegeztük meg a mottót, nem léphetünk a hazánk földjére, ha mi tele vagyunk gyűlölettel. Új életet kezdeni gyűlölettel nem lehet. Tehát valamiképpen ki kell nekünk engesztelődni, hogy emberként tudjunk elindulni. Hát, nem mondom, hogy ez aztán általános vélemény volt. Volt egészen komoly ellenpárt is, aki azt mondta, hogy ez tisztára egy papos hülyeség, ezt nem lehet. Mert ha énnekem a kezemben még egyszer géppisztoly lesz, akkor a csecsemőnek se kegyelmezek.

Lembergben megállt a szerelvényünk, akkor a szerelvényparancsnok, egy főhadnagy, nagyon jól beszélt németül, szovjet főhadnagy, összesen két katona jött velünk, ugye, kinek jut eszébe megszökni arról a szerelvényről, ami hazaviszi, hát erre ők is számítottak. Bár az egész komikus dolog volt, hogy csak a szerelvényt nem adtuk el, mindent eladtunk, a szalmazsákokat, eladtuk a ruhánkat, és minden állomáson úgy könnyörögtek, pár rubelt kaptunk érte. Én azon a pár rubelen aztán Munkácson és odáig is tízdekánként, húszdekánként feketeká-

vét vettem. Én arra emlékeztem, hogy Magyarországon ilyen bolondok a feketekávé iránt. Valamilyen tőkével el kell indulni. Három kiló feketekávé hoztam, amit megkerestem ott ugye a munkámmal. Az volt az alaptőkém az újraindulásnál.

Záhonyban volt nekünk egy nagyon-nagyon kellemetlen szituációnk. Mi teljesen nyíltan jöttünk tizenkét napig a Szovjetunió területén. Senki az égardta világon nem bántott bennünket. Amikor a parancsnokunkhoz mentünk, hogy fázunk, és hát ott van az a kályha, de nincs tüzelőnk, akkor majdnem, hogy kinevetett. Azt mondja, hogy pályaudvaron nekem ilyeneket ne kérdezzenek. Hát aztán loptuk mindenhonnét a szenet, ugye, amit csak lehetett. Volt nekünk szénünk. Teljesen szabadon jöttünk. Mikor átszálltunk a magyar nyomtávú kocsikba, akkor belakatoltak bennünket, és géppisztolyos rendőrök jártak a tetőn. Úgyhogy egy-két fogolytárs borzalmasan fölháborodott, kint szabadon jöhetünk, most pedig itt ilyen helyzetben vagyunk?

Egy őrnagy volt a kormánybiztoságnak a vezetője, az fogadott bennünket, és egyszerűen nem értettük, hogy mit akarnak velünk. Tény az, hogy a nyíregyházi vendéglőrészlezből jöttök a pincérek, és hoztak egy tisztességes vacsorát, aztán akkor el voltunk szállásolva vadonatúj katonai lepedővel, pokróccal, szóval egészen szépen. No, üdvözölt bennünket, újra a hazánkban vagyunk. Később tudtuk meg, hogy nem akarták elhinni, hogy mi nem kémfeladattal jöttünk haza. Tehát óvatosan köllött velünk viselkedni. Pedig hát ennek semmi alapja nem volt. Akkor ott az egyik fogolytársam, aki ilyen csörfösebb volt, aztán válaszolt az őrnagy elvtársnak az üdvözlő beszédjére, és a végén azt mondta, hogy engedje meg, hogy elénekeljük a *Szózatot*. Hát, 1955-ben a *Szózat* még nem volt olyan menő valami, most már talán nem volna olyan nagy botrány, de az őrnagy elvtárs nem mert belemenni a *Szózatba*, és javasolta az *Internacionálét*. Mondtuk, hogy mi annak a magyar szövegét nem tudjuk. Legföljebb oroszul megpróbálhatnánk, de a magyar szövegét mi nem tudjuk. Akkor, amikor bennünket elvittek, még itt nem énekelgették. Aztán megállapodtunk, hogy a *Himnusz*t énekeljük el. Elénekeljük a *Himnusz*t, az volt egy olyan engedélyezhető valami. És ott aztán, onnan rádióan értesítették ál-

landóan a helyszíneket, hogy hova mehetünk, ugye nekem Pannónhalmát nem engedték. Édesanyám élt akkor itt, úgyhogy ide jöhöttem.

Fél tizenegy után fölértünk a Nyugati pályaudvarra. Én akkor még emlékeztem, hogy tíz évvel ezelőtt a 49-es, az onnan indult a családi otthon felé, vajon van-e 49-es. Uram bocsa', volt. Jött a kalauz, mert akkor még kalauz is volt, és a húsz forinttal ugye elegánsan váltottam, mondok egy olyant, ami Kelenföldre visz, egy vonaljegy. Akkor még 24 fillér volt a vonaljegy, tehát szegényke alig tudott visszaadni. Ugye egy ilyen krózus, akinek húsz forintja van, csak. És hát ottan szerénykedtem, és beszélgettünk persze a fogolytársammal, aki leszállt, akkor egyedül maradtam, és elkezdtem gondolkodni, hogy este van. Először is nem tudok bejönni, mert ugye tízkor zárják a kapukat, én azt nem tudtam, hogy tizenegykor zárják, ugye azelőtt tízkor zárták, és tíz óra már jól elmúlt. De az édesanyám. Hát az első álmából, ha én fölverem, ott a kezem között fog öszszeesni, és meghal, ez így nem jó. Elég hűvös volt, november 25. Mondom, a körúton vagy a körtéren egy padon megaludjak? Hát nincsenek irataim. Azért mindjárt a rendőrségbe belebotlani, az se jó, hát mit csinálók? Borzasztóan gondolkodtam. És ott, a Gárdonyi-szobor környékén azt mondom, egy életem, egy halálom, mellettem áll egy fiatalember, ballonkabátban, és úgy nézeget. Hát mindenki nézett, ugye csudabogarak voltunk. Mondom, egy életem, egy halálom, megszólítom: ne haragudjon, én tíz év után most jövök haza, és nem merek hazamenni az édesanyámhoz. Ha egy kis jó lélek van benne, adjon nekem az életéből tíz percet, jöjjön el velem, menjen, csöngessen be, és mondjon egy mesét, hogy találkozott a fiával, szóval valami kis átmenetet, hogy ne legyen az, hogy én egyszerre ott állok a kapuban.

Most tessék figyelni. Bemutatkozik, hogy Sághegyi – vagy Ságvári – György mérnök vagyok. Hét évet ültem a Szovjetunióban. ☒ az 53-as csoporttal jött haza, és hát szóval nem köllött egy bötüt sem többet mondani, az úgy tudta a szerepét, hogy csodálatosan megoldotta. Eljött, becsöngetett. Mondtam, hogy két néni van. Az édesanyám, hetvenen fölül, meg a sógornőmnek az édesanyja akkor még élt. Hogyha az jön, mindenesetre, hogyha öreggel találkozik, akkor kezdje a mesét. Ha fiatal, unokabátyám, sógor-

nőm, kisöcsém, az még akkor diákgyerekek volt, ha azok jönnek, akkor mondhatja, hogy itt vagyok a kapualjban. Nem köllött magyarázni, csodálatosan teljesítette. Igaz, hogy a sógornőm édesanyja ment ki, ő kezdte a mesét, azt mondja, de nem az én fiam, majd szólok a Jusztinak. Édesanyám ott feködött, már aludt. Fölrázta, hogy hír van a fiadról. Már megint csak a híre? Ugye, egy édesanya, ahogy erre reagál. Azért fölvette a pongyoláját, kiment, és ott elkezdte mondani, hogy egészséges vagyok, most, nemrégem találkoztam velem, és rövidesen hazajövök, szóval mindent mondott. Úgyhogy az édesanyám egészen föllesült benne. És aztán úgy elbúcsúzott szépen.

Az elment, ő meg világos, hogy bement a familiához, bement az unokatestvéremékhez, hogy újságolja, mit hallott rólam. És én meg addigra már ott voltam. Így találkoztunk az édesanyámmal. Az első utam Pannónhalmára volt. Ugye, nekem az előljáróm a pannónhalmi főapát. Hát ővele kellett beszélnem. ☒ tudta, hogy nem kaptam lakhatási engedélyt oda. Nem kapok működési engedélyt. Akkor már létezett a pannónhalmi és a győri gimnázium – kettő a fölösztatás után –, na de a létszám, az hatvanban volt megállapítva, tehát nem lehetett egyszerűen csak úgy hozzácsatlakozni. És azt mondta a főapát, hogy hát álljak meg a saját lábamon. (1998)

FÜRÉSZGÉP ÉS MOSODA

Azt mondták, hogy egy ilyen fajta ember vagy egy könyvtárba, vagy egy fordítóirodába megy, és hát ott szerez. Nem, én elmegyek segédmunkásnak, aztán majd én iparkodom odébb. És itt a jó Isten besegített. Mert csütörtökön érkeztem haza, szombaton a villamoson egy fogolytársammal beszélgetek, és megszólít egy férfi. Hogy ne haragudjon, hogy ő megszólított, de fogásgról beszéltem, és ő nagyon tiszteli a Mindszenty primás urat, nem találkoztunk-e vele. Hát mi mondtuk, hogy az egy másik szakszervezetben volt, mert mi különban voltunk. Na de én mondom, hogy állást keresek. Hát kiszült, hogy ez egy telepvezető egy pesterszébeti ládagyarban. És erre azt mondta, hogy nekünk most van egy szabad körfürészgépünk, annak nincsen most dolgozója, hogyha arra eljön, akkor hétfőn reggel jöjjön be fél hétre. És én hétfőn reggel bementem,

és egy ilyen körfürészgépem lettem fürészgép. És én azt mondtam, hogy jó, hát a három diplomám mellett én azért meg fogom mutatni, hogy itt is tudok valamit csinálni, de engem a gépszíj nem fog elkapni. Igen ám. Csak hogy volt egy behordóm és volt egy elszedőm. A behordóm, az egy fiatalasszony volt, azzal nem volt probléma. De az elszedőm, az egy ötgyerekes, Debrecen környéki családanya volt, akinek a férjét akkor százalékolták le. Tébecés volt, meg italos is volt, neki borzalmasan köllött a pénz. És én darabéres voltam, szóval az én darabteljesítményemre kapta ő is a fizetését.

És hát olyan három hónap múlva mi összebeszélünk. Akkor már tudtuk azt, hogy van ugye abban az időben az a sztahanovista mozgalom. És ott a sztahanovizmus azt jelentette, hogy fél évre az ember vállalt 200 százalékot. Mert mindig százalékra dolgoztunk, ugye, a kommunista érában. Ez a Szovjetunióban is meg nálunk is így volt. Na jó, hát azért nem voltam egészen ütődött, mert akkor már tudtam, hogy a művezetőm akkor végezte a hetedik és nyolcadik általános iskoláját. És az orosz dolgozatait meg a magyardolgozatait – mert véletlen magyartanár is vagyok –, ezt mindig én csináltam neki. Nem munkaidő alatt, hanem odahaza. És tőlem sose kérdezte, hogy hány százalékot dolgoztam. Mindig beírta, hogy 201 százalék, 205 százalék. Úgyhogy nekem megvolt. '55-ben jöttem haza, '56 tavaszán kezdtem ezt a sztahanovistaságot, úgyhogy '56. november 7-én kaptam volna meg a vörös csillagot a reverendámra. De akkor nem volt november 7. Október 23-án beütött a krach...

A forradalmi munkástanács a kiváló munkámra való tekintettel áttett darabéresből órabéresbe. Még kiemelt órabért is kaptam, meg se merem mondani, 8 forint 60 fillér volt. Hát nem sokáig. Mert ugye januárban – ugye jött a Kádár-éra – én újra darabéres lettem. Augusztus 1-jén kaptam volna meg a Vörös Csillagot, de június 24-én levágom az ujjamat. Hát ugye egy tisztességes famunkásnak nincs tíz ujj. Soha. De levágtam. Kaptam egy fegyelmet, hogy hat hétre kivontam a munkaerőmet a népköztársaság munkaerő-gazdálkodásából. És nem kaptam Vörös Csillagot, úgyhogy nincs Vörös Csillag a reverendámon.

És akkor az SZTK-ban azt mondták, hogy a többit is lemetélem, hát sürgősen menjek onnan. Akkor én tanítottam egy diákot, nem tudom már,

oroszra vagy németre vagy mire, de az édesapja volt főorvos a régi irlalmas-kórházban, ami akkor ORFI volt, Országos Reuma és Fürdőügyi Intézet. És azt mondta, hogyha én állást keresek, ott van egy személyzetis, nagyon jóindulatú, a párttitkárnő is nagyon jóindulatú, ott mindig vesznek fel betegszállítókat. Hát odamentem, be voltam ugye kötve még, és éppen kijött a gazdasági igazgatótól, odamegyek hozzá, ne haragudjon, csak pár szót szeretnék mondani. Bencés tanár vagyok, tíz évig a Szovjetunió börtöneiben voltam, azóta fűrészgépen dolgoztam, levágtam az ujjamat, adjon állást. Azt mondta, ő ilyen rövid életrajzot még nem hallott. Mondom, tudom én ezt hosszabban is mondani.

Bementünk a gazdasági igazgatóhoz, és hát ott leültünk a garnitúrába. Hát az is egy nagy párttag volt meg a

párttitkárnő. Hát ők ismerték a kommunizmust a brosúrákból. Én meg a gyakorlatból, hát tudunk beszélgetni. A gazdasági igazgatót mindig a telefonhoz hívták, de mindjárt az elején mondta, hogy ő fölvesz engem 600 forintért betegszállítónak. Na de hát mint sztahanovista az 1100-at megke- restem ott. Hát abban az időben, '57-ben az azért valami kis fizetés volt. Úgyhogy nem rajongtam az ő 600 forintjáért. De egyik ilyen telefonálás után visszajön, és azt mondja, hallották, hogy mit beszélünk? Nem. Hát a mosoda vezetőjét elkérte egy szövetkezet könyvelőnek. Hogyha a mosodát vállalja, 1000 forintot adok. Ó, mondok, ez nem is olyan buta, mint köllene. Hát öt percen belül 600-ról fölment az 1000-re, majd én srófolom ezt tovább.

És hát vállaltam. Hét dolgozóval dolgozott akkor a mosoda. Havi negyven

mázsát termelt, a többit bérmosatással. 2800 ágyas komplexum volt, hát azért sok köllött. Én ott aztán megcsináltam az új mosodát, úgyhogy amikor eljöttem, akkor huszonkilenc munkatársam volt, négyszázhetven mázsát termeltünk havonként, és az egész kórházat rendbe hoztuk. Mert engem Pannonhalmán úgy tanítottak, hogyha valamit csinálunk, azt csináljuk száz százalékgig. Én vettem német szakkönyveket, és tanultam. Úgyhogy megvan a szakmunkás-bizonyítványom, a művezető-bizonyítványom. A berlini Humboldt Egyetemre meghívtak textilkészítő mérnökre. De azt már nem vállaltam, ahhoz már öreg voltam.

Aztán, amikor hatvan évet betöltöttem, 1976 telén, akkor kértem, hogy szeretnék nyugdíjba menni. De a személyzetis azt kérte, hogy mire van szükségem, személyi fizetést ad, és mindent megtesz. És akkor, hát eléggé buta voltam hozzá, mert őszintén megmondtam, hogy amit én kívánnék, azt úgyse tudnak adni. Hát én igazságot és szeretetet kívánnék. Azt viszont ott nemigen tudtak adni, úgyhogy én aztán keservesen, de eljöttem onnan.

Az utolsó három évben a munkaversenyt megnyerte a mosoda. És nekem megsúgta a gazdasági igazgató, megsúgta az alapszervi párttitkár, megsúgta a szakszervezetis elnök, mert ugye az a három vezérség volt abban az időben, hogy miniszteri kitüntetéssel fogok nyugdíjba menni. Február közepén sikerült átadnom a leltárt, és hát ugye jött az április 4., gondoltam, hogy azon az ünnepségen majd átadják. Azon még ott voltam, 12 hét fölmondási időm volt. Nem. Akkor május 1-jén, hát akkor is volt egy ünnepség. Akkor se kaptam meg. És akkor elröstelltem magamat, hogy ennyi tapintatot nem tételeztem föl, hogy nekem nem ilyen vörös ünnepen, hanem majd a június 1-jei Semmelweis-napon – az egy szakmai nap az egészségügyben – fogják átadni. De akkor az vasárnapra esett, úgyhogy 2-án volt az ünnepi gyűlés, de akkor én már nyugdíjban voltam. Úgyhogy a helyettesemnek mondtam, hogy vegye át az én kitüntetésemet. Nem vette át. De az volt a szakszervezeti bizalmi, és bántotta a csőrét, hogy miért történt ez. És utánanézett. Hát kisült, hogy a személyzetis kíváncsiságból egyszer bejött a Szent Imre-templomba, aztán meglátott ott engem prédikálni. Löttek a miniszteri kitüntetésnek. Hát így vitézkedtem. (2004) ♦

SZAKÁLY SÁNDOR

MAGYAR TÁBORNOKOK ÉS TÖRZSTISZTEK SZOVJET (HADI)FOGSÁGBAN

A háborúk természetes „velejárója” a hadifogság. Általában minden háborúzó fél ejt foglyokat, akiket a nemzetközi előírások szerint – hágai és genfi egyezmények – kell ellátni, őrizni. A második világháború a hadifogolykérdésben is eltért a korábbi háborúk gyakorlatától. Mivel a Szovjetunió a különböző egyezményeket nem írta alá, illetve a cári Oroszország által aláírt megállapodásokat magára nézve nem tartotta kötelezőnek, a német–szovjet háború során hadifogságba került katonák helyzete sokkal rosszabb volt, mint például a német–francia, német–lengyel háborúk során hadifogságba kerülteké.

Magyarország hadereje, a Magyar Királyi Honvédség a világháború éveiben sok ezer hadifoglyot ejtett a Vörös Hadsereg sorai közül, de azokat gyakorlatilag rövid időn belül át kellett adniuk a németeknek. A Magyar Királyi Honvédségből már 1941-ben is estek szovjet hadifogságba mind legénységi, mind tiszthelyettesi és tiszti állományból, de nagyobb létszámban 1943 január–februárjában kerültek magyar katonák – közöttük tábornokok és vezérkari tisztek – hadifogságba. A korabeli szovjet híradások a magyar királyi 2. honvéd hadsereg mintegy 26 ezer katonáját említették hadifogolyként. Létszámuk az év végére alig néhány ezer főre olvadt. A hadifogság körülményei hatalmas veszteségeket okoztak a soraikban.

EGYENES ÚT A GULAGRA

A következő nagyobb hadifogolytömeg Budapest ostroma során került a szovjet Vörös Hadsereg hadifogoly- és internálótáboraiába. Ekkor már nagy számban törzstisztek és tábornokok is.

Szinte kivétel nélkül valamennyiüket a Szovjetunió területére szállították. Így jártak azok a magyar katonák is, akik a második világháború európai befejeztével estek szovjet hadifogságba.

A Szovjetunióban a hadifogságba került személyeket háborús és népellenes bűncselekményekkel vádolva katonai bíróság elé állították és elítélték. Az elítéltek többsége esetében a hadifogolytáborokban töltött egy-két esztendő után került sor a bírósági „színtérre” és az ítéletek kihirdetésére, amelyek döntő többségükben 25 évi, javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztést jelentettek, de még a száműzetés is elhangzott egyes elítéltek esetében.

A második világháború alatt a magyar katonai felső vezetésben szereplő több mint 450 tábornok és törzstiszt közül 43 személy esetében ismeretes, hogy szovjet hadifogságba került. Közülük mindössze néhányan voltak olyanok, akiket a szovjet hatóságok rövid idő eltelte után átadtak az új Magyarországi igazságügyi szerveinek és így nem kerültek ki a Szovjetunióba, illetve nem folytattak ellenük büntetőeljárást.

A szovjet katonai hatóságok figyelmét különösen a magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás (2. vkf. osztály) vezetői és beosztottai keltették fel, továbbá mindazok, akik a Szovjetunió területén a megszállt erőknél szolgáltak. Hadifogságba hurcoltak olyan katonai személyeket is, akik 1944–1945-ben már nyugállományban voltak, illetve olyanokat, akik 1944. október 15–16. után német, illetve nyilas-hungarista fogságba kerültek és kiszabadulásuk, Magyarországra visszatérésük után váltak „hadifogollyá”.

A hadifogolytáborból azután egyenes út vezetett a Gulag táboraiába. Az elítéltek ugyanis már nem hadifogoly, hanem bűncselekményt elkövető politikai elítélteknek számítottak.

S hogy kik voltak ezek? Tábornokok, törzstisztek, főtisztek, legénységi állományú személyek, volt leventék vagy egyszerű civilek, nem kevesen lányok és asszonyok. Közöttük nem kis számban olyanok, akik a Szovjetunió területére a lábukat sem tették be, csak akkor, amikor oda (hadi)fogolyként elhurcolták őket. Az alábbi összegzés – amely nem teljes és csak a volt Magyar Királyi Honvédség állományába tartozó személyeket érinti – az első lépések egyike lehet e téma vizsgálatához.

1943 és 1945 között az általam vizsgált katonai felső vezetés tagjai közül 43 fő került szovjet (hadi)fogságba. Közülük még a Szovjetunióba történő kiszállítás előtt öngyilkos lett Budapesten Bogányi Károly nyugállományú altábornagy, elhunyt vitéz Horváth József vezérőrnagy, illetve vitéz kishindi Hindy Iván vezérezredest átadták a magyar hatóságoknak. A Szovjetunióba kikerült 40 személy rendfokozati megoszlása a következő volt: vezérkari alezredes 4 fő, vezérkari ezredes 6 fő, vezérőrnagy 20 fő, címzetes altábornagy 1 fő, altábornagy 6 fő, vezérezredest 3 fő. Rajtuk kívül egy már a második világháború éveiben előtt nyugállományba került, de a budapesti harcokban részt vevő alakulatban szolgált címzetes altábornagy – vitéz Kalánczy Imre – is hadifogoly lett, de még 1945 márciusában megbetegedett és meghalt. Ugyancsak szovjet hadifogoly lett (!) az 1930-as években már nyugállományba vonult Kovács Gyula címzetes altábornagy, aki ki is került a Szovjetunióba.

Nem tartozott a katonai felső vezetés tagjai közé a második világháború éveiben az 1939. december 1. óta nyugállományban lévő nemes Lányi Géza ezredes sem, mégis hadifogolyként nyilván-

Abt Ottó

Werth Henrik

Vitéz Tarnay Béla

Vukovány György

Vitéz Vasváry Frigyes

nították, mi több, 1951-ben 25 évi, javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélték. Bűne valószínűleg a húszas-harmincas évekbeli katonai attaséi szolgálata volt Finnországban, amikor a balti államokba is akkreditálva volt és bizonyára a Szovjetunióról is igyekezett adatokat szerezni. Ugyancsak 25 évi, javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélték Somlay Zoltán címzetes vezérőrnagyot, aki nem tartozott a szűkebben vett katonai felső vezetés tagjai közé, de a második világháború évei alatt szolgált az elfoglalt szovjet területeken.

A (hadif)ogságba hurcolt és ott elítélt személyek közé tartozott Bartha Endre vezérkari ezredes is, akit a szovjet hatóságok 1944 szeptemberében Bukarestben tartóztattak le, ahol katonai attasé volt a magyar királyi követségen. Ugyancsak katonai attasé volt Szőke Endre vezérkari alezredes, akit Szófiában tartóztattak le a szovjet hatóságok úgyszintén 1944 szeptemberében, amikor a Szovjetunióval diplomáciai kapcsolatokat fenntartó, semleges Bulgária szovjet megszállás alá került. Bartha Endrét 1952-ben kivégezték, míg Szőke Endre 25 évi, javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítéltetett 1951-ben.

A szovjet katonai törvényszék által halálra ítélt Abt Ottó vezérőrnagyot 1946-ban Budapesten, vitéz Bakay Szilárd altábornagyot pedig 1947-ben Sopronban végezték ki.

A „csak” hadifogságba került, Szovjetunióba kiszállított és ott el nem ítélt személyek száma 22. Közülük a (hadif)ogság évei alatt elhunyt dr. nemes Deseő László vezérőrnagy (1948) és Werth Henrik vezérezredes (1952). Utóbbi távollétében a Budapesti Népbíróság 1948-ban halálra ítélte.

A Szovjetunióban hadifogságot szenvedett magyar tábornokok és törzstisztek a következők voltak: vitéz Aggteleky Béla altábornagy, Billnitzer Ernő altábornagy, Bodiczky Géza vezérkari alezredes, Czlenner Imre vezérőrnagy,

dr. nemes Deseő László vezérőrnagy, dr. nemes Fábián Lajos vezérőrnagy, dr. Frank Richárd címzetes orvos altábornagy, Gergely Zoltán vezérőrnagy, Gesztessy Ákos vezérőrnagy, Horváth Sándor III. vezérkari alezredes, vitéz hodosi Karátsony László vezérőrnagy, vitéz Lajtay János vezérőrnagy, Lemberkovits Alajos vezérőrnagy, Ruzsiczay-Rüdiger Imre vezérezredes, Sellyey Jenő vezérkari ezredes, gróf Stomm Marcel altábornagy, vitéz Szentnémedy Ferenc vezérkari ezredes, Tarnay Béla vezérőrnagy, vitéz Ujszászy István vezérőrnagy, Werth Henrik vezérezredes, vitéz nemes Zsedényi Zoltán vezérőrnagy.

A szovjet büntető törvénykönyv különböző paragrafusainak alkalmazásával 25 esztendői, javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélték Álgya-Papp Zoltán altábornagyot, Baumann István vezérőrnagyot, Ehrlich Géza vezérőrnagyot, Fehér Géza vezérőrnagyot, Hatz Ottó vezérkari ezredes, vajai és ibrányi Ibrányi Mihály altábornagyot, hegyaljai és karstenfelsi Pacor Ernő vezérkari alezredes, Simonfay Ferenc hadnagyot, vezérőrnagyot, Szabó László II. vezérőrnagyot, Szőke Endre vezérkari alezredes, Ujvárossy Dezső vezérkari ezredes, vitéz Vasváry Frigyes vezérőrnagyot, Vukovány György vezérőrnagyot.

15 évi, javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítéltetett nemes nyárad-gálfalvi Kádár Gyula vezérkari ezredes, akit Budapesten tartóztattak le a szovjet katonai hatóságok nem sokkal a németországi fogságból történt hazatérése után.

A hadifogságot szenvedettek 1948 és 1951 között térhettek vissza Magyarországra, míg az elítéltek 1955 őszén érkeztek haza. Szinte kivétel nélkül több hónapig a magyar igazságügyi hatóságok őrizetében voltak, s szabadulásuk után is állandó megfigyelés alatt álltak. A hazatértek közül a magyar hatóságok sokakat bíróság elé állítottak, és perükben halálos ítéletek születtek.

1951-ben kivégezték Karátsony Lászlót és Sellyey Jenőt, 1952-ben Fábián Lajost. Szabadságvesztés büntetést kapott Stomm Marcel, Ruzsiczay-Rüdiger Imre, Billnitzer Ernő, Lemberkovits Alajos, Zsedényi Zoltán, Czlenner Imre, Tarnay Béla.

A Szovjetunióban elítéltek közül volt, akit a szovjet illetékes hatóság – a Szovjetunió Legfelsőbb Bírósága – már az 1960-as évek végén bűncselekmény hiányában rehabilitált (Szőke Endre), és voltak olyanok, akiket az 1990-es években (Abt Ottó, Bakay Szilárd, Bartha Endre). Rehabilitálásuk az életüket nem adhatta vissza, de katonai becsületüket helyreállította.

STOMM MARCEL GRÓF magyar királyi honvéd altábornagy

(Vác, 1890. december 24. –
Budapest, 1968. április 25.)

A második világháború során az első magyar királyi honvéd tábornok, aki szovjet hadifogságba esett 1943. február 3-án a magyar királyi III. honvéd hadtest parancsnokaként. Szűkebb törzsével együtt fogták el a szovjet katonák. A súlyos fagyási sérüléseket elszendevett altábornagy mindkét lábát amputálni kellett. A hadifogságban egy felállítani tervezett magyar légión – Kosuth Légión – parancsnokává „szemelték ki”, de ő ezt a feladatot nem vállalta.

A nyilas-hungarista hatalomátvitel – 1944. október 15–16. – után a vele együtt hadifogságba került dr. nemes Deseő László vezérőrnaggyal együtt írtak alá az 1944. november 9-én keltezett – „Magyar Testvérek, Katonák és Polgárok!” kezdetű – felhívást, amelyben a németek és a nyilas-hungarista hatalom elleni harcra szólítottak fel, mivel „Elérkezett az időpont, mikor minden katona politikailag gondolkodni köteles, mert nem köti az eskü. Szálasinak tett eskü nem érvényes, mert alkotmány-

ellenes és erkölcstelen. Minden hazafias polgár tegye meg kötelességét. Alakítsatok szabad csapatokat, tegyétek lehetővé a németek hadműveletét. Ne adjatok enni a német hadseregnek, szabotáljátok Szálasi és Himmler parancsait!”

A Ludovika Akadémián (1908–11) évfolyamelsőként végzett Stomm Marcel a Magyar Királyi Honvédségben az első világháború évei alatt már vezérkari tiszti beosztásokat töltött be. 1919-ben a Székely Hadosztály tisztjeként harcolt a betörő román csapatok ellen, majd a hadosztály fegyverletételét követően román fogságba került. Onnan megszökve Szegedre ment és belépett a Magyar Nemzeti Hadseregbe.

1920–21 folyamán a Ludovika Akadémián elvégezte a vezérkaritiszt-képzés rejtett „szinterének” számító tiszti továbbképző tanfolyamot, és gyorsan felívelő katonai pályát futott be. A Ludovikán 1924 és 1927 között a hadsereg-szervezés és a harcászat tanára volt, majd hat hónapig Londonban vett részt angolnyelv-tanfolyamon. Hazatérése után a Honvédelmi Minisztérium VI–2. osztály (katonai hírszerzés és kémelhárítás) C alosztály (Jugoszlávia) vezetője lett vezérkari szolgálatot teljesítő őrnagy rendfokozatban. 1929-ben hat hónapos francianyelv-tanfolyamot végzett Párizsban, majd hazatérte után ismét a HM VI–2. osztályon szolgált alosztály-vezetőként.

1931 és 1934 között katonai attasé Nagy-Britanniában, egyben akkreditálva az Amerikai Egyesült Államokba (ahova egyébként egyetlen alkalommal sem látogatott el). 1931. november 1-jétől vezérkari szolgálatot teljesítő alezredes, majd 1936. november 1-jével ezredes lett. Nagy-Britanniából történt hazatérését követően a magyar királyi Zrínyi Miklós 7. honvéd gyalogezredben beosztott törzstiszt, majd 1937. május 1. és 1939. augusztus 1. között az ezred parancsnoka volt.

1939. augusztus 1. és 1942. december 5. között a magyar királyi 14. honvéd gyalogdandár, majd könnyűhadosztály parancsnoka, 1940. szeptember 1-jétől tábornok. 1942. december 5-én vette át a magyar királyi III. honvéd hadtest parancsnoki beosztását, és nevéhez fűződik a magyar hadtörténelem egyik legragikusabb parancsa, amikor is a német előljárótól teljesíthetetlennek tűnő parancsot kapván gyakorlatilag feloszlatta hadtestét, katonáit „szélnek eresztette”, ő maga pedig szűkebb törzsével a német előljáró által meghatározott irányba indult el. Altábornagyi

Stomm Marcel gróf

kinevezéséről (1943. február 1.) már a hadifogságban értesült.

1951. május 16-ig volt szovjet hadifogságban. Hazaszállítását követően azonnal letartóztatták és koncepciós perben a Budapesti Katonai Törvényszék 1951. október 11-én „*folytatólagosan elkövetett háborús bűntettben*” találta bűnösnek, ezért „*kötél által végrehajtható halálra*” ítélte. Az ítélet kihirdetését követően, 1951. november 20-án Péter Gábor, az ÁVH vezetője Stomm vallomásaéhoz egyebek mellett a következőket fűzte hozzá: „*csúszómászó módra igyekszik a felelősség alól kibújni. Ezért külön akasztófát érdemel. Mégis mielőtt felakasztjuk, arra vonatkozólag még egyszer ki kell hallgatni és azokról a részletekről, amelyeket elismer, élesebben és konkrétan felvenni tőle jegyzőkönyvet.*”

A Stomm elleni halálos ítéletet a Katonai Felsőbíróság 1952. január 18-án jogerőre emelte. 72 napot töltött a sirlomházban. Halálos ítéletét a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1952. április 9-én kegyelemből életfogytiglan tartó szabadságvesztésre változtatta, majd perújrafelvételt követően büntetését 12 évi szabadságvesztésre mérsékeltek. 1954. augusztus 6-án kegyellemmel szabadult Vácról. Szabadulását követően az első világháború kiemelkedő magyar tábornokának, vitéz báró uzsoki Szurmay Sándor vezérezredesnek Blanka

nevű lányát vette feleségül. 1963. szeptember 10-én elutasították nyugdíjkérelmét. Haláláig nehéz körülmények között élt Mátyásföldön, a Marx utca 23. szám alatt. 1989. május 30-án a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának Elnöki Tanácsa rehabilitálta.

VITÉZ BAKAY SZILÁRD

altábornagy

(Budapest, 1892. szeptember 8. – Sopron, 1947. március 17.)

A volt Magyar Királyi Honvédség altábornagya, a magyar tábornoki kar egyik kiemelkedő képességű és hazája iránti elkötelezettségéről ismert tagja. Mivel a „kiugrás” magyar katonai biztosításának előkészületeit irányította, a németek az ún. „Panzerfaust”-akció keretében elrabolták és Mauthausenbe szállították. A háború után szabadult, de hiába igazolta őt a Népbíróság, 1946-ban a szovjetek hurcolták el s ítélték halálra.

Tízestendős korától katonai tanintézetekben tanult, így Kassán, Kőszegen, Kismartonban és Morva-Fehértemplomban. 1909 és 1912 között a bécsújhelyi Mária Terézia Katonai Akadémia hallgatója volt, és 1912. augusztus 18-án avatták hadnaggyá. Az első világháború éveiben a császári és királyi 44. gyalogezrednél szolgált, itt nevezték ki főhadnaggyá 1915. január 1-jén és – soron kívül – századossá 1918. április 3-án.

1917-ben és 1918-ban elvégezte a vezérkari tiszti hiány pótlására felállított „tájékoztató tanfolyamot”, és a háború utolsó hónapjaiban vezérkari tiszti beosztásokban szolgált. Az összeomlást követően az új magyar haderőben vállalt feladatot, és a Magyarországi Tanácsköztársaság bukásáig a Vörös Hadsereg tagja volt. A tanácsköztársaság összeomlását követően a Somogy–Baranya vármegyei katonai parancsnokságon karhatalmi századparancsnok, majd a hírszerző és nemzetvédelmi osztály vezetője, illetve a kaposvári hadosztály parancsnokságán beosztott vezérkari tiszt 1920. szeptember 30-ig.

1921. október 1. és 1922. október 31. között a Ludovika Akadémia tiszti továbbképző tanfolyamának (a rejtett vezérkari tisztképző intézmény – Hadiakadémia) hallgatója. Világháborús katonai teljesítményének elismeréseként 1922. augusztus 15-én a Vitézi Rend tagjává avatta az államfő. A végzést követően a pécsi 4. vegyesdandár-parancs-

nokságon beosztott vezérkari tiszt, majd a Honvédelmi Minisztérium D osztályán beosztott, illetve osztályvezető-helyettes. Közben 1926. november 1-jével vezérkari szolgálatot teljesítő őrnagy kinevezést nyert.

1929-ben „nyelvismeretének bővítése” céljából Franciaországban töltött két hónapot a németül, angolul, franciául és szerbül, illetve később bolgáruul is beszélő törzstiszt. Hazatérése után a Honvédelmi Minisztérium VI-2. osztály (katonai hírszerzés és kémelhárítás) nyilvántartó alosztályának vezetője és 1933. április 1-jétől katonai attasé Belgrádban. A jugoszláv hatóságok „illegális tevékenység végzése” miatt kiutasították. 1933. szeptember 15-től a Honvédelmi Minisztérium Elnökség B csoportnál alcsoportvezető. 1934. január 1-jétől 1939. május 1-jéig katonai attasé Bulgáriában (Szófia), de utóda betegség miatti későbbi kiérkezéséig, 1939. július 13-ig szolgálati helyén maradt az 1931. november 1-jével alezredesi, 1935. november 1-jével ezredesi kinevezést nyert Bakay.

Hazatérését követően a debreceni 17. gyalogdandár – 1942 februárjától könnyűhadosztály – parancsnoka, 1940. július 1-jétől tábornoki rendfokozatban. 1942. augusztus 1-jével nevezte ki az államfő – Horthy Miklós – a „Keleti magyar megszálló csoport” parancsnokává a következetes, keménykezű és a szabályzatok, nemzetközi hadi jogi előírások betartására különösen figyelő tábornokot, aki 1942. október 1-jén (szeptember 29-i ranggal) altábornagyi kinevezést nyert.

Parancsnoki működése során Bakay különös figyelmet fordított a polgári lakossággal való korrekt kapcsolatra. A leghatározottabban tiltotta a kilengéseket, és fellépett a német katonákkal szemben is, amennyiben az ő hatáskörébe tartozó területen követtek el törvénytelenégeket. 1943. május 15-én beosztásából felmentette és a szombat-helyi III. honvéd hadtest parancsnokává nevezte ki az államfő. Ő volt az a katonai vezető, aki 1944. március 19-ét megelőzően többször is jelezte a magyar határ közelében észlelhető német csapatösszevonásokat.

1944. július 1-jén a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék elnöke, majd egy hónap elteltével a budapesti I. honvéd hadtest parancsnoka lett. Kinevezésével a kormányzóhoz hű, szigorú katona került a meghatározó fontosságú hadtest élére.

Bakayról közismert volt németellenes beállítottsága és rendíthetetlen kor-

Vitéz Bakay Szilárd

mányzóhűsége. A háborúból való kiválásban fontos szerep várt (volna) rá. Tudták ezt a tervezett kiválást megakadályozni szándékozók is. Bakayt 1944. október 8-án a németek elrabolták és Mauthausenbe szállították. A háború befejezését követően szabadult a fogásból és tért vissza Magyarországra. 1945. június 10-én állományba vették a Honvédelmi Minisztériumban.

A Honvédelmi Miniszter Állandó Igazoló Bizottsága „rendfokozatából közígazgatási úton való elbocsátásra” ítélte, de fellebbezése után a Népbírság 3784/1945. szám alatt 1945. november 8-án igazoltnak nyilvánította. 1946. március 1-jével átmeneti viszonyba került. 1946. április 11-én „ismeretlen egyének elhurcolták”. Az „ismeretlen egyének” a szovjet katonai hatóságok emberei voltak. Bakayt Budapesten tartották őrizetben és hallgatták ki. Budapest szovjet helyőrségének katonai bírósága 1946. december 23-án halálra ítélte. Bakay kegyelmi kérvényét a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnöksége 1947. március 13-án elutasította. Az ítéletet 1947. március 17-én Sopronban hajtották végre. 1992. szeptember 22-én az illetékes orosz hatóságok Bakayt rehabilitálták. A Magyar Köztársaság elnöke posztumusz vezérezredessé nevezte ki. Földi maradványait rejtő sírjának helye a mai napig ismeretlen.

KERÉNYI LÁSZLÓ EMLÉKEI BAKAY SZILÁRDRÓL

Vitéz Kerényi László István (Budapest, 1925. november 13.–Budapest, 1998. március 12.) a budapesti József nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem hallgatója volt. A Honvédelmi Minisztérium Katona Politikai Osztálya 1946. június 5-én letartóztatta, majd átadta a szovjet katonai hatóságoknak. 1946. szeptember 9-én a budapesti Szovjet Katonai Törvényszék 10 évi, javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte. Pecsora és Mordovia lágereiben töltötte a büntetését, 1953. november 26-án térhetett haza Magyarországra mint volt „hadifogoly”.

1967. július 25-én az Igazságügyi Minisztérium Katonai Főosztálya arról értesítette, hogy a szovjet katonai bíróság által kiszabott büntetését törölték a bűnügyi nyilvántartásból. 1989-ben viszont a Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságának Katonai Kollégiuma rehabilitációs kérelmét elutasította azzal az indokkal, hogy „*annak idején megalapozottan vonták felelősségre*”. Az itt közölt leírását Bakay Szilárd leszármazottainak (is) eljuttatta. A közreadást ők tették lehetővé. A leírásban kisebb-nagyobb tévedések előfordulnak – például Kiss Szaléz László kivégzésének dátuma (másutt 1946. október 20-át adnak meg); Kállay András emlékezete szerint ő nem beszélgetett Bakay Szilárddal franciául; Bakay 1945 júniusában (és nem 1946 tavaszán) tért haza –, de ezekkel a téveszésekkel együtt is hiteles információkat tartalmaz a szovjet katonai hatóságoknál alkalmazott módszerekről és a fogásban eltöltött évekről.

Fogsággal kapcsolatban módomból volt figyelemmel kísérem Bakay Szilárd altábornagyi sorsát, erről szeretnék beszámolni.

Engem, Kerényi László II. éves gépészmérnök-hallgatót 1946. június 5-én hurcoltak be az Andrássy út 60.-ba. „Fasiszta összeesküvés a Műegyetemen” című tervezett perhez gyűjtöttek be „szereplőket”. Cirka 50 napi fogság után a Markóból kiengedtek. Hárman léptünk ki a kapun, nem ismertük egymást, de a papi ruhában lévőőről már tudtam, hogy Köllei György papnövendék, és mind a hárman egy kitalált „ügynek” lettünk volna szereplői.

Mikor becsukódott mögöttünk a fogház tölgyfa ajtaja, még magunkhoz sem tértünk, amikor megszólalt mögöttünk

egy hang. Nem vettem észre, hogy került oda az illető, pár lépésre állt mögöttünk, és revolvert fogott ránk. „Arra menjenek” – parancsolta. Az arra irány balra volt, ahol egy rendszám nélküli fekete kocsit állt, olyan, amilyent korábban német parancsnokok használtak. A kocsit 10-15 méterre állt, a sofőr is sötét civil ruhában, ugyancsak revolverrel a kezében. Kinyitotta a hátsó ajtót, és „beszállni” – mondta magyarul.

A kocsit az Andrásy út 60. felé hajtott, már sötétedett, az utcák kihaltak voltak. De a kocsit továbbrobogott a 60. előtt, és felismertem a 46-os villamos vonalát a Vilma kir.-nő úton. Közel a ligethez, a 33-as házszám előtt megálltunk, és szovjet katonák nyitották meg a kaput, ami tele volt aggatva cirill betűs feliratokkal, tipikus szovjet „támaszpont”. A két revolveres „civil” most már oroszul beszélt, miközben betuszkoltak az épületbe. Ezt azért részletezem így, mert a két „civil” és az autót még fog szerepelni! Bakay Szilárdal kapcsolatban.

Az alsó utcai frontján három egymásba nyíló szoba volt, természetesen az ajtók bezögelve. Engem a középső szobába vezettek, miután minden holmit elszedtek, majd visszadobtak egy inget, nadrágot és a félcipőmet fűző nélkül. A többi holmit soha többet nem láttam.

A szobában 10-12 személy volt, közülük két szovjet katona is, ők is foglyok. Aki először megszólított, Kállay András testőrfőhadnagy, az egykori miniszterelnök, Kállay Miklós fia volt. Tőle tudtam meg, hogy a kapu felőli szomszéd szobában van Bakay Szilárd. Több-ször is beszéltem az ajtó résén át franciául, amíg én „örködtem”, nincs-e ő a bejárati ajtó közelében.

Andrástól tudom, hogy Ő együtt volt Mauthausenben a barakkban a Horthy fiúval, míg édesapját és Bakayt cellában őrizték a németek. Együtt szabadultak, de pechjére ő is meg Bakay is Párizsból hazajöttek. És most itt találkoztak újra a postarabló foglyaiként.

Bennünket augusztus vége felé rabszállító autón átszállítottak a Conti utcai katonai ügyészségre, ami akkor szovjet börtön volt. Az úgynevezett „gyöngyösi” fiúkat is átvitték a Conti utcába, a börtönben többeket megismertünk, láttuk a széttört állkapcsot és egyéb brutalitások nyomait. És hallottuk, mi is történt valóban Gyöngyösön, és az merőben más volt, mint amit még szabadon az újságokból tudni lehetett.

Szeptember 9-én volt az úgynevezett ítélet, mindennemű tárgyalás, vé-

delem, bizonyítás nélkül felolvasták az ítéletet oroszul, amiből egy szót sem értettünk. Egy pár magyar szót ismerő „tolmács” kézzel-lábbal hadonászva és hiányos nyelvismereteit trágár káromkodással kiegészítve igyekezett tudomásunkra hozni, hogy elítéltek.

Ezt megelőzően egy-két nappal leki-sérték a „tárgyalóterembe”, ahol egy szót sem értettünk abból, ami ott oroszul elhangzott, csak sejtettük, hogy ez a „tárgyalással” kapcsolatos. Akkor elővezették és közénk ültették Bakay Szilárd altábornagyot, majd néhány perc múlva záporozó káromkodások között elvezették.

Az „ítélet” után az első emeleti 113-as cellába (cirka 3,50x1,80 méter) zsúfoltak tizünket, ahol végre módunk volt bemutatkozni és megismerkedni. Három pap, három műegyetemi hallgató és négy VI. és VII. osztályos gimnazista. Három ben-cés és egy a ciszter gimnáziumból.

A ciszter Rózsa Tiborról tudtam meg később apámtól, hogy Tibi édesanyja Kis Ernő honvéd altábornagy aradi vértanú leszármazottja, és ezen a címen 1948-ban a HM kezdeményezésére megpróbálták kikérni, de addigra már meghalt Karéliában.

A 113-as cella mellett volt egy hasonló méretű a József utca irányában. A korábbi időben a folyosóról fűthető kályhák voltak a falba építve, és a sérült szellőzőrácsos vasajton történhetett a fűtés. Kályha már nem volt, csak sok papírszemét az aknában. Rájöttünk, hogy a szomszéd cellát is ugyanaz a kályha fűtötte valamikor. Így a szellőzőrács ronc-sain keresztül kapcsolatba lehetett lépni a szomszéd cellával. Később megtudtuk, ott őrizték Bakayt. Sajnos csak ritkán tudtuk vele beszélni, mert cellatársa, egy halálra ítélt szovjet katona ezt megakadályozta. Ez a kriptában elfogott rablógyilkos azért volt ott, mert ellopott egy tankot és eladta amerikaiaknak. Ez az alak verte ki Szilárd bácsi szájából az aranyfogakat és adta át üzletelés céljából az öröknek.

Hozzá tartozóink megtudták otlétünket, és sikerült egy idő után az öröket megvásárolni, hogy csomagot kapjunk. A visszaküldött szennyesbe rejtett üzenetekkel sikerült kijuttatni társaink címeit is, így megindultak a csomagok és a levelezés. A szellőzőrácson sikerült egyszer élelmet is átadni Bakaynak. Különben rajtunk keresztül Bakayné is megtudta a „címet”, és ő is küldött csomagot. Csakhogy azt nemcsak az örök dézsmálták, mint a miénket, hanem az orosz cellatársa is.

Az egyik ór engem elgennyedt sebbel a bokámon levitt az orvosi rendelőbe, de nem egyedül, Bakayval együtt. Meglehetősen rossz állapotban volt, támogatni kellett, belém kapaszkodott. Az orosz orvosnő meglátva bennünket, magyarokat, szitkozódva kizavart az örrel együtt. Az „asszisztens” – fehér köpenyes orosz katona – utánunk szaladt a folyosón, és a kezembe nyomott egy pálcát jódos vattával, hogy majd azzal ápoljam le a sebemet. Emlékszem, valamit adott Szilárd bácsinak is.

Bennünket október 20-án rabom-bilon a Déli pályaudvarra szállítottak, onnan vonattal Sopronba. A személyvonat után kapcsolt marhavagon tele volt állig felfegyverzett NKVD-ekkel, és egy, a vagonban kifeszített szögesdrótháló mögött zsúfolódtunk mi, magyarok. A „pestiek” meg a „gyöngyösiek”. Az örök kétszer annyian voltak, mint mi – így féltek tőlünk? –, és petróleumlámpával világítottak. Három vagy négy vagon volt így, azokban kevesebb ór, és a foglyok szovjet katonák voltak.

Győrig éjjel utaztunk, majd reggel egy Sopron felé menő vonathoz kapcsoltak. Sopronban kipakoltak, majd rengeteg őrrel körülvéve gyalog hajtottak át a város centrumán. Így értünk Sopronkőhidára.

A „H” alakú épületnek csak az egyik szárnya – az északkeleti – működött. Később megtudtuk, meghozták két-három héttel utánunk Bakay Szilárdot is, és a halálraítéltek földszinti cellájában helyezték el. Ezeket a cellákat nagyon figyeltük, hiszen több ismerősünk is ott várta a halált.

Megfigyeltük, hogy bizonyos napokon az esti órákban zaj és mozgás van a földszinten, majd zárt „dobozos” teherautó hagyja el az épületet Fertőrákos irányában. Nem mehettek messzire, mert elég hamar visszatértek az örök. Közben távoli lövések is hallatszottak.

Az egyik ór elszólta magát – nem volt érdekes, mert onnan élő még nem jött vissza, és ez ránk is vonatkozott –, hogy áldozataikat a kőfejtőbe viszik. Így tudtuk meg, hogy honfitársainkat: P. Kis Szaléz gyöngyösi ferencet a halálra ítélt gyöngyösi és pesti diákokkal 1946. december 10-én gyilkolták meg.

Bennünket december 16-án elvittek. 500-700 körül lehetett a szállítmány, főleg orosz katonák, de sok magyar és osztrák volt. Általában két-három havonként indítottak ekkora szállítmányt, ezt olyanoktól tudtuk, akik már több szállítmányból lemaradtak.

Karácsony éjjelén surrant át a szerelvény a határon, pedig már második nap ott voltunk, egy hétig tologatták a szerelvényt, ami kívülről katonavonatnak volt álcázva. Az örök Munkácsig közepén belül voltak. 27-én már a Lembergi rabszolgavásáron voltunk.

1950 tavaszán tüdővérzéssel beszélítették a mordoviai lágervidek „Dubrovlag” központi kórházlágerébe. Az átvétel elhúzódott, és közben tudtam beszélgetni egy cseh nővel. Vlasta volt a neve, és azt állította, hogy 1949-ben hozták el Badenből, és anyja a cseh vöröskereszt elnöknője volt, valami grófnő. Ő beszélt valami magyar tábornokról, akit a Badeni NKVD-központ börtönében tartottak fogva, és én akkor úgy véltem, ez Bakay.

Sajnos zilált körülmények között folyt a beszélgetés, és németül, ami nekem nyelvtudás szempontjából nem volt erős oldalam. Többet az illetővel nem találkoztam. De amikor később a tüdőosztályon a II-es lágerben több magyar fogolytárs társaságában beszélgettünk, és az előbb mondottakat szóba hoztam, az egyik fogolytárs közbeszólt. Kertész János honvéd őrmester volt az illető. Ennyit tudok róla, illetve hallottam. Elmondta, Sopronkőhidán ült mint halálraítélt, egy cellában Bakay Szilárd altábornaggal. Részletesen elmondta, hogyan vitték ki a zsúfolt cellából kivégzésre társaikat, hogyan történt az azonosítás stb. Valóban este történt, ahogy mi megfigyeltük.

Elfelejtettem előbb elmondani, amikor sétálni vittek Sopronkőhidán, az udvaron mosdottunk vályúból, és a halálraítélt cellái előtt mentünk el kifelé és vissza. A cella előtt a földre volt készítve a napi fejadagjuk, azt meg tudtuk számolni, abból tudtuk, hogy egy cellában hányan vannak. Ha előző nap volt „kivonulás” Fertőrákos irányában, akkor mindig észrevettük a „létszámcsökkenést”. Azt hiszem, ez elég egyértelmű.

Ez a Kertész János elmondta, hogy egy cellában volt 1947 elején Bakay Szilárd altábornaggal. Március 17-én este Bakay is azok között volt, akit kiemelték, majd találkozott később olyan ruhadarabbal egy szovjet fogolytárs, amit megismert, ez Bakayé volt. Velünk is megtörtént, hogy egyik-másik fogolytársnak, aki túl lengén volt öltözve, belöktek az örök valami rongyot, ami félreérthetetlenül olyan rabé volt, akinek már nincs rá szüksége.

Kertész Jánost nem sokkal Bakay meggyilkolása után kiemelték a halál-

raítéltek közül, és átvitték a többiek közé. Azt is tudomására hozták, hogy kegyelmet kapott. Ennyi az, amit akkor tudtam, de ezt főleg hazatérés előtt Lembergben többeknek elmondtam, ott volt módunk beszélgetni.

1953. december 11-én csengettem be szüleim lakására.

Nem emlékszem pontosan az időpontra, felkeresett egy Lembergől ismert volt fogolytárs, Kovács Kocsárd egy hölgy társaságában. A hölgy Bakay Szilárdné, aki már sokakat keresett férje sorsa felől érdeklődve, és akiktől valamit is hallott, azok mind rám hívtak. Így sajnos nekem rendeltetett a „Sorstól” az a szomorú szerep, hogy megtudja azt, amit sejtett.

Azután sokáig beszélgettünk. Ő is elmondta, amit tudott. Elmondta, hogyan jött haza férje Nyugatról. Bjelkin NKVD-tábornok – akiről én sokat hallottam korábban, a magyarországi, ausztriai és Csehszlovákiában tevékenykedő szovjet NKVD parancsnoka, székhelye Baden, fogolygyűjtőhely Sopronkőhida –, szóval Bjelkin tisztet küldött elé a zónahatár-átkelőhelyre, hogy ne zaklassák a rendőrségi szűrővizsgálatokkal, és egyenesen Badenbe vitette, ahol vacsorával fogadta. Majd gondoskodott, hogy mielőbb hazakerüljön Szombathelyre, otthonába. Ez 1946 tavaszán történt.

De Bakay nem sokáig élvezte az otthon nyugalmát. Májusi délutánon ebéd után elment, hogy sétáljon egyet, és egy levelet is be akart dobni az utcai postaládába. Alighogy elment, megjelent két alak civilben, és kereste az altábornagy urat. Igazolták magukat, hogy a Magyar Rendőrség nyomozói, és előadták, hogy a rendőrség nyomoz a náci lágerekben eltűnt elvtársak után. Mivel Bakay úr Mauthausenben raboskodott, lehetséges, hogy hasznos információkat tud nyújtani. Ezért szeretnék, ha velük menne a szombathelyi rendőrségre. Nincs itthon? Sebaj, majd később visszajönnek.

Amikor Bakay hazatért, felesége mindezt közölte vele. Még javasolta is, tűnjön el, nem jó „ezekkel” kapcsolatba kerülni. De Bakay tiltakozott, és nyugodtan megvárta, amíg a két alak visszatért. Megígérték, egy-két órán belül kocsival visszahozzák, nincs szükség a köpenyére. Bakayné utánuk ment, és feltűnt neki, hogy a beszállásnál már nem voltak olyan udvariasak. Fel akarta jegyezni az autó rendszámát, de az nem volt. Erre megjegyezte a kocsit – fekete... stb.

Na, erre én is felfigyeltem és elkezdtem kérdegetni. Az autó leírása és a két alak személyleírása kísértetiesen megegyezett. Ugyanezek raboltak el minket is. És Bakayt is a „Vilmára” vitték. És a két esemény között alig két hónap különbség volt. És hamis igazolványuk a Rajk vezette BM-személyzetiről származott, ma már tudjuk, ki írta alá és hamisította. Bakayné este bement a szombathelyi rendőrségre, ahol semmiről sem tudtak, sőt, a parancsnok azonnal nyomozást rendelt el. Rögtön emberrablásra gyanakodtak, de először azt hitték, ez a „nyilasok bosszúja” az „antifasiszta altábornagy” ellen. A nyomozásról, emberrablásról sokáig visszhangzott a sajtó, de hamarosan le lettek állítva.

Ez lenne minden, de engem nem hagyott nyugodni a lelkiismeret vagy inkább a felelősség a történelem igazsága előtt. De eljött az idő. 1988 tavaszán feleségem óhajára és kevéske megtakarított pénzéből elmentünk pár napra Velembe. Kocsival mentünk Sopron felé, ott is töltöttünk egy napot. Akkor már nagyon „beindultam”, egyenesen Fertőrákosnak mentem, látni akartam a kőfejtőt, mert nyugtalan álmaimban ez a téma mindig visszatért.

De csalódnom kellett. A kőfejtő szinte bent van a faluban, a házak között, az semmiképpen nem volt alkalmas hely titkos kivégzésekhez. És talaj sincs alatta, csak szikla. De erre hozták az áldozatokat! Akkor talán kell lenni egy másik kőfejtőnek! Elindultam Sopronkőhida felé. Alig mentem pár száz métert, az útkanyarból különös kép tárult elém: az út legészakibb kiszögellése fölött, az osztrák határ irányában domb, annak oldalán jellegzetes római kori elhagyott kőfejtő.

Sikerült megközelíteni. Útleágazás nyomai, omladozó szögesdrót kerítés, bedőlt fabódé porta, sorompómaradványok. És mögötte hatalmas szeméthyek. Úgy tűnt, évekkel ezelőtt Sopronból és környékéről ide hordták teherautók a szemetet és gyári hulladékot. Beljebb menve láttam, a kőfejtő fala jóval magasabb, mint amilyenek az útról látszik. Amikor lemásztam a kőfal töve közelébe, már biztos voltam, bajtársaim tömegsírja van valahol a lábam és a szemét alatt.

Ami annak idején Sopronkőhidán történt, a titkos kivégzések és egyáltalán az NKVD módszerei, erre alkalmasabb helyet el sem tudok képzelni!!! Az irány Kőhidáról, a távolság, minden egyezik. Csak ázni kellene! És a szemét? Hát nem mindenütt ezt csinálták? ♦

MURÁDIN JÁNOS KRISTÓF

Erdélyi magyar civilek elhurcolása

Bitay László rézdrótból készített, B L monogramos „kitüntetései”, fogolymunka: cseljabinszki 102. sz. láger, 1945

Az 1989-es rendszerváltást követően a társadalomban már csak bűvópatakszerűen élt tovább az egykori szovjet fogság emléke, s az 1990-es évek nagy társadalmi és gazdasági változásai háttérbe szorították az addig amúgy is agyonhallgatott múltat. Napjainkra már felnőtt egy olyan új generáció, amelynek jóformán semmilyen kapcsolata nincs a közelmúlt e félárnyékban rekedt szegmensével. Ezt érzékelve a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Kolozsvári Kara nagyszabású projektek megvalósításába kezdett. Ennek fő célja a szovjet fogság tényének visszaemlékeztetése az erdélyi magyarság és a még megmaradt kisszámú romániai szász és sváb közösség kollektív emlékezetébe. A hagyományos történelmi munka mellett kísérletet tettünk a szovjet fogság megmaradt tárgyi emlékeinek összegyűjtésére is. Cikkünk illusztrációi e kollektív tragédia emléktárgyaiból a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Kolozsvári Karán létrehozott különleges, múzeumi jellegű gyűjteményből származnak.

A szovjet fogság és különösen a polgári lakosság jogtalan elhurcolása a kommunizmus 1989-es bukásáig tabutémának számított minden „baráti szocialista államban”. Pedig igazi közép-európai történet ez, hiszen a régió mindegyik országa megszenvedte a szovjet elhurcolásokat a második világháború utolsó szakaszában. A történelmi kontextusból adódóan a németek voltak a legnagyobb számban szenvedő alanyai a történeteknek, de hasonlóképpen nagy arányban estek fogságba lengyel és magyar civilek is. A legfrissebb történelmi kutatások már 800 000 főben állapítják meg a második világháború idején szovjet fogságba került magyarok számát. Ez az akkori Magyarország 1941-es népszámlálási adatok szerint 14 683 323 főt kitevő összlakosságához mérten hatalmas arány! Kijelenthető, hogy az ország 11 364 839 magyar lakosából 1945 tavaszára minden tizennegyedik ember szovjet fogságba került. Közülük mintegy 250 ezer fő, azaz minden harmadik-negyedik fogoly civil volt. Tanulmányomban arra törekszem, hogy a szovjet fogság nagy, kollektív traumájából bemutassam az Erdélyben történeteket. E vegyes lakosságú régióból ugyan viszonylag kis számban hurcoltak el magyar civileket szovjet fogságba, viszont az itteni magyar lakosság lélekszámához viszonyítva a foglyul ejtettek aránya követte az általános trendet.

ELŐZMÉNYEK

Az erdélyi magyar civilek fogságba hurcolásának különleges, az általánostól eltérő, mélyen gyökerező okai voltak. Közvetlen előzményei visszanyúlnak a második bécsi döntésig. Mint közismert, az 1940. augusztus 30-án hozott német–olasz határozat Erdély északi részét visszajuttatta Magyarországnak. A visszacsatolt terület 43 492 km²-t tett ki, lakossága pedig az 1941-es magyar népszámlálás szerint 2 557 000 fő volt, amelynek 52,1%-a magyar, 41,5%-a román anyanyelvű volt. Az 1 380 000 magyar lakos mellett 1 057 000 román és 44 ezer német élt a területen.

A második bécsi döntés utáni hónapokban a Dél-Erdélyben maradt mintegy 400 ezer magyar számottevő része, kb. 100-150 ezer ember döntött a határátlépésről önként vagy a román hatóságok által kényszerítve, és telepedett le többségében Észak-Erdély-

ben. E nagymértékű migráció később ugyan jelentősen enyhült, de a Romániából Magyarország területére menekült magyarok száma 1944 februárjáig összességében elérte a 200 ezer főt a Romániából Magyarország területére menekülő magyarok száma. Ugyanakkor hasonló számú román ember hagyta el Észak-Erdélyt, főleg állami tisztviselők és családjaik. Ez a jelentős népmozgás oda vezetett, hogy Erdélyben megváltoztak a hagyományos etnikai vidékek, és felerősödött a magyar-román ellentét.

A magyar lakosság zömében az anyaországhoz visszakérült Észak-Erdélyben összpontosult, ahol 1944-re már mintegy 1 580 000 magyar élt, míg a Romániánál rekedt Dél-Erdélyben alig 200 ezer magyar maradt. Ugyanakkor Észak-Erdélyben továbbra is jelentős számú, mintegy 850 ezer fős román kisebbség élt. A két állam által kisebbségi kérdésekben 1940 ősztől követett kölcsönösségi politika pedig még inkább felszította a nemzetiségi gyűlöletet. 1944 őszén, a Vörös Hadsereg erdélyi megjelenésekor a robbanásig feszült helyzet – egyebek mellett – a magyar polgári lakosság elhurcolásában, illetve az abban való helyi román segédkezésben nyilvánult meg.

A FOGLYUL EJTÉSEK KÖRÜLMÉNYEI

Románia 1944. augusztus 23-án átállt a szövetségesek oldalára, míg Magyar-

A szovjet bevonulás utáni új körülményekhez alkalmazkodás jelképe: a Kolozsváron 1945-ben kiadott, dr. Balló Endre által szerkesztett *Magyar-orsz zsebkönyv. Magyar-orsz szótár és mindennapi kifejezések.*

ország folytatta az előrenyomuló Vörös Hadsereggel szembeni kilátástalan harcot. Ez felbőszítette a szovjet felső vezetést, amely a védtelen erdélyi magyar polgári lakoságon állt bosszút. Ugyanakkor az addig lapangó magyar-román ellentétek is nyílt etnikai konfliktussá váltak Erdélyben. A lakosság területi megoszlása pedig oda vezetett, hogy az erdélyi magyarok ellen elkövetett atrocitások és a szovjetek általi elhurcolások is zömében Észak-Erdély magyarságát érintették.

lyi magyarok ellen elkövetett atrocitások és a szovjetek általi elhurcolások is zömében Észak-Erdély magyarságát érintették.

A Sănătescu tábornok vezetésével megalakult új román kormány augusztus 30-án ultimátumban szólította fel a magyar kormányt Észak-Erdély önkéntes kiürítésére. A román légi erők még aznap támadást intéztek Kecskemét, Cegléd, Albertirsa, Nagyvárad és Szászrégen ellen. Augusztus 25. és szeptember 3. között pedig reguláris román csapatok többször behatoltak magyar területekre, és rajtaütöttek Úzvölgy, Csíkszereda, Ilyefalva, Sepsiszentgyörgy, Előpaták, Nagyajta, Miklósvár, Köpec, Barót, Felsőrákos, Székelyzsombor, valamint Marosvásárhely védtelen magyar lakosságán.

Válaszképpen a magyar katonai vezetés szeptember 1-jén elrendelte Észak-Erdélyben az aktív határvédelmet, és ugyanazon a napon az újonnan felállított 2. magyar hadsereg a Fővezérstől parancsot kapott a Dél-Erdély elleni támadásra. A végül 1944.

Szovjet bevonulás Kolozsvárra: a húsárugyár vezetősége a Szövetséges Ellenőrző Bizottság két orosz és egy angol tisztjével 1944 őszén. Az ülő sorban balról a második Murádin Márton, a húsárugyár tulajdonosa, jobbról a második Bergmann főkönyvelő. Az álló sorban balról a harmadik Török Miklós, a húsárugyár résztulajdonosa.

A 23 évesen Kolozsvárról elhurcolt és a szovjet fogságban vérhasban elhunyt Papp Lajos 1940-ben készült református kollégiumi érettségi fényképe. Foglyul ejtésekor a Ferenc József Tudományegyetem történelem szakos hallgatója volt.

Az alig 16 évesen légoltalmi óvóhelyről elhurcolt Kovács Károly, a Kolozsvári Református Kollégium diákja. A felvétel néhány héttel foglyul ejtése előtt készült Kolozsváron.

Kelemen István 22 éves kolozsvári civil fogoly lágerfényképe. A kopejszki 204. sz. lágerben 1948 júliusában készült propagandafotó.

szeptember 5-én meginduló magyar-német támadás kezdeti sikerek után, szeptember 8-án Nagyenyed határában megtorpant. Miriszlónál és Nyírmezőnél ugyanis a gyengén felszerelt magyar csapatok szembetalálkoztak a szovjet 6. gárda-harcoksihadsereg és a 27. hadsereg többszörös erőfölényben lévő páncélos alakulataival. A magyar hadvezetés elrendelte a visszavonulást Tordáig, ahol 1944. szeptember 12-től a város október 6-i és a környező védőállások október 8-i feladásáig német katonai segédlettel sikerrel állította meg a szovjet-román előrenyomulást. A 10 000 fős magyar veszteségnek viszonylag kis részét, mindössze egynegyedét tette ki a hadifoglyok száma: alig 2500 honvéd esett szovjet fogságba.

Magukat a szovjeteket is meglepte, hogy ilyen kevés magyar katonát sikerült foglyul ejteniük. Ez ugyanis távolról sem volt elegendő ahhoz, hogy a helyi katonai parancsnokok Moszkvában megindokolhassák a 2. Ukrán Front erőinek majdnem egy hónapos feltartóztatását. Ezért Rogyion Jakovlevics Malinovszkij marsall, a 2. Ukrán Front parancsnoka arra utasította katonáit, hogy helyi magyar civil férfiakkal pótolják ki a hiányzó létszámot. Ennek megfelelően Észak-Erdélyben 1944 szeptember-októberében a Vö-

rös Hadsereg minimum 20 000, de inkább 30 000 foglyul ejtett civil magyar férfival egészítette ki hadifoglyainak számát. Legnagyobb arányban a tordai csata körzetéből vittek el embereket. Csak Tordáról több mint 700, a környékbeli falvakból (Aranyosegerbegy, Tordaszentmihály, Aranyospolyán, Bágyon, Kövend, Tordatúr stb.) pedig újabb 200-300 magyar fiút és férfit hurcoltak el zömmel október 6. és 10. között, de az ezt követő napokban is.

Sokszor a dél-erdélyi román katonai és polgári hatóságok segítették a foglyul ejtéseket, a magyar fiatalokat gyakran ők kötelezték jelentkezésre a tordai rendőrségen vagy a vidéki csendőrsőkökön, majd adták át őket a szovjeteknek. A román csendőrség egészen 1944. december elejéig folytatta a Torda környéki falvak magyar férfilakosságának internálását. Többüket a korábban Székelyföldről a román hatóságok által a barcaföldvári táborba hurcolt mintegy 5-6000 magyar civil férfi egy részével együtt később átadták a szovjet hadseregnek, s orosz hadifogságba kerültek.

Ahogy a front Tordától északra átlépte a magyar-román határt, a foglyul ejtések folyamata az első közeli nagyvárosban, az október 11-én birtokba vett Kolozsváron csúcsonyosodott ki. Erről a településről hurcolták el a

legtöbb magyar polgári lakost a régióban, sokszor román szomszédok közreműködésével. Október 12. és 15. között, mindössze négy nap alatt 5000 civil magyar embert érintett ez az akció. A Kolozsvárt övező falvakból (Pusztacsán, Ajton, Kolozs, Györgyfalva, Kisbács stb.) pedig újabb majdnem 1000 magyar férfit vittek el.

AZ ELHURCOLÁSOK SZAKASZAI

A polgári lakosság szovjet elhurcolása Erdélyben két nagyobb hullámban zajlott le. Az első közvetlenül a harcok végétével, jóformán a magyar katonák hadifogságba ejtésével egy időben következett be. Ez az akció csak magyarokat érintett.

Nem telt el azonban sok idő, és 1945 januárjában már a német nemzetiségű polgári lakosságra is sor került. A bányászati, partiumi és belső-erdélyi szász és sváb közösségeket mondhatni megtizedelve sok esetben egész családokat hurcoltak el a szovjet táborvilágba. A minden német származású emberben fasisztát látó szovjet katonai vezetés nem válogatott: nőket és férfiakat egyaránt fogságba vetettek. A nemzetiségi hovatartozás megállapításánál – az egyének identitásától függetlenül – a különböző területekre ki-

adott fogolylétszámra vonatkozó központi utasítás volt mérvadó. Ez számos visszaéléshez vezetett. Több esetben is előfordult, hogy egy-egy településen, ha nem találtak elég német nemzetiségű lakost, a családnevekből kiindulva előbb a németes nevű magyarokat hurcolták el, majd ha ez sem volt elég az előírt mennyiség összegyűjtéséhez, akkor már teljesen magyar nevűeket, sőt olykor románokat is elvittek. Ez történt többek között a Nagykárolyhoz közeli Szaniszlón is.

Az erdélyi németek deportálása gyors ütemben, alig egy hét alatt, 1945. január 10. és 16. között zajlott le. E rövid, jól szervezett akció keretében a romániai németesség munkaképes részét gyakorlatilag szinte maradéktalanul összegyűjtötték és a Szovjetunióba hurcolták. A különböző becslések szerint 70, 75, 81 ezer lehetett a foglyul ejtettek összesített száma. Ebből mintegy 35-45 ezer fő a bánsági svábok közül, 26 ezer ember az erdélyi szászok közül és végül kb. 5-10 ezer fogoly a szatmári svábok közül került ki. Elsősorban ez utóbbiak között több ezer „német származásúnak” nyilvánított magyar is volt.

Összességében tehát elmondható, hogy a két elhurcolási hullámban legalább 30 ezer, de akár valamivel több erdélyi magyar kerülhetett civilként szovjet fogságba 1944 őszén, illetve 1945 januárjában.

A Székelyföld 1944. szeptemberi tervszerű kiürítése és az azt lehetővé tevő tordai feltartóztató ütközet meghatározta az erdélyi magyar polgári lakosság elhurcolásának ütemét és földrajzi kiterjedését. A Székelyföldön, ahol viszonylag gyorsan vonult át a Vörös Hadsereg, kevesebb foglyot ejtettek. 1944. szeptember első felében Háromszéken és a Csíki-medencében összesen kb. 3000 magyar fiút és férfit hurcoltak szovjet fogságba Kézdivásárhely, Csíkszentmárton, Csíkszentkirály, Csíkszereda környékéről. Majd ahogy a magyar katonai ellenállás megerősödött a Felső-Maros-áttörés környékén a szalárd-palotailvai, valamint a görgényüvegcsúri elhárító csaták után, szeptember közepén legalább 4000 magyar civil férfit ejtettek foglyul a szovjet katonai egységek elsősorban a harcok során bevett Gyergyószentmiklós, illetve Görgényszentimre, Görgényüvegcsúr, Magyaró és Marosvécs körzetéből.

A legnagyobb mértékű civil elhurcolásokra azonban Erdély közepén, Torda és Kolozsvár környékén került

Kovács János és Bérces Albert kolozsvári civil foglyok magyar katonaruhába öltöztetve a nyikolajevi (ma: Mikolajiv – Ukrajna) fogolytábor udvarán, 1948 körül készült propagandafelvételen.

sor. A Tordánál erőltetett áttörési kísérletekben kb. 13 ezer szovjet és több ezer román katona halt meg vagy tűnt el. A katonai kudarcért a szovjet vezetés a környék védtelen magyar polgári lakosságán vett elégtételt.

A szovjet fogolyszedési razziák ezt követően 1944. október közepén kiterjedtek Észak-Erdély északi és nyugati területeire is. Október 11. és 25. között a magyar–német alakulatok kisebb halogató harcokat folytatva visszavonultak a trianoni határig. A szovjetek csak ott ejtettek polgári foglyokat, ahol kisebb ellenlökésekbe, feltartóztató ellenállásba ütköztek és a környéken magyar nemzetiségű lakosság élt. Így a Szamos völgyében, Bonchida és Dés környékén, valamint a Sajó völgyében, Szeretfalva és Beszterce vidékén ismét elhurcoltak magyar embereket. Erdély északnyugati területein, a dombvidék-

ről az alföldre vezető kijáratoknál október 18–21. között vívott kisebb utóvédharcok után Varsolc, Szilágysomlyó, Szilágynagyfalu, Sarmaság, de Nagysomkút és Nagybánya vidékén is magyar civileket ejtettek foglyul. Az október 25-re egész Észak-Erdélyt megszálló szovjet és román katonai alakulatok még több napon át, november elejéig folytatták a polgári lakosság begyűjtését, és összesen mintegy 6000 magyar civil férfit hurcoltak el.

Az 1944. őszi erdélyi foglyul ejtések a magyar lakosság soraiból szinte ki-

Az erdélyi magyar civil elhurcoltak többsége az Urál hegység délnyugati lábainál fekvő fogolytáborokban töltötte fogságának éveit. Harmati Miklós egykori fogoly által a lágerek, köztük saját fogságának helyszínei (Asa és Novi Salasova) elhelyezkedéséről készített térkép.

zárólag férfiakat érintettek. A román katonai vezetés ugyanis úgy tájékoztatta Malinovszkij marsallt, hogy Észak-Erdélyben a Magyar Királyi Honvédség helyben mozgósítva nagyszámú, civilnek öltözött honvédek hagyott hátra a szovjet frontvonal mögötti területeken végrehajtandó partizántevékenység céljából. Ebből annyi volt igaz, hogy főleg a székely határőr alakulatokban szolgálók, de a 2. magyar hadsereg katonái közül is többen, zömmel Kolozsvár, Nagyvárad és Nagykároly környékéről származó honvédek, ami-

kor a front átvonult szülő-, illetve lakóhelyük vidékén – gyakran közvetlen feletteseik jóváhagyásával –, elhagyták egységeiket, és hazatértek családjuk védelmére.

Segítette az elhurcolásokat, hogy a bukaresti román politikai vezetés átadta a „legveszélyesebb magyar fasiszta elemek” névsorát a Vörös Hadsereg helyi parancsnokságának. A Bukarestben összeállított listán olyan észak-erdélyi magyar értelmiségiek neve is fel volt tüntetve, akik a „kicsi magyar világ” négy éve alatt politikai szerepet vállaltak.

A frontátvonulás után a szovjet hadvezetés által „biztonsági okokból” öszszegyűjtetett észak-erdélyi magyar férfiak, függetlenül attól, hogy azelőtt katonák voltak-e vagy sem, mind civilként kerültek fogságba. Életkoruk 14-től 70 évig terjedt, többségük azonban elhurcolásakor 20. és 40. életéve között járt.

A SZOVJET LÁGEREKBE

Az elfogott erdélyi magyarokat vasúton, marhavagonokba tuszkolva két útvonalon vitték ki a Szovjetunióba. A Székelyföldön, illetve a Tordán és Kolozsváron, valamint a környékbeli falvakban elfogott magyar férfiakat Brassóban gyűjtötték össze, a város északi határában lévő, Méhkeretek nevű sík területen, a csendőrkaszárnya szomszédságában még a németek által épített lágereben. Hamarosan továbbszállították őket Délkelet-Európa legnagyobb gyűjtőtáborába, Focșaniba. Innen Iași érintésével a szerelvények az unghenii határátkelőn keresztül jutottak ki a Szovjetunióba. A másik – közvetlenebb – kiszállítási útvonal, amelyen a Partium vidékén elfogott embereket vitték a szovjet fogolytáborokba, Máramarosszigeten keresztül vezetett.

Az erdélyi magyar foglyok a GUPVI 12 táborába és az azokhoz tartozó 72 altáborba kerültek. Legtöbben az Urál hegység déli lábainál, Magnitogorszk, Cseljabinszk, Asa és Ufa környékén található erdei lágerekbe jutottak. Néhány foglyot az Azovi-tenger melletti Taganrogba irányítottak. Másokat ukrainai munkatáborokba, elsősorban Nyikolajevbe vagy a Donyeck-medence szénbányaiba szállítottak. De volt, aki a Krím-félsziget nagy kikötővárosai, Szevasztopol, Szimferopol vagy Feodoszija munkatáborába került.

A foglyok közül igen sokan meghaltak. A tömeges pusztulásnak számos oka volt: a rossz munkakörülmények és az ingyenes munkaerőnek tekintett foglyok túlzott fizikai megterhelése mellett főleg a rendkívül zord orosz telek és az elégtelen táplálkozás miatt terjedő járványos betegségek tizedelték meg a foglyok sorait.

Összességében az 1944 őszén elhurcolt erdélyi magyarok majdnem egyharmada, mintegy 5000-6500 fogoly pusztulhatott el a többéves fogságban. Az 1945 januárjában „német származásúként” elhurcolt magyarok közül is több százan váltak a GUPVI szörnyű lágerrendszerének áldozataivá.

SZABADULÁS A FOGSÁGBÓL

A szabadon engedés ritmusát a Szovjetunió gazdasági igényei szabták meg. Legkorábban azon kevesek jöhettek haza, akik sikeresen megszöktek még a kiszállítás idején, 1944-ben. Arányuk

azonban a hazatérők alig 5-7%-át tette ki. Ezt követte azon foglyok hazaengedése, akik 1945 tavaszára fizikailag annyira legyengültek, hogy a szovjetek számára hasznavehetetlennek minősültek. Az összes hazatérő mintegy 20%-a így érkezett haza 1945 késő nyarán, kora őszén.

A foglyok túlnyomó többsége, mintegy 60%-a a békeszerződés aláírása és a kommunista hatalom itthoni berendezkedése után, 1948 nyári, őszi hó-

---

Kerekes Sándor Kolozsvárról elhurcolt civil fogoly lágerfényképe. A magnyitogorszki 7605. sz. táborban 1947 márciusában készült propagandafotó. (jobbra)

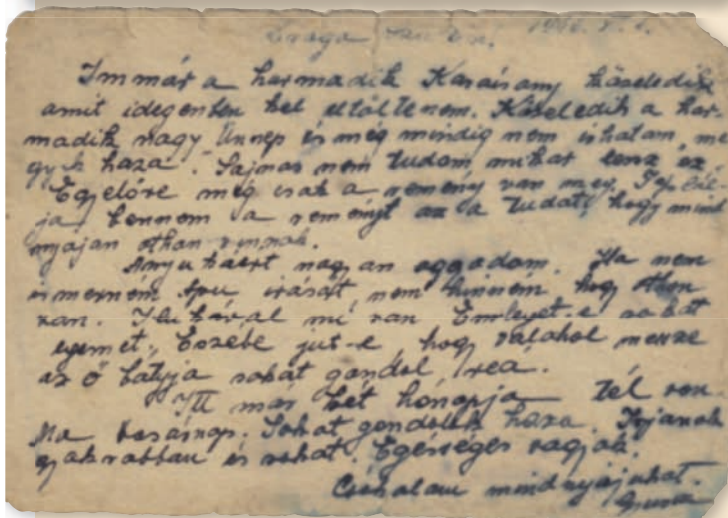

Magyar foglyok a nyikolajevi (ma: Mikolajiv – Ukrajna) foglyotáborban, 1948 körül. Propagandafelvétel Bérces Albert Kolozsvárról 1944 októberében elhurcolt civil fogoly szovjet fogságból származó fényképalbumából. Bérces Albert az ülő sorban balról az első. A fénykép a láger kultúrbarakkjában készült – a háttérben Sztálin nagyméretű portréjának részlete látható. (lent)

A TÁBORI LEVELEZŐLAPOK ÉS

A fogoly mindig kötelezően jó egészségi állapota

Kedves jó szüleim! Pár sorommal tudatom, hogy hála a jó Istennek, még élek, egészséges vagyok, amit mindnyájuknak viszont kívánok.

(Kelemen István szüleinek Kolozsvárra írt tábori levelezőlapjából, 1947. február 12, Magnyitogorszk, 1080-as láger)

***

Édes szüleim! Hála Istennek jól vagyok és nagyon sokat gondolkok hazá. [...] Ne aggódjanak, mert élek és jól megy sorom.

(Ercsey Gyula szüleinek Tordatúrra, 1946. március 3. Asa, 130-as láger)

A honvág্য kifejezése

Talán jövőben én is otthon leszek. Nagyon fáj a lelkem, hogy nem lehetek már én is otthon. A jó Isten talán ezt is megadja. (Kelemen István szüleinek Kolozsvárra, 1948. december 14. Magnyitogorszk, 1079-es láger)

***

Immár a harmadik karácsony közeledik, amit idegenben kell eltöltenem. Közeledik a harmadik nagy Ünnepe, és még mindig nem írhatom „megyek hazá”. Sajnos nem tudom mikor lesz ez. Egyelőre még csak a remény van meg. Táplálja bennem a reményt az a tudat, hogy mindnyájan otthon vannak.

(Ercsey Gyula szüleinek

Tordatúrra, 1946. december 1.

Asa, 319/1-es láger)

Az otthon maradt családtagok és barátok felőli érdeklődés

Ilukával mi van? Emleget-e sokat engemet? Eszébe jut-e, hogy valahol messze az ő bátyja sokat gondol reá?

(Ercsey Gyula szüleinek

Tordatúrra, 1946. december 1.

Asa, 319/1-es láger)

***

Első lapom az új évben hiszem, hogy egészségben talál mind-

nyjátokat, én hála Istennek jól vagyok. Nagyon megnyugtató az értesítésed, hogy a mindennapotok előkerül. [...] Sanyika jól megnőhetett, készül már az iskolába! Jancsika óvodába kéne menjen – nem gondolod? – Kicsimama (sic!) sokat küszködik velük? Add át kézcsókomat és legjobb kívánságomat a nevenapja alkalmából. Potyinak is köszönöm a lapját, de jó hogy együtt vagytok! Rezsőtől, a Károly fiától is kaptam egy lapot. Karcsiról [fogyol a Szovjetunióban] semmit sem tudnak. Ha alkalma van, üdvözlöd nevemben Erzsikeket, Rózáékat és a régenieket [Szászrégen, ma Reghin], jenőiket, Gizikeket szintén.

(Kerekes Sándor feleségének Kolozsvárra, 1948. január 12. Magnyitogorszk, 7605-ös láger)

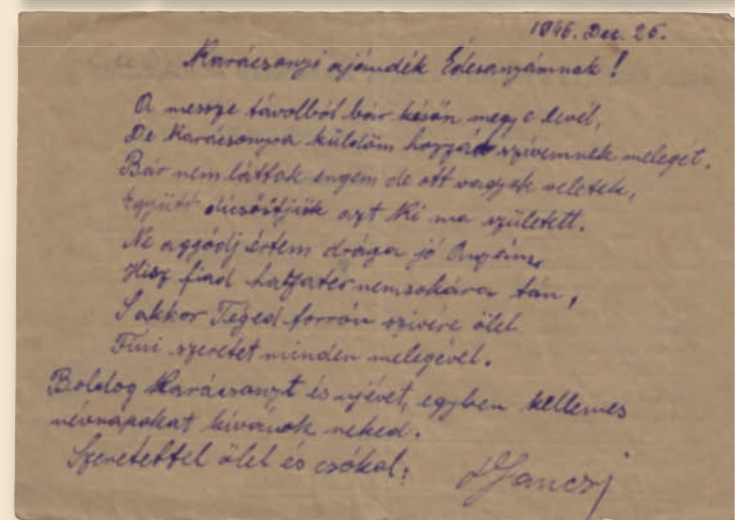
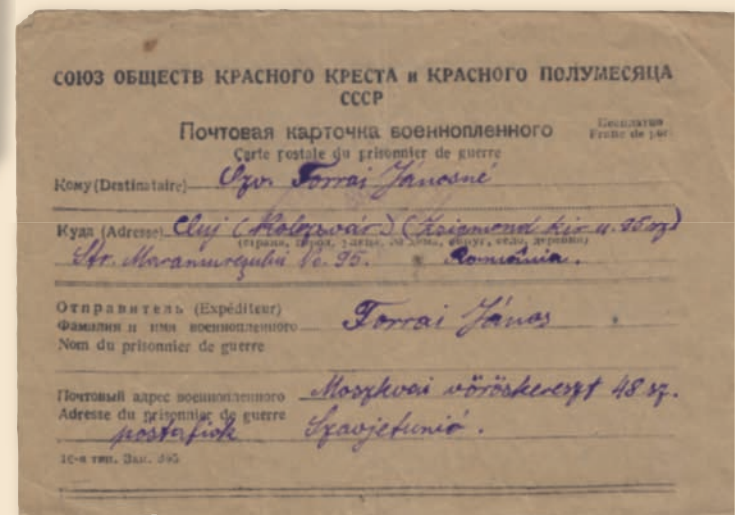
A ritkán érkező otthoni válaszlevelek miatti panasz

Drága szüleim! Januárban kapott utolsó levelük óta sajnos nem volt alkalmam írni. Amint látják, címem is megváltozott, és az új helyemmel kissé közelebb kerültem a hazámhoz. Még mindig nem tudom megérteni és rejtély előttem, miért nem írt Anyuka is egy pár sort már nekem, hiszen közel négy éve jöttem el otthonról. Írjanak gyakrabban. Ilu nagymama, Anyu, mindnyájan írjanak. Én más helyzetben vagyok, és jól esik egy pár otthoni sort olvasni.

(Ercsey Gyula szüleinek Tordatúrra, 1948. február 14. Beloreck, 7775-ös láger)

***

Nem tudom, mi lehet az oka, hogy én már egy éve nem kapok

LEVELEK LEGGYAKORIBB TÉMÁI

levelet maguktól, én lehet megérdemlem, hogy ne írjanak, de arra kérem legalább évente csak egyet. Tudom, hogy a jólétbe[n] megfedekeztek rólam, mert aki szabad, az nem fogoly, annak jobban megy, az megfedekezik a testvérről, mint ahogy én rólam megfedekeztek testvéreim, bátyám, húgaim, az apám. De tudom, édesanyám, ha még életbe[n] van, még ön néha könnyet hullat értem. [...] Bezárom soraimat. Isten magukkal. Gyermekük: Imre

(Ráduly Imre szüleinek
Kézdiszentlélekre írt utolsó
levele, 1950. augusztus 7.
7062/4-es láger)

Ünnepi jókívánások

A messze távolból bár későn megy e levél, De Karácsonyra küldöm hozzád szívemnek melegét. Bár nem láttok engem, de ott vagyok veletek,

Együtt dicsőítjük azt, ki ma született.

Ne aggódj értem, drága jó Anyám, Hisz fiad hazatér nemsokára tán, S akkor téged forrón szívére ölel Fiui szeretet minden melegével.

Boldog Karácsonyt és újévet, egyben kellemes névnapokat kívánok neked. Szeretettel ölel és csókol Jancsi

(Forrai János édesanyjának
Kolozsvárra, 1946. december 25.
48-as csenci láger)

Habár utólagosan is kívánok boldog új évet, amelyben én is talán hazaérkezem ha a jóisten megengedi. [...] Drága jó Anyukám, tudom, sokat aggódik értem, kérem, legyen türelemmel és megnyugvással, talán nemsokára én is otthon leszek, ígérem, hogy még jobban ügyelek az egészségemre, hogy ilyen jó erőben láthassuk viszont egymást.

(Kelemen István szüleinek
Kolozsvárra, 1948. január 20.
Magnyitogorszk,
1080-as láger)

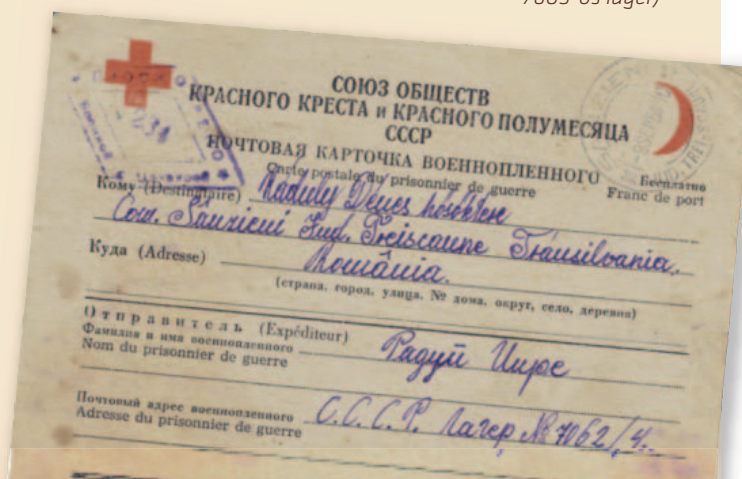
Valikám, reménykedve várom a napok múlását, amelyek egyike a szabadulást, másik a várva-várt találkozásunkat hozza. Ha e hosszú útról hazatérek, nem kívánok utazni, de ha valahova megyek, úgy Titeket is viszlek. Mond meg a fiúknak, hogy készüljenek! Szeretnék már Kicsimamánál [sic!] a meleg szobában mesélni – bizonyára érdekelne.

(Kerekes Sándor feleségének
Kolozsvárra, 1948. február 4.
Magnyitogorszk,
7605-ös láger)

A közeli hazatérésben való reménykedés

Hála Istennek még egészséges vagyok és várom a mielőbbi hazatérést. Addig is mindnyájukra sokat gondolok. Anyuka ne búsuljon, nemsokára látni fogja nagyra nőtt és rég nem látott fiát.

(Ercsey Gyula szüleinek
Tordatúrra, 1947. június 30,
Beloreck, 7777-es láger)

Szeretlek, kedves Szüleim, 50. VIII hó 7. eu
tudatom hogy élek és jó egészséggel vagyok és kívánom, hogy lapom
életben és jó egészségben találja magukat. Nem tudom mi-
het az oka hogy én már egy éve nem kapok levelet maguktól én
lehet meg érdemlem, hogy írjanak de arra kérem legalább
évente csak egyet. Tudom, hogy a jólétbe megfedekeztek
rólam, mert aki szabad az nem fogoly annak jobban megy
az meg felekezik a testvérről mint ahogy én rólam meg fe-
lekeztek testvéreim bátyám húgaim az apám. De tudom
édes anyám ha még életbe van még ön néha könnyet hullat értem
de kérem az Istent, hogy tartsa meg az egészségét, hogy még
lát hassam magot, mert én akarom látni magukat, és én ha-
za akarok menni még meg se búsuljunk de azt hiszem hogy
nem is fogok nem tudom maguk hogy gondolják az Ist-
tenet de jó. Bezárom soraimat Istent magukkal gyermekük Imre

Vésett szovjet és magyar címer Mile József szovjet fogságban használt alumínium levesestálján – magnyitogorszki láger, 1945

napjaiban térhetett vissza. Az utolsó nagy fogolytranszport 1949 októberében érkezett Erdélybe, a hazatérők mintegy 7%-át hozva vissza.

A még ezután is kint maradók azonban már csak szórványosan érkeztek vissza 1950 és 1953 között. Ők a túlélők 6%-át tették ki.

A hazatérők közül többen a táborokban szerzett betegségek miatt szabadulásukat követően hamarosan meghaltak. De a többieknek is egész életükre rányomta bélyegét a fogság traumája. *„Itthon még sokáig kísértettek a lágerélmények”* – írja visszaemlékezésében Bitay László 1945 szeptemberében hazatért kolozsvári civil fogoly. *„Éjszakánként gyakran újrálmodtam az átélteket, s ilyenkor mindig csuromvizes párnán ébredtem fel. Sokáig azt hittem, ezek az álmok okozták éjszakai izzadásomat, ám később, az álmok megszűntével még mindig átiz-*

zadt párnán ébredtem. Más, fogságból hazatértek ugyanezt a jelenséget tapasztalták magukon. [...] Hosszú hónapok teltek el, amíg végre annyira összeszedtem magam, hogy már nem reszkettem az élelemért s az evést nemcsak azért hagytam abba, mert szgyelltem tovább enni, hanem azért, mert tényleg jóllaktam.”

A hazatérő foglyok egy teljesen megváltozott világot találtak maguk körül. A kommunista rendszer ellen-szenvvel viseltetett irányukban, megbélyegzett emberek lettek. A velük történekről évtizedekig nem beszélhetek. A kommunizmus negyven éve alatt Romániában a szovjet fogságról írni, arra nyilvánosan emlékezni, de még csak róla beszélni sem lehetett.

Az 1989-es rendszerváltás után eltelt évtizedekben csak lassan épül vissza a köztudatba e kollektív tragédia emléke. Elsőként visszaemlékezések láttak napvilágot, majd a történésztársadalom fokozatos nyitásával interjúkötetek, szakkönyvek, tanulmányok jelentek meg. A kilencvenes évek közepétől pedig már emlékművek figyelemztetnek a történekre Resicán,

Bakóváron, Tordán, Szaniszlón és 2016-tól – a Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszermunkások emlékéve keretében – immár a magyarság panteonjában, a kolozsvári házsongárdi temetőben is.

A FOGSÁG TÁRGYI EMLÉKEI

Nincs autentikusabb forrása egy történelmi eseménynek, mint az azzal kapcsolatos tárgyi emlékek. A történettudomány általában a levéltári anyagokat tekinti primer forrásoknak, viszont a különböző írott jelentések, archívumban őrzött visszaemlékezések és más levéltári dokumentumok sok esetben bizonyos céllal íródtak, vagy éppen valamilyen ideológia által megkövetelt gondolatot tükröznek. Olykor a szerző vagy az iratot előállító személy önkontrollja is érvényesül, s fontos információk, adatok maradnak ki tudatosan a levéltári anyagból.

Nem így van ez a tárgyi emlékek esetében! Azok rögzült valósága, nemesen egyszerű, de annál hatásosabb üzenet-hordozó jellege állandó és stabil támasza a történészeknek a múlt feltárásában. Ezért van nagy jelentősége olyan múzeumi gyűjtemények létrehozásának, amelyek egy-egy vitatottabb vagy keveset kutatott, már-már elfelejtett múltbeli történetet hoznak „megfogható” közelségbe. Különösen igaz ez azokra az eseményekre, amelyeket hosszú időn át nem volt szabad kutatni.

A Kelet-Európát majd fél évszázadon át meghatározó kommunista rendszer számos ilyen elhallgatott, letagadott, háttérbe szorított történelmi tényt hagyott maga után. Ilyen a rendszerrel szembeni ellenállási mozgalmak valós története, ilyenek a mezőgazdaság erőszakos téjesítésének szociális hatásai, a kommunista párton belüli tisztogatások és politikai leszámolások kulisszatitkai vagy az olyan kollektív traumák, mint a polgári lakosság szovjet kényszermunkára hurcolása a második világháború végén.

A szovjet fogság emléktárgyaiból a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Kolozsvári Karán létrehozott muzeális jellegű gyűjtemény másfél évtizedes kutatás eredményeként jött létre. Mivel Kolozsvárról vitték el a legtöbb magyar civilt Erdélyben, a kiállítás kiemelten kezeli a kolozsvári elhurcolásokat. Emellett azonban a tárlat keretében helyet kaptak a német polgári lakosság fogságából származó

Bakó Mihály Kolozsvárról elhurcolt civil fogoly vésett virágmintás, monogramos, fa mahorkás doboza a magnitogorszki 257. sz. lágerből – fogoly munka, 1945.
Felirata: „Magnitogorszk B M”.

anyagok és a hadifogságot érzékeltető tárgyak is.

A gyűjtemény anyagát képező csajkák, tábori levelezőlapok nem csupán tömegtermékek, hanem a beléjük vésett vagy rájuk írt szövegek nyomán egyedi, igen értékes és érdekes történelmi kordokumentumok.

A lágerből hazahozott használati tárgyak a fogolytáborok mindennapi életének legautentikusabb mementói. Jó részük egyedi vésett feliratozással van ellátva, ami pontos utalást ad tulajdonosának kilétére és a fogság helyszínére vonatkozóan. A foglyok állandó honvágyát mutatja, hogy több tárgyon is megjelenik a magyar állami koronás címer. Az étkezéssel kapcsolatos használati tárgyak, kulacsok, csajkák, kések, villák, kanalak anyaga kizárólag alumínium. A muzeális gyűjtemény külön érdekessége, hogy egyes darab-

jai a fogolytáborban készültek, egy-egy ügyesebb kezű fogoly munkájaként, aki vagy saját eszközigényét elégítette ki, vagy plusz élelemdagért cserélte el valamelyik fogolytársával, és ezáltal mintegy „a túlélés eszközeként” használta.

Egy másik csoportot alkotnak a munkaeszközök: bányaszlámpák, karbidlámpák, katonai kis ásók stb., amelyek egy részén ugyancsak vésett feliratok, monogramok találhatók.

Minden fogoly számára meghatározó volt a szovjet fogságban eltöltött idő, amely egész további életére kiható. Ez már a fogság idején tudatosult az emberekben, és ezért, aki tehetett, megpróbált valamilyen egyedi emléktárgyat készíteni vagy ilyenre szert tenni a lágerben. A fogolytáborok puritán, eszközszegény környezete azonban nem tette ezt könnyen lehetővé. Ezért nagyon kevés szuvenir készült, és azoknak is csak töredéke ju-

tott haza a foglyokkal. Ezek az egyedi darabok talán a legértékesebb részei a gyűjteménynek. Különösen szépen megmunkált, alumíniumból vagy fából készített dohányszelencék, a táborig zsargonban „mahorkás dobozok”, cigarettaszipka, tükrös piperedobozka, vékony rézdrótból sodort, egyedi kivitelezésű „kitüntetések”, almafából faragott, a Kamakurai Dajbutszuto (Buddhát) ábrázoló feliratos féldomború plakett, kézzel szőtt, kis perzsaszőnyegecske, alumíniumgyűrűk és más különlegességek tartoznak ide.

A történészszakutatók számára levéltári értékű anyagot képeznek a kiállítás keretében megtekinthető táborig iratok és fényképek. A szovjet lágervilágból, sőt magából a Szovjetunióból ugyanis szigorúan tilos volt írott anyagokat kihozni, fényképek pedig alig készültek, s azok jó része is a rendszer önigazolására szolgáló propagandafotó volt. A táborokból származó írott dokumentumok primer történeti források még akkor is, ha nagyon ritkák és igencsak töredékesek. A fényképek fele közvetlenül az elhurcolások előtti időszakban készült, másik fele a fogság képi megörökítése és a romániai kommunista rendszer kiépülését érzékeltető archív felvétel.

A fogságban készült fotók jellegzetessége, hogy „jól táplált” foglyokat ábrázolnak, akiket a fényképezés előtt több héttel elkezdtek felkészíteni a fotózásra, és a fénykép elkészítésének rövid idejére megfelelő minőségű ruhába öltöztettek. Elsősorban csoportképek készültek a lágerben, legtöbbször a fogolytáborok udvarán, néhány különleges darab pedig az ún. „kulturbarakkokban” vagy a táborig konyha épületében. A foglyok szállásaként szolgáló, többemeletes priccsekkel berendezett barakkok nem jelennek meg a táborig fotókon, hiszen az azokban uralkodó primitív körülmények és

Vass Károly Tordáról elhurcolt magyar civilnek egy német hadifogolytól szerzett, vésett feliratos alumíniumcsajkája a szovjet fogságból. Wehrmacht-típuscsajka 1936-ból. Felirata: „W. Morgenstern, Vass Károly”.

rendkívül rossz higiéniai viszonyok kedvezőtlen képet mutathattak volna a Szovjetunióról. A fényképek elsősorban civil ruhában ábrázolják a foglyokat, de készült néhány kép magyar katonai egyenruhába öltöztetett foglyokról is. Utóbbiak érdekessége, hogy nem mindegyik hadifogolynek mutatott ember volt ténylegesen is honvéd; több civil foglyot öltöztettek ugyanis katonaruhába.

A kiállítás részét képező írott dokumentumok orosz, német és magyar nyelvűek. Az orosz nyelven írt dokumentumok között található egy olyan irat, amely a fogoly javainak átvételét igazolja, de a fogoly nevén és az eltulajdonított tárgy leírásán, valamint az „átvétel” időpontjának megjelölésén kívül más adatot nem tartalmaz. A szovjet rendszer cinizmusának talán legkésebb bizonyítéka ez! Hiszen minden fontos adatot feltüntet, csak éppen az értéktárgy – ez esetben egy ezüstfedelű zsebóra – eltulajdonítottjának nevét nem. Ezáltal pedig lehetlenné teszi a dokumentum előállításának fő célját képező esetleges utólagos visszaszolgáltatást.

A tábori élet jellegzetes velejárója volt a „politikai nevelés” vagy „szocialista nevelés”, amelyet rendszeres előadások és „antifasiszta” átnevelő programok formájában tartottak meg. A gyűjtemény egyik különleges darabja, egy kétnyelvű, orosz–német „antifa képzésen” való részvételi igazolás emlékeztet erre. Nagy jelentősége volt a lágervilágban, ugyanis az ilyenmel rendelkező fogoly mint megbízható személy élvezte a táborparancsnokság kitüntetett figyelmét, olykor annak jóindulatából eredő külön kiváltságokat is.

Ugyancsak a tábori propaganda termékei azok a Szovjetuniót dicsőítő, foglyok által írt, magyar nyelvű füzetecskék, amelyekből kötelező volt a fogolytársaknak rendszeres felolvasásokat tartani. A gyűjteményben két ilyen, a

Krím félsziget lágereiben készült propagandafüzet is található.

Kimagasló értéket képvisel az írott dokumentumok sorában a szinte csoda folytán hazahozott, egyetlen máig fennmaradt tábori napló, amely egyedi írott forrása a szovjet fogságnak. A fogolytársak nevei mellett tudósít az időjárásról, a fontosabb táborbeli eseményekről, verseket és a kínzó honvágyat érzékeltető, rövid, meghatóan őszinte írásokat tartalmaz. Kiegészíti egy kb. 160 szavas orosz–magyar, magyar–orosz szótár, amely a mindennapi tábori fogalomhasználat legautentikusabb forrása, illetve három különleges keresztretjvény, amelyet a fogoly saját szórakoztatására készített, s amely egyebek mellett orosz kifejezéseket és a szocialista mozgalom nagy alakjainak neveit tartalmazza.

A gyűjtemény anyagának abszolút többségét a tábori levelezőlapok és levelek alkotják. Kizárólag ezek jelentették ugyanis a lágerek világából „legálisan” kikerülő írott anyagot. Emiatt különösen érdekesek még akkor is, ha nagyjából sematikusnak nevezhető szövegeket tartalmaznak. Tülnyomó többségüket a foglyok által hazaküldött tábori levelezőlapok képezik. Ezek a Nemzetközi Vöröskereszt által kiosztott tábori formanyomtatványok voltak, amelyeken eleinte maximum 10 soros vagy 25 szóból álló szöveg szerepelhetett. A találékonyabb foglyok néha egybeírták a szavakat, hogy üzeneteik hosszabbak lehessenek. A tábori levelezőlapokat a központi cenzúra minden esetben átvizsgálta, emiatt gyakran hosszú hónapokig tartott a kézbesítésük. Jellegzetességük a tömör fogalmazás, a sablonos szófordulatok és a lényegre törő kifejezőmód.

Több különleges tábori levelezőlap is akad, amely karácsonyi vagy húsvéti üdvözlőlapnak felel meg, és az ünnepekhez kapcsolódó szimbólumokat (fenyőág, havas téli táj, húsvéti nyúl, húsvéti tojás stb.) tartalmaz,

színes rajzok formájában. A kiállítás anyagában a magyar nyelvű tábori levelezőlapok mellett német nyelven írt lapok is találhatók.

Nemcsak a konkrét üzenet, hanem a címzés is igen érdekes a

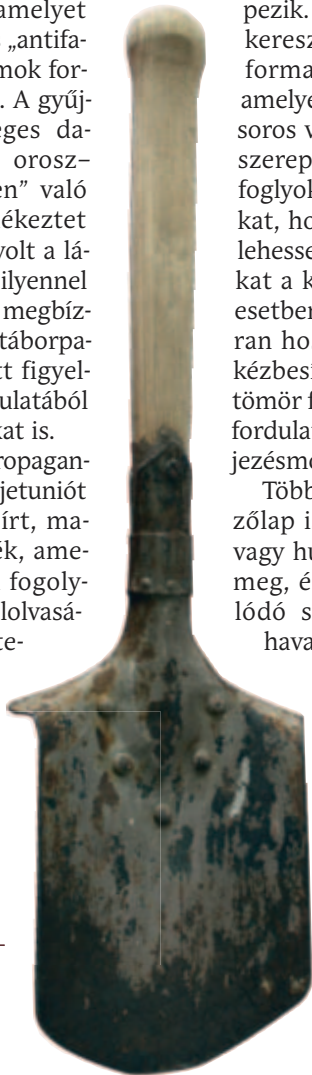
történész kutató számára, hiszen a címzettek neve hol magyarul, hol románosan írt formában jelenik meg. A fogoly ugyanis csak a hozzá eljutott részinformációk alapján alkothatott képet az otthoni viszonyokról, és a biztos célba jutás reményében igyekezett hazaküldött levelezőlapjait a politikai változásokhoz igazodva megcímezni. Ugyanakkor a feladó megjelölésénél is különleges jelenség tapasztalható: 1947 tavaszáig a fogolytáborra utaló szám minden tábori levelezőlapon csak mint „postafiók” jelenhetett meg. Így a 108-as számú „postafiók” a cseljabinszki, az 1079-es a magnitogorszki, a 7775-ös a belorecki táborot jelentette. A „láger” szó csak a párizsi békeszerződések aláírása után, 1947 márciusától kezdve váltotta fel a „postafiók” kifejezést a foglyok szeretteikkel való levelezésében.

Érdekesek az otthon maradt hozzátartozók által a foglyoknak írt válaszlapok és levelek is, amelyekből jóval kevesebbet őriz a gyűjtemény. Ezek szövege már jóval kevésbé sematikus és sokkal több magánéleti részletet tartalmaz.

Többoldalas levelet a foglyok csak 1948-tól küldhettek haza. Ezek már összehasonlíthatatlanul több információt szolgáltatnak, sokszor meglepően részletesen írják le a fogoly mindennapjait, és így nagyobb forrásértékkel bírnak.

A tábori levelezőlapok és levelek leggyakoribb témái között volt a fogoly mindig kötelezően jó egészségi állapota, a honvágy kifejezése, az otthon maradt családtagok és barátok felőli érdeklődés, a ritkán érkező otthoni válaszlevelek miatti panasz, az ünnepi jókívánságok (karácsony, újév, húsvét, születés- és névnapok), valamint a közeli hazatérésben való reménykedés. Ezzel szemben tilos volt írni a fogság pontos helyszínéről, a táborok belső életéről, a valós életkörülményekről és egészségi állapotról, illetve a fogolytársak sorsáról (elhalálozások, öngyilkosságok, munkabalesetek, szabadon engedések). Ezek megszegése esetén a levelet nem továbbították a címzettek, és a foglyot szigorúan megbüntették.

A hazatérés után kiállított, 1948 és 1951 között keletkezett, fogságra vonatkozó dokumentumok alkotják a gyűjtemény anyagának legkisebb csoportját. Mégis fontos iratokról van szó, hiszen egy-egy személyes sorsot tükröznek, és a fogoly hazaérkezése után újrakezdett itthoni életéről szolgáltat-

A fogságban végzett munka jelképe: a Magyar Királyi Honvédségben rendszeresített 1910 M gyalogsági ásó – közismert nevén „kis ásó”.

nak információkat. A fogság tényének hivatalos, tanúk általi igazolása mellett ideiglenes jellegű román személyazonossági igazolvány, munkába állás engedélyezése, halottá nyilvánításról szóló bírósági határozatok szerepelnek e dokumentumok között. A muzeális anyag tartalmaz több, a kötelező román sorkatonai szolgálat alóli felmentési kérvényt is, amelyek jól érzékeltek az 1944 után Észak-Erdélyben is újra beálló magyar kisebbségi sorsot. A hazatérő magyar foglyokat – sokszor a valódi hadifoglyokat is – kötelező katonai jelentkezésre rendelték Romániában, nem ismerve el a Magyar Királyi Honvédség kötelékében teljesített háborús frontszolgálatot.

A kolozsvári muzeális gyűjtemény anyagának utolsó kategóriáját az 1990 és 2001 között keletkezett memoárok, feljegyzések, emlékezetből készített rajzok és táboralaprakzok eredeti példányai alkotják. Igen fontos anyagokról van szó, ugyanis a történet számára a legtöbb információt – még ha kellő forráskritikával kell is kezelni – ez a kategória szolgáltatja. Hasonló adatbősséggel csak a rohamosan fogyó túlélőkkel készített interjúk bírnak. A fogságot elszenvedett generáció végleges eltűnésével azonban hovatovább az emlékiratok maradnak a foglyok

által hátrahagyott egyedüli rendszerezett információhordozók. A gyűjteményben helyet kapó visszaemlékezések többsége ráadásul kötet formájában kiadatlan, egyedi kézirat, így forrásértéke különösen magas.

A memoárok többsége kézzel írott, de vannak írógéppel, sőt számítógéppel írt anyagok is. Terjedelmük változó, akadnak rövidebb, alig 17–20 oldal közötti összefoglalók és akár 118 oldal is kitévő, hosszabb, részletező visszaemlékezések. Szerzőik írói kvalitásai jelentősen különböznek – az egyszerű foglyok helyesírási és fogalmazási hibáktól nem mentes irományai mellett már-már irodalmi értékkel bíró, különösen lendületes és logikus rendszerbe foglalt memoárok is találhatóak a kiállítás anyagában. Közös bennük a szerzők vágya, hogy a mindegyiküket egyaránt sújtó fogság emlékét megörökítsék, a történeteket az utókornak valamilyen formában továbbítsák.

A Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Kolozsvári Karán létrehozott muzeális jellegű gyűjtemény és az abból szervezett állandó kiállítás mondhatni az utolsó pillanatban jött létre. Hiszen a szovjet fogság halványuló emléke a társadalom érzékenységet is csökkentette, és a nagy számban pusztuló emléktárgyak folyama-

Kitartásra és ellenállásra buzdító korabeli plakát a szovjet elhurcolások fenyegető lehetőségéről.

Számos más helyszín mellett a Kolozsvár főterének északkeleti sarkánál lévő utcai hirdetőoszlopra is kiragasztották 1944 őszén. (balra)

A szovjet fogság rémét előrevetítő plakát az egykori civil fogoly, Kelemen István emlékezte szerint. A rajz több mint négy évtizeddel az öt éves fogságból való hazatérés után, 1990-ben készült. (jobbra)

tos eltűnése az utóbbi években felgyorsult. Csupán egy-egy családi hagyatékként maradtak fenn emléktárgyak az orosz lágervilágból, és azok is csak azokban a családokban, ahol a fogság emlékét ápolják vagy legalább tudnak róla.

A kiállítás általános történelmi forrásértékén túl valódi értékmentő kísérlet, ezért anyagának további gyarapítása állandó feladat. A Sapientia EMTE kolozsvári állandó kiállításának célja emellett az erdélyi magyarság egy felejtésre ítélt közösségi tragédiájának visszahozása a társadalmi köztudatba és megőrzése az utókor számára. Kisebbségi léthelyzetben pedig ennek különös, nemzetmegtartó jelentősége is van. ♦

Benkő Levente

A BARCAFÖLDVÁRI HALÁLTÁBOR

A Brassótól északra, 20 kilométernyire elhelyezkedő Barcaföldváron (románul Feldioara, németül Marienburg) működött a második világháború idején és európai befejezését követő közel fél éven át Románia egyik leghírhedtebb fogolytáborra. A köztudatba haláltáborként bevonult lágerbe magyar és német

hadifogoly katonák mellett elsősorban észak-erdélyi magyar és (részben) német ajkú civilek ezreit zsúfolták össze 1944 októberétől. Itt válogatták ki a munkaképeseket, akiket a szovjet ellenőrzés alatt álló foksányi átmeneti táborba, majd onnan a Szovjetunió kényszer-munkatáborába irányítottak.

Ismeretlen hídvégi (Kovászna m.) származású fogoly vésett címeres és feliratos alumíniumcsajkája.

A Magyar Királyi Honvédségben rendszeresített típuscsajka.

Felirata: „Hadifogságból Brasó (helyesen: Brassó), Fogsán (helyesen: Focsani), Odessza 1945 ND 46”

A romániai magyar és német ajkú lakosság második világháborús meg-, illetve elhurcolásának gyökerei a két viláégés közötti időszakra nyúlnak vissza. A történetekhez egyértelműen hozzájárult a román közvéleményben, illetve a román hatóságok körében e két évtized alatt kialakult más-ság-, ezen belül magyarságkép. Trianon után az Erdélyben, a Bánságban és a Partiumban élő őshonos magyar, illetve német nemzeti közösség arra törekedett, hogy politikai, kulturális, valamint gazdasági vonatkozásban megszerveze önmagát, s létrehozza az új impérium alatti létét minél könnyebbé és élhetőbbé tevő saját, nemzeti jellegű intézményrendszerét. Ez a törekvés azonban gyanakvást és ellenszenvet váltott ki a többségi román nemzetben és a hatóságok körében is.

MAGYARELLENES HANGULAT

Fokozta a magyarellenes hangulatot a második bécsi döntés és az azt követően, 1940 szeptemberében Észak-Erdélybe bevonuló/visszatérő magyar honvédség néhány kisebb alakulatának a szilágysági Ippen és Ördögkúton elkövetett románellenes tömeggyilkossága. 1944 őszén a Maniu-gárdák néven hírhedté vált fegyveres román szabadcsapatok brassói alakulata – pontos nevén a brassói Iuliu Maniu Önkéntes Zászlóalj – egybekel mellett éppen ezeknek a sérelmeknek a megtorlására indult el székelyföldi magyarellenes vérengzései helyszínére, Szárazajtára, Csíkszentdomokosra, Gyergyószentmiklósrá.

Közben szovjet részről is megfogalmazódott a magyarokkal szembeni negatív álláspont. 1943. június 7-én Nagy-Britannia kormányához intézett levelében ugyanis a szovjet kormány úgy ítélte meg: „azért a fegyveres segítségért, amelyet Magyarország Németországnak nyújtott [...], a felelősséget nemcsak a magyar kormánynak, de kisebb-nagyobb mértékben a magyar népnek is viselnie kell.” Ugyanazon év decemberében, amikor Eduard Beneš száműzetésben lévő csehszlovák elnök Moszkvában tárgyalásokat folytatott a háború utáni rendezésről, a találkozó egyikén Vjacseszlav Mihajlovics Molotov szovjet külügyi népbiztos kijelentette, hogy „a magyarokat meg kell büntetni”.

Románia 1944. augusztus 23-i átállását követően heves magyarellenes sajtókampány kezdődött. Az első Szász-

cu-kormányt alkotó, Iuliu Maniu vezette Nemzeti Parasztpárt, valamint a Nemzeti Liberális Párt sajtója azt terjesztette, hogy a magyarság kollektíven bűnös, úgy kell elbánni vele mint bűnös néppel. A brassói Iuliu Maniu Önkéntes Zászlóalj lapja, a *Desrobirea* arról cikkezett, hogy „kegyetlenül meg lesz torolva a magyarok minden gyilkossága és bűne, akárcsak az 1940 óta megölt 50 000 román élete”, s hogy „csak a halál és a vérontás jelenthetnek igazságos elszámolást köztünk és a puszták barbárjai között”, következképpen a magyarokat „meg kell semmisíteni, vagy vissza kell üldözni Ázsiába”.

Hasonló hangnemben írt a Maniu-féle Nemzeti Parasztpárt lapja, a *Dreptatea*, mely szerint a románok kegyetlenül megbosszulják az ellenük irányuló cselekedeteket, így nemcsak a magyarok vezéreit kell megbüntetni, hanem a székelyek ezreit is, akik – a lap állítása szerint – felelősek románok haláláért és bántalmazásáért. A Brassóban megjelenő *Gazeta Transilvaniei* a magyarok ellen alkalmazandó golyókról, szenvedésről és vérontásról cikkezett. Ebben a hangulatban hiába hangoztatta egy tízezres brassói népgyűlésen dr. Teofil Vescan kolozsvári egyetemi tanár, hogy „az erdélyi nép szerencsétlenségéért nem az egész magyar nép bűnös”, és hiába intett óva hasábjain az Ekésfront lapja, a *Plugarii*, hogy „ne egy egész nép, hanem csak a bűnösök büntetését kérjük”.

INTERNÁLÁSI RENDELKEZÉSEK

Kétségtelen, hogy a magyar és a német nemzetiségűekkel szembeni román hatósági bánásmód, ezen belül az elhurcolások szoros összefüggésben álltak az augusztus 23. után megváltozott katonapolitikai helyzettel. Románia ugyanis az átállást követő harmadik napon, 1944. augusztus 25-én hadat üzent Németországnak, a Torda térségéből a Déli-Kárpátok hágóinak lezárása céljából indított szeptember 5-i magyar katonai támadást követően pedig Magyarországnak is. Ebben a helyzetben augusztus 25-én a Sănătescu-kormány belügyminisztériuma elrendelte, hogy még aznap tartóztassák le a romániai német népcsoport valamennyi vezetőjét, a szász és a sváb lakosság esetleges ellenállásának megszervezőit, valamint a magyar közösség vezetőit; augusztus 27-én pedig a csendőrség főfelügyelősége adott utasítást újabb internálások végrehajtására. Ezek az intézkedések a

dél-erdélyi magyar és német őshonos lakosságot érintették.

Az észak-erdélyi őshonos magyarok és svábok, valamint a Románia területén tartózkodó – 1940. augusztus 30., tehát a második bécsi döntés után érkezett – magyar és német állampolgárok internálását, azaz tömeges elhurcolását azt követően indították el, hogy 1944. szeptember 12-én Moszkvában megkötötték a szovjet–román fegyverszüneti egyezményt. Ennek 2. szakasza arról rendelkezett, hogy „Románia kormánya és főparancsnoksága kötelezi magát Németország és Magyarország [Románia] területén [...] ott tartózkodási hellyel bíró állampolgárainak internálására”. Ennek alapján szeptember 15-én a román csendőrség főfelügyelősége elrendelte minden magyar és német állampolgár családjával együtt történő internálását a Tirgu Jiu-i táborba.

Abból, hogy a zsidók mellett az „idegenekhez” férjhez ment román nemzetiségű nők szabadok maradhattak, és csak akkor kellett internálótáborokba vonulniuk, ha követni akarták férjüket, világosan kitetszik, hogy az internáláskor az állampolgárság mellett elsősorban a nemzeti hovatartozást vették alapul a román hatóságok. Ezt támasztja alá az is, hogy míg például az észak-erdélyi magyar állampolgárságú, magyar útlevéllel rendelkező magyarokat internálták, az azonos állampolgársági státusban lévő, tehát azonos jogállású észak-erdélyi román nemzetiségűeket nem. Ezt az álláspontot erősítette meg a belügyminisztérium szeptember 29-én kelt, 44759. számú parancsa, amely szerint: „Dacára annak, hogy a Bécsi Diktátum hatálytalanítása nyomán Észak-Erdély valamennyi lakója úgy tekintendő, mint akik automatikusan és visszamenő hatállyal újra román állampolgárokká váltak, a magyar útlevéllel rendelkező és a román közigazgatás ellenőrzése alatt álló területen lévő észak-erdélyi származású magyar és német nemzetiségűek internálandók.”

Ebben a szellemben adta ki a román hadsereg nagyvezérkara október 19-i, 578 832. számú értesítését, mely szerint „a magyar hadseregben szolgált és a felszabadított Erdélyben levő otthonaikba hazatért katonaszökevények hadifoglyoknak tekintendők és lágerekbe internálandók”. E két intézkedéssel az internálást az állampolgárság jogköréből etnikai síkra terelték s Erdély őshonos magyar és német nemzetiségű teljes lakosságára kiterjesztették. Nem mellőzhető az a szempont sem, hogy a szovjet

A barcafdvéri internálótábor egykori legénységi szállása 2010-ben. Lebontották

A barcafdvéri internálótábor egykori parancsnoksági épülete (fent)

A barcafdvéri internálótábor hírhedt kőpincéinek egyike.

Előfordult, hogy foglyokat zsúfoltak össze bennük, gyakran a szökési kísérletek során elfogottakat zárták ide büntetésből (lent)

„mintához” hasonlóan Romániában is tapasztalható a katonák és a civilek öszszemosása a fogságba hurcolás terén.

LÁGEREK ROMÁNIÁBAN

1941. június 22. és 1944. augusztus 23. között Románia a hitleri Németország (és Magyarország, valamint Olaszország) oldalán hadat viselt a Szovjetunió ellen. Ebben az időszakban Románia területén 12 lágert hoztak létre a szovjet hadifoglyok számára. E lágerek egyike volt a 2. számú barcafdvéri fogolytábor, ahol Románia átállása napján, azaz 1944. augusztus 23-án 5306 szovjet hadifoglyot tartottak fogva. A romániai lágerekben ekkor összesen közel 60 000 szovjet – ezen belül a Vörös Hadseregben szolgálatot teljesítő több mint 25 000 ukrán, több mint 17 800 orosz, valamint közel 16 500 egyéb nemzetiiségű – hadifoglyot őriztek.

Az ő helyüket vették át 1944 őszétől a magyar és a német foglyok, többségükben otthonaikból elhurcolt civilek. Az augusztus 23-át követő időszakban a romániai gyűjtő-, illetve átmeneti, ideiglenes vagy/és állandó fogolytáborok száma 44-re nőtt, a legismertebbek közé tartozott a barcafdvéri és a Tirgu Jiu-i román, valamint a máramarosszigeti és foksányi szovjet lágér. Túlélők állítása szerint Barcafdváron a foglyok 70-80 százalékát otthonukból elhurcolt civilek, 20-30 százalékát pedig fogságba esett katonák, tehát hadifoglyok tették ki, másutt ez az arány éppen fordított volt.

Az elhurcolások során gyakran tapasztalt félrevezetés volt, hogy a magyar férfiaknak azt ígérték, a csendőrszökön igazolást kapnak, utána szabadon hazamehetnek. Egy másik, gyakran alkalmazott cselszöködés volt a szovjet „málenkij robot” mintájára a néhány napi munkára, utak, hidak javítására történő behívás. Azzal a „váddal”, illetve gyanúval is hurcolták el magyarokat, hogy partizánok voltak vagy partizánakciókra készülhetnek.

A FÖLDVÁRI HALÁLTÁBOR

Az emlékezetben, de már a korabeli sajtóban is haláltáboroként elhíresült barcafdvéri lágérbe magyar és német hadifoglyok mellett a fogolysereg legnagyobb részét kitevő észak-erdélyi magyar és sváb polgári személyeket zsúfoltak össze. Az itt fogva tartottak

számáról eltérő adatok léteznek. Niculae Spiroiu volt honvédelmi miniszter 1993-ban közölte, hogy a lágerben felületes volt a foglyok nyilvántartása – a névösszeírás hiányát például a foksányi szovjet lágerrel kapcsolatos források is megerősítik –, emiatt nem találtak összesítő statisztikát a táborban járt foglyokról. Egy 1945. október 18-i összeírásra hivatkozva közölte, hogy az ún. nyugati hadjárat idején a földvári táborban 1450 német hadifogoly fordult meg, *„a többi fogolykategóriáról nem készült hasonló összeírás”*. Spiroiu szerint 1944 októberé és 1945 júliusa között 298 fogoly halt meg a táborban pusztító kiütéstartós-járvány idején.

A földvári fogságot túlélők között akadt, aki 8000 foglyorról tett említést, és volt, aki 4500-ra tette az itt elhunytak számát. A láger állandó létszáma öt-hat-ezer fő lehetett, hiszen – mint láttuk – 1944 augusztusában több mint 5000 szovjet hadifoglyot őriztek Barcaföldváron, a befogadóképeség tehát adott volt. Ehhez közelít a romániai fogolytáborokban sínylő magyar foglyok névsorait és egyben az első helyszíni beszámolókat közlő korabeli sajtótermékek közül a Marosvásárhelyen megjelenő *Szabad Szó* című napilap 1945. februári közlése is. A lap a földvári haláltáborban sínylő *„hatezer magyar hadifogoly és internált”* szörnyű sorsát tette szóvá. A sepsiszentgyörgyi *Dolgozók Szava* című hetilap egy hónappal korábban a Földváron ártatlanul sínylő 2500-3000 magyar, német, román, szerb és zsidó foglyorról tett említést.

Tekintve, hogy a barcaföldvári láger a foksányi szovjet – 35-40 000 fős – fogolytábornak szállította az „utánpótlást”, valószínűsíthető, hogy 2-3000 lehetett a földvári láger állandó létszáma. A *Dolgozók Szava* egy kiszabadult fogoly elmondása alapján arról számolt be, hogy Földváron 15 éves gyermekektől aggokig minden korosztály megtalálható. Mivel állandóan érkeztek az újabb és újabb foglyok, a földvári tábor annyira túlszűfolt lett, hogy az internáltak egy részét átvezényelték a szomszéd-

dos román helységbe, Lüetretre (románul Arini). Az ottani, két nagyobb istállóban létrehozott rögtönzött melléktáborban azonban a deszkapriccs összeomlott az emberek súlya alatt, és több mint harmincan súlyos sérüléseket szenvedtek.

Egy, a Földvárra hurcolt édesapját 1945 februárjában kereső asszony a korabeli sajtóban számolt be a látottakról. Elmondása szerint nagy kiterjedésű területen, földbe vájt, fűtetlen lyukakban tartották fogva az embereket, akik halálápadt arcukkal inkább síri alakokra emlékeztettek. A napi ételmeleg két deciliter meleg vízből, délben négy deciliter burgonyalevesből, azaz sárga léből állt, amelyben alig úszkált néhány darabka burgonya, s ehhez kaptak még öt deka kenyeret. A szemtanú napi 20-25-re tette az elhunytak számát, akiket a keményre fagyott föld miatt nem tudtak azonnal eltemetni, így előfordult, hogy a halottak sokszor napokig temetetlenül heverték.

A foglyok kicsempészett cédulákra írt üzenetekben kértek segítséget a külvilágtól. Balázs András futásfalvi (Kézdiszék) fogoly 1944. december 24-i keltezésű céduláján arról értesítette övéit: *„Édes jó szüleim és testvéreim! Tudatom soraimmal, hogy tegnap, 23-án megérkeztünk Földvárra. Itt szó sem lehet a szabadulásról, az egészségből ki kezdünk fogyni, le vagyunk gyúrva egy szobába, se enni, [a]hogy kellene, se víz, se tisztálkodás. [...] Máma az oltszemiek hoztak kenyeret, kalácsot, vagy három székérrel, amit gyűjtöttek, de csak az örök nyerészkedtek rajta.”* 1945. március 16-án azt írta haza: *„A cseheket és a szerbeket küldik más lágerba [...], és ott intézik az ők ügyeiket, mi pedig maradunk. Ezek valószínű azt akarják, hogy vagy románok legyünk, vagy itt pusztuljon az egész.”*

A Magyar Népi Szövetség megbízásából Földvárra látogató Kovács Andor 1945 februárjában arról számolt be, hogy a példátlan szenvedéseknek kitett foglyoknak ételmeleg, ruhát, orvosságot és injekciókat vittek, és említést tett arról is, hogy *„milyen sok áldozata van ennek a tábornak”*. A körülményekre jellemző, hogy az 1945 februárjában Földváron fogva tartott 6000 fogoly fele beteg volt. Ebben az időszakban naponta 20-25 elhunytat temettek; s bár a tábornak ekkor már volt orvosa, gyógyszer hiányában alig tehetett valamit a betegekért. Az otthonról kapott csomagok maradékát a foglyok olyan késéssel kapták meg, hogy már bűzlött a romlott étel, a földvári szászok pedig *„ha megbolondult is a magyar, akkor sem juttattak egy falatot sem”*. 1945 februárja végén a sajtóban napvilágot látott három levél, amelyekből kiderült, hogy a táborparancsnokság nem adja át a foglyoknak a hozzátartozók által hozott csomagokat. A hozzátartozók az örök tilalma ellenére kerülő utakon mégis megközelítették a temetőt, ahol a foglyok elhunyt társaik sírjait ásták, itt lopva szót tudtak váltani rokonaikkal, és át tudták adni a csomagokat.

A gödröket a végegyengülés határán lévő foglyokkal ásatták, de a tanúvallomásokból kiderül, hogy *„ezek nem képesek annyi sírt ásni, amelyekbe a naponta elhalt foglyokat el tudják temetni”*. *„A foglyok nagyon kérték, hogy intézzünk valamit ügyükben, mert ha nem, valamennyien ott pusztulnak el. Ma délelőtt is 15 társukat temették el. A délelőtt eltemetett halottak között volt az egyik velünk jött asszony férje is, aki az átélt borzalmakban megtébozódott,*

Túlélők a hídvégi és barcaföldvári megemlékezésen 1999. július 17-én.
Elöl állnak: Gothár László (Csíkszentdomokos), Bartha János (Olasztelek, 1945 októberében egyike volt a lágerből utolsóként szabaduló foglyoknak), Bocskor Imre (Csíkszentmárton)

Tenyérnyi nagyságú tábori szuvenírtárgy: kézzel szőtt, mintás perzsaszőnyeg, amelyet egy Varga nevű, volt 33-as hegyivadász-zászlóaljbeli főhadnagy készített Fülöp Sándor kolozsvári fogolytársának ajándékba.

Emléktárgy a távol-keleti fogolytáborokból: almafából készített, a Kamakurai Dajbutszut (Buddhát) ábrázoló, feliratos, féldomború plakett. Szabados Pál repülő őrnagy, hadifogoly ajándéka Fülöp Sándor kolozsvári fogolytársának, amelyet egy Japánról szóló könyvben található fénykép alapján készített. Jelgavai láger, 1948. március 31.

s így halt meg. Azt is elmondták a foglyok, hogy a még a táborban levő újabb 30 halottat nem tudják eltemetni, mert nem győznek elég sírt ásni” – számoltak be a szemtanúk.

Az elmondottakból az is kiderül, hogy egy sírba 3-4 halottat tettek, de csak egy keresztet állítottak föléjük, s ezt több túlélő mellett a földvári lágerből 1945 márciusában megszökő egykori fogoly, Nagy B. Imre (Szarazajta) is megerősítette. Mint mondta, volt olyan nap, hogy 35-40 elhunyt foglyot hantoltak el egy közös sírba, és mert a lelkész nem volt jelen a „temetésen”, az elhunytakról semmilyen feljegyzés nem készült. A szintén erdővidéki túlélő, Égető Jenő (Köpec) azt mondta: „napirenden volt a sok halott, örökkéig haltak meg az emberek [...] a gödröket úgy ástuk, hogy amint az egyik rendnek ástuk ki a gödröt, a másik rend halottra a földet hánytuk rá”. A felsőlelhényi (Kézdiszék) Moré Mihály pedig úgy fogalmazott: „Míg ott voltam, ötszáz ember halt meg Földváron.” Szemtanúk szerint a foglyok annyira le voltak gyengülve, hogy a szájukat sem tudták kinyitni, hogy egyenek. Az egyik látogató arról számolt be, hogy 1944 karácsonyán fia két sáros krumplit kapott, és amikor újabb kettőt szerzett, az örök rettenetesen elverték.

A haláltáborban elhunytakról eddig három – egymástól eltérő, illetve egymást részben fedő – névösszeírás került elő. A Földvárral szomszédos Hídvég

község akkori református lelkésze, Lőrinczi Árpád 184 elhunyt adatait rögzítette az egyházközség halotti anyakönyvében – egy-két kivételtől eltekintve azokat, akiket maga temetett el, és akiknek személyi adatai egyáltalán eljutottak hozzá. A Magyar Országos Levéltárból egy másik, 156 nevet tartalmazó összeírás került elő, a földvári község-háza halotti anyakönyvébe pedig 1943 januárjától 1944 augusztusáig elhunyt 19 szovjet hadifogoly és 1944 novemberétől 1945 júniusáig elhunyt 185 magyar és német hadifogoly és internált adatait rögzítették.

A három névösszeírás alapján, az átfedéseket is figyelembe véve nagy valószínűséggel állítható, hogy a földvári fogolytáborban és közvetlen környékén – ideértve a brassói és lüeti légert is – az elhunytak közül majdnem 400 áldozatról van adatunk. Ha azonban elfogadjuk, hogy az 1945 februárjában és márciusában pusztító tífusz- és vérhasjárvány idején – miként a korabeli sajtóban beszámoló tanúk és a túlélők is állítják – valóban 20-25 elhunyt foglyot temettek naponta, akkor az áldozatok száma jóval meghaladja mind a Spiroiu-levéliben, mind a fennebb idézett három forrásban szereplő adatokat. Ezt látszik alátámasztani az az állítás is, mely szerint sok elhunyt foglyot gyakorlatilag jeltelenül, nyomtalanul temettek el Barcaföldváron, mivel a lelkész nem lehetett jelen, és nem volt, aki az elhunytak adatait rögzítse.

SEGÉLYAKCIÓK

Egy hozzátartozó 1945. februári beszámolója szerint 500 lejért csak annyit tudott meg a kapunál őrt álló katonától, hogy öccse nincs a foglyok között. Nem bízott az őt szavahihetőségében, néhány napig még Földváron maradt, s a kocsmában arra lett figyelmes, hogy a katonák feltűnően könnyen és sokat költekeznek. Rájött, hogy a pénz azoktól a hozzátartozóktól származik, akik az örök lefizetésével próbálnak meg tudni valamit internált családtagjukról. A szemtanú látta, amint a katonák a foglyoknak szánt élelemcsomagokból falatoznak, sőt maguk az örök mondták el, hogy a foglyok részére beküldött csomagokat a parancsnokság nem adja át, hanem a katonák között osztja szét, a foglyok pedig sem az otthonról küldött vagy hozott ételmelet, sem a ruhaneműt nem kapják meg. Éppen azokban a napokban érkezett Földvárra egy 11 szekérből álló karaván, amely az erdővidéki Barótról a községi bíró vezetésével hozott ételmelet, gyógyszert és ruhát, de ezt a szállítmányt sem engedték be a kapun.

A körülmények ismeretében a marosvásárhelyi Népvédelmi Egyesület és a Vöröskereszt felhívással fordult a lakossághoz a Barcaföldváron sínylő internáltak segélyezésére. Elsősorban ételmelet, ruhát és pénzt kértek a foglyok számára, hogy a lehető leghamarabb enyhítsenek a fogvatartottak szenvedé-

Ismeretlen háromszéki fogoly román katonai alumíniumcsajkjája és Pető P. Miklós (Felsőrákos, Kovászna m.) fogoly saját készítésű alumíniumkanala a szovjet fogságból. A kanál vésett felirata: „Arhangelszk 1945-46”.

Ismeretlen háromszéki származású fogoly alumínium-pohara a szovjet fogságból. Német hadifogollyal élelemért cserélt, Wehrmacht-típuskulacs mellé rendszeresített pohár. Virágdíszítése melletti monogramja: „B. I.”

Ismeretlen háromszéki fogoly alumíniumból készült mahorkás doboza, felirat nélkül.

sein. Nagy segítséget nyújtott az egész város, de kiemelkedett a Hangya Alkalmazottak Szakszervezete, amely a munkaadó Hangya Szövetkezet és a Transsylvania Vajgyár támogatásával huszonegy óra alatt teherautónyi élelmet és ruhát gyűjtött össze. Az „expedíció” 1945. február 24-én vitte el Földvárra a szállítmányt. A vöröskeresztes és vörös zászlókkal feldíszített teherautót az őrség beengedte a táborba, ahol – beszámolójuk szerint – azt tapasztalták, hogy noha a fertőtlenítés és a fürdetés beindult, továbbra sincs orvosi ellátás, s a foglyoknak elsősorban lábbelire és mosakodóeszközökre lenne szükségük.

Mindezek nyomán szinte egész Erdélyre kiterjedt a foglyok mentésére már korábban elindult lakossági segélyakció. Mindenekelőtt a Földvárhoz közel eső magyar falvak lakossága vette ki a részét ebből. Az akcióban jeleskedő hídvégi magyarok otthonukban szállásolták el a szomszédos Földváron fogva tartottakat kereső szilágysági, partiumi hozzátartozókat, akiknek lehetőséget biztosítottak, hogy ételt főzzenek az éhezők számára. A Földvárral szomszédos Krizba falu evangélikus gyülekezetének akkori lelkesze, Máthé János hídvégi kollégája, Lőrinczi Árpád felhívására 1945 januárjában gyűjtést szervezett a faluban. Az asszonyok ételt főztek, amelyet az összegyűjtött ruhaneművel együtt szekerekkel szállították Földvárra, ott azonban az őrség nem engedte be a segíteni szándékozókat.

A szállítmány így a Lügeten szintén sanyarú sorban sínylő foglyokhoz került. Máthé János pontos leltárt készített a segélyküldeményről, eszerint a háborús körülmények miatt rettenetesen nehéz helyzetben lévő krizbiaiak egybek mellett 90 kiló kukoricaliszttal, 63 kiló szemes paszullyal, 60 kiló krumplival, 40 kiló szalonnával, 55 liter tejjel, 174 kiló kenyérral, 25 kiló káposztával, 53 tojással, néhány ruhadarabbal és két doboz gyógyszerrel tudták segíteni a foglyokat.

Az 1945. februári-tavaszi segélyakciók javítottak valamelyest a foglyok életkörülményein. A tábor magyar orvost kapott, akinek nagy szerepe volt a gyógyításban, és „egyszerű eszközeivel is sikerült elérnie, hogy az eddigi elhalálzási arány egynegyedére csökkent”. Dr. Szabó Zoltán nyugalmazott kézdivásárhelyi orvos, aki 1945 márciusában a Vöröskereszt küldöttségének tagjaként a földvári lágerbe látogatott, így számolt be az ott tapasztaltakról: „A táborban ismertem meg dr. Kanabé Antal kézdivásárhelyi orvost, aki foglyként a kórházbarakkban dolgozott, minimális eszközzel, gyógyszerrel küzdve az ott fekvő súlyos betegek életéért. Csoportunknak lehetősége nyílt volna »kicsempészni«, kiszabadítani őt a lágerből, ám Kanabé Antal nem vállalta a szöktetést, mert nem akarta orvos nélkül hagyni a tábort és súlyos betegeit a kórházbarakkban. Visszautasította a lehetőséget, és ott maradt konokul, makacsul küzdve a lehe-

tlen körülmények között a túlélésért.” Kanabé Antal később kiszabadult és Kézdivásárhelyen folytatta pályáját.

A tábor másik orvosa dr. Papp Béla brassói főorvos volt, aki 1945 februárjában már a lágerben raboskodott. Emlékezésében leírja, hogy Földváron barakkról barakkra járva közel 500 tífuszos foglyot gyógyított abban az időszakban, amikor naponta tízesével haltak meg a betegek. „Amikor fülembé jutott, hogy a végső elkeseredésükben levő foglyok ki akarnak erőszakosan rohanni a táborból, összegyűjtöttem és meggyőztem őket ennek a lépésnek a súlyos következményeiről, úgyhogy meggondoltan, megfontoltan lemondtak erről a veszedelmes szabadulási módról. Tartottam bennük a lelket, igyekeztem visszaszerezni bizalmukat a szabadulás iránt.” A terep ismeretének, valamint otthonuk viszonylagos közelségének köszönhetően több székelyföldi fogoly szökött meg a barcaföldvári, illetve a lügeti lágerből. A földvári lágerből 1945. október végén engedték szabadon az utolsó foglyokat.

A barcaföldvári volt láger utolsó fennmaradt közös sírdombján az elhunyt szovjet katonák tiszteletére 1998-ban az Orosz Föderáció, 2001-ben pedig a magyar foglyok emlékére Ungvári Barna András lelkes kezdeményezésére a hídvégi református gyülekezet állított emlékművet. ♦

Cikkünk képei
a kazahsztáni
Ekibasztuzban
készültek 1998-ban.
Fotó: Mohi Sándor

NEHÉZSORSÚAK

RÓZSÁS JÁNOS

LÁGERÉLETRŐL ÉS SZOLZSENYICINRŐL

Rózsás János kilenc évet töltött szovjet kényszer-munkatáborokban. Gulag-éveinek legemlékeztesebb momentuma, hogy az ekibasztuzi lágerben megismerkedett és összebarátkozott Szolzsenyicinnel, aki később, Nobel-díjának átvételkor is megemlékezett róla. Rózsás János, aki 18 évesen, 1944-ben került hadifogságba, végül Sztálin halála után, 1953-ban szabadulhatott. 1962-ben, mikor megjelent az *Ivan Gyenyiszovics egy napja*, nagy meglepetéssel fedezte fel, hogy az író nem más, mint egykori rabtársa. A sors, il-

letve a történelem iróniája, hogy a Kossuth Kiadó épp Rózsás Jánossal akarta megírtni az anti-Gulag-regényt. Ő azonban hátralévő életét a Gulagon történetek feltárásának és bemutatásának szentelte. Ennek a hatalmas munkának lett az eredménye – többek között – a Gulag-lexikon. Művei hozzájárultak ahhoz, hogy sorstársainak élettragédiájára ne hulljon a feledés homálya. Az alábbiakban Sára Sándor Nehézsorsúak címmel készített dokumentumfilm-folyamából idézzük fel a Rózsás János által elmondottakat.

BARÁTOM, SZÁSA

1950-ben a kazahsztáni Ekibasztuz sivatagi lágerében került közénk Alexandr Iszajevics Szolzsenyicin, aki fizika–matematika tanár volt, s rendkívüli érdeklődő típusú ember, nagy könyvmoly, könyvtárlátogató. És mivel én is ugyancsak bújtam a könyveket, megismerkedtünk a láger könyvtárszobáján keresztül, és barátság szövődött közöttünk. Ugyanis őt nagyon megérintette az, hogy egy magyar ennyire érdeklődik az orosz irodalom és kultúra iránt, még ilyen súlyos lágeri körülmények között is. Mert hisz egy öt-ezer fős lágerben voltunk, s a könyvtárlátogatók száma nem haladta meg a negyven-ötvenet, tehát az egy százalékot, és az egy százalékban egy magyar is volt, akit örökké könyvvel a kezében vagy újsággal a kezében lehetett látni.

Mivel látta az érdeklődésem, azt mondta, hogy irodalomtanárommá szegődik, s beszél olyan írókról, költőkről, akiknek a könyveivel én a lágerkönyvtárban nem találkozhatok. Mert vagy kivégezték őket, vagy szilencium alatt vannak, vagy egyszerűen elhallgatják őket. Azt mondanom sem kell, hogy Dosztojevszkij, Tolsztoj se fordult elő a könyvtárban, ő se volt kedvenc. Tehát meglehetősen furcsa váltogatása volt a lágerkönyvtárnak, de az ember kiéhezett, mindent elolvasott. És akkor ő beszélt nekem olyan írókról, költőkről, akikkel kapcsolatban, hát nem volt ildomos beszélni. Ez nagyon nagy bizalom jele volt, mert egy speciális politikai fogolytáborban, ahol spiclik surrannak körülöttünk, őszintén beszélni, az nagy kockázat és nagy bizalom jele volt.

Na most, Szolzsenyicin szabadult '53 februárjában, márciusban meghalt Sztálin. A sors úgy hozta, hogy a külföldi állampolgárokat júniusban összeszedték, decemberben hazajöttünk. Címet nem cseréltünk, mert ő is ment száműzetésbe, meg egy év múlva én is száműzetésbe mentem volna, Isten tudja, hova, tehát elbúcsúztunk. Nem gondoltam, hogy valaha az életben még minket összehoz valamilyen formában a sors.

Már otthon rendszeresen járattam szovjet folyóiratokat, újságokat. 1962-ben az *Ogonyok* című folyóiratban olvasom, megjelent Szolzsenyicinnek egy kisregénye, az *Ivan Gyenyiszovics egy napja*. Hát én rögtön láttam, Jézus Mária, ez a Szása, ez az én barátom. És

akkor rögtön írtam a *Novij Mir* folyóiratnak – nekem akkor az nem járt –, hogy adják meg a címét. És így fölvetük a levelezési kapcsolatot. Utána én persze előfizettem a *Novij Mir*-re, ahol jelentek meg dolgai. De hát nem volt olyan sima az élet. Mert Szolzsenyicin egy nyílt levéllel kilépett a negyedik írókongresszus elé '67 májusában, és attól fogva ő meglehetősen üldözött emberré vált. Akkor meg is szakadt a

kezembem, a fronton estem szovjet fogságba, kvázi a szovjet nép ellensége gyanánt, és az orosz nép barátja lettem, átlagon felüli műveltségre tettem szert, olvasottságra, orosz irodalom, történelem stb. Hát ez a rendkívüli fejlődéstörténetet őket érdeklí. Mondtam az elvtársaknak, hogy tőlem ne kívánják, hogy megírjam, mert hiszen én a szenvedő orosz népet szerettem, az orosz klasszikusokat szerettem meg,

levelezésünk, őt '69-ben kizárták az írószövetségből, '70-ben nem vehette át a Nobel-díjat, és '74 februárjában pedig ugye a *Gulag szigetcsoport* miatt egyszerűen kizsupolták a Szovjetunióból. No itt kezdődött a történet következő fejezete.

RÓZSÁS ELVTÁRS! MAGA MEGÍRJA AZ ANTI-GULAGOT

Megengedték az első feleségének, akitől elvált, de aki Szolzsenyicin életrajzán dolgozott, hogy eljöjjön hozzám ide, Nagykanizsára látogatóba, hogy – hát három évet töltöttünk egy lágerben – Szolzsenyicin lágeri életével kapcsolatban adatokat szerezzen.

És miközben itt volt Natalja Resztovszkaja nálam, megjelent a moszkvai APN kiadótól – ez ugye magyarul a Kossuth Kiadónak felelne meg – a főszerkesztő-helyettes és egy szerkesztő, hogy írjam meg számukra az emlékirataimat. A kilenc év történetét. Ugyanis ők szeretnék látni az én fejlődéstörténetemet, hogy én fegyverrel a

én nem lettem marxista, nem lettem bolsevista, és nekem a kilenc év alatt soha nem volt jó dolgom, tehát nem sok jót írhatok. De, de, csak írjam meg, mondták a szovjet elvtársak.

Utána jöttek a magyar elvtársak, és azt mondták, ők már magyarul, hogy Rózsás elvtárs, maga megírja az emlékiratait, az anti-Gulagot. Maga a könyvében megírja, hogy nem volt olyan rossz a lágerekben, mint ahogyan a maga barátja, Szolzsenyicin írja a műveiben, mert hiszen itt van egy magyar, aki átlagon felüli műveltségre tett szert a lágerben. De elvtársak, én egy külön alak vagyok, aki ahelyett, hogy a konyha körül koslattam volna fagyos sárgarépaért vagy káposztáért, a könyvtárszoba körül koslattam. Engem ne mérjenek az átlaghoz. Nekem nyomorúságos sorsom volt amellet, hogy a betű után szaladtam. Nem tudok én jót írni. Addig-addig, amíg meg kellett írnom az emlékirataimat, de én a lelkiismeretemre hallgatva írtam meg.

Mi következett? Elvitték tőlem a kéziratot, persze évek múltak el közben, ez '74-től '78-ig zajlott, és akkor

sebbel-lobbal jöttek vissza a magyar elvtársak, hogy, de Rózsás elvtárs, ez még szörnyűbb, mint amit Szolzsenyicin írt. Arról is szó volt, amikor itt jártak az APN-től, hogy először ez Olaszországban fog megjelenni, a Rinascita kommunista kiadóval már meg van kötve a szerződés a könyvemre. Én ezeket akkor nem értettem meg, ezért előreszaladok az időben.

'93-ban Moszkvában voltam, mikor arról volt szó, hogy kiadják a könyveimet, és ott irodalmárokkal találkoztam. Volt irodalmi estem, részt vettem egy Gulag-konferencián, sajtókonferenciát tartottam. No, ott a barátaim, az irodalmár barátaim elmagyarázták: János, ha te ezt a marhaságot megírod, amiért neked nagy pénzt fizettek volna, azt oroszul nem lehetett volna kiadni, azt a hazugságot, azzal a külföldet kellett volna megetetni, mert hisz a *Gulag szigetcsoport* addig csak külföldön jelent meg, tehát a nyugati olvasót kellett volna a te könyveddel elkábítani. Azért jelent volna meg olaszul.

És hogy miért mondták azt, hogy ez szörnyűbb, mint amit Szolzsenyicin írt? Szolzsenyicin hatalmas munkákat írt, történelmi háttérrel. A *Gulag szigetcsoport* az egyszerű olvasó számára szinte megemészthetetlen. A számadataival, a perekkel, a nevekkkel és egyáltalán a történelmi vonzatokkal. Ez a történészek, a szovjetológusok és azok számára íródott, akik azt a kort kutatják. De a te könyved egy egyszerű kisembernek a könyve, akiből több millió gyötrődött a lágerben. A hétköznapi olvasó a te könyvedből plasztikusabban, közelebbről megismerkedik a lágerek világával, mint ha azt olvasom, hogy Kirovot 1934. december elsején meggyilkolták, s csak a Kirov-ügyben húszezer embert kivégeztek, kétszázetret a Gulagra vittek. Hatalmas szám, döbbenetes, de nem látszik mögötte az ember. A te könyvedben a kis gyötrődő emberkének a sorsa viszont plasztikusan le van írva, és az az olvasóra nagyobb hatást gyakorol. Ezért mondták, hogy de Rózsás elvtárs, ez szörnyűbb, mint amit Szolzsenyicin írt. Nem írtam meg azt a könyvet, amit belőlem ki akartak passzírozni.

Az én megmentőm Gorbacsov volt, anélkül hogy tudná, hogy létezem. Ugyanis amikor már nagyon szorult a nyakam körül a hurok, jött a peresztrojka meg a glasznosztj, és jött Gorbacsov. És akkor kezdtek enyhülni az idők. Amikor Münchenben megjelent a *Keserű ifjúság* első része, akkor még

a szőnyeg szélére állítottak és megdorgáltak. Mikor másik évben megjelent a második kötet, akkor már nem hívatott senki, és a tőlem elkobzott kéziratokat pedig '89 októberében visszaadták.

MAGÁBÓL NEM CSINÁLUNK MAGYAR SZOLZSENYICINT

Döbbenetes volt számomra, hogy 1975. február 19-én hangzott el először az én nevem a Szabad Európa Rádióban. Szolzsenyicin, amikor '74-ben decemberben Stockholmban átvette a Nobel-díjat, sajtókonferenciát tartott, és többek között megemlítette, hogy neki van Magyarországon egy barátja, Rózsás János, akit üldöznek, hogy nyi-

latkozzon ellene. Hát a mai napig meg vagyok döbbenve. Honnan tudta, hogy őmiatta engem idehaza atrocitások érnek, ez a mai napig titok a számomra.

Na most amikor súlyosra fordult a dolog, mert hát ugye voltak fenyegetések is, mondanom se kell, a KGB részéről, akkor a kapcsolat révén megírtam, hogy mi a problémám. Ő válaszolt, hogy azonnal jelezsek, ha súlyosra fordul a dolog, s ő az egész világot föltrombitálja, szétkürtöli az én érdekemben, ha valami lesz, de idáig nem fajult a dolog. Mert a '80-as évek elején megmondták az elvtársak, hogy vegye tudomásul, magából nem csinálunk mártírt, magából nem csinálunk magyar Szolzsenyicint. Tehát ha

nem is tudták, hogy én titokban kapcsolatban vagyok Szolzszenyicinnel, azért érezték, hogy Szolzszenyicin barátját nem szabad kidobni a harmadik emeletről, vagy egy autóbusz vagy egy teherautó nem gázolhatja halálra. Azért azzal vigyázni kell.

LÁGERBÍRÓSÁG

A parancsnokság örökké rettegett, hogy ezek a fasiszták mikor esküsznek össze, mikor találnak ki valamit, s önmagukat ijesztgették. (Hát ezek a fasiszták olyan békés emberek voltak, hogy kevesebb bajuk volt velük, mint a köztörvényesekkel, mert azok aztán

végképp zabolátlanok voltak.) És sok embert beszerveztek spiclinek. Megtették valamilyen beosztásba, vagy egy tányér leves, szóval valami miatt egy tál lencséért beszerveztek embereket spiclinek, hogy figyeljék a többieket és jelentsenek.

A lágerben az ember alig mert egymáshoz őszintén szólni, mert sose tudtuk, hogy a közelben ki hallgatózik. Ezért volt nagy érték Szolzszenyicinnel a bizalma irántam, amikor a spiclik ott jártak körülöttünk, és ő nekem mert beszélni olyan dolgokról, ami a lágerben bizony külön büntetést vont volna maga után.

Ugye tudjuk jól, hogy Ukrajna le akart válni Szovjetunióról, és 1944-től

'52-ig tartott az ukránok harca, amit Sztjepan Bandera vezetett. Ezek nagyon komoly katonai erőkkel folytak, és a végén 1950-ben törte le az NKVD hadserege véglegesen az ukrán szabadságharcot. Na most, az ilyen banderistákat odahozták hozzánk, 25 évre elítélten elég sok került belőlük a lágerbe. És amikor ezek a banderisták látták, hogy nálunk micsoda fojtó a levegő, elhatározták, hogy megtisztítják. Ezekben az újdonsült ukránokban, akiket az erdőből hoztak oda, még volt tetterő. Mert mi, öreg lágeristák – igaz, hogy én 26 éves voltam, de akkor már nyolcadik éve ültem – megtört emberek voltunk ahhoz, hogy legyen bennünk kurázi a védekezésre vagy leszámolni a banditákkal, spiclikkel. De ezek a frissen, erdőből jött ukránok azt mondták, hogy na, ennek mi véget vetünk.

És akkor maguk közül, ahogy nekem ezt elmagyarázták, bíróságot alakítottak, ügyészséget, nyomozóságot. És keresték, kutatták, nyomoztatták, hogy kik azok, akik gyanú alá esnek, hogy spiclik, árulnak, jelentenek. Vagy pedig túlságosan kegyetlen brigádvezetők, és ehhez hasonló. Tehát a lágeri életet megkeserítik.

Ha egy emberről kiderült, hogy spicli, összeült a bíróság, a nyomozók leadták az adataikat, hogy milyen megfigyeléseik alapján merül fel ez a gyanú, utána az ügyészek megállapították, hogy hát akkor halál rá, a bíróság ezt kimondta. Na most a spiclinek a kivégzésének a módja, volt egy nagyon érdekes fogás a részükről. Ugyanis valakinek ezt az embert el kell tenni láb alól. Késsel, baltával, szekercével, téglával vagy amivel éppen az életének a végére pontot tud az illető tenni, de ezt ki kell végezni. A kivégzésre, a hóhérmunkára kiszemeltek egy olyan személyt, akire ugyan rávetődött a gyanú árnyéka, de nem volt bizonyítható, hogy tényleg spicli, a viselkedése megkérdőjelezhető volt. Akkor erre az illetőre ráparancsoltak, hogy te a Fjodor Mihajlovicsot kivégzed. Ha nem végzed ki, folytatjuk a nyomozást, és lehet, hogy a te életed végére is pontot teszünk. De ha kivégzed, megszüntetjük a nyomozást ellened. Na most az ilyen emberekkel végeztették ki.

'51. július 21-én, akkor végezték ki a láger főszakácsát, két csecsen halálra szurkálta, ez nyitotta meg a kivégzések sorát. '52 januárjáig 83 embert végeztek ki ily módon. Volt, amikor a láger politikai tisztje szeme láttára szúrták le. Mert volt, aki felfedte

magát. 25 évre el volt ítélve, abból már kettőt kitöltött, nem érdekelte. Hát új-rakezdte a huszonötöt, ugye.

LÁZADÁS A LÁGERBEN

Ezek a spiclik bemenekültek a börtönbe. Igen ám, de a parancsnokság se volt rest. Úgy szemelgette ki, hogy ki lehet az ukránok közül az, mert akkor már ők is megtudták, hogy dolgozik egy föld alatti bíróság, ki lehet az, aki itt tevékenykedik. És bevitték ukránokat. És ezekkel a spiclikkel kínoztatták. Na most a híre kijött a lágerba, hogy vallatják, kínozzák a spiclik a bevitt ukránokat, akik valószínű fejesek voltak ebben az egész akcióban. És ekkor tört ki, '52. január 22-én, az 1905-ös véres vasárnap évfordulóján – ugye 13 napos késés a naptárban – a lágerlázaadás. Amikor megrohmozták a börtönt, és el akarták kapni a bent lévő spicliket, de olyan erős volt a kőbörtön, hogy nem lehetett behatolni. Közben jött a katonaság, lőttek is, leverték a lázaadást.

A Szolzsenyicinék barakkja a láger egyik sarkában volt, attól távolabbra a börtön, közöttük még a parancsnokság épülete, tehát nem volt rálátásunk a kőbörtönre. Meg nem is gondoltunk semmire. Este sötét volt már. Egyszer csak rohannak az étteremből a barakk

lakói, és mesélik, hogy nagy a zűrzavar, a láger lakossága megtámadta a börtönt, méghozzá úgy, hogy annak öt méter magas deszkakerítése volt, és bontják a kerítést, és próbálnak az épülethez odajutni.

Riadóztatták a katonaságot, és az bejött, és a fejek fölött lőtt. Fabarakokban laktunk, és az emberek feje fölött lőttek a géppisztolyokkal, be a barakkokba. Úgyhogy a priccseken lévő emberek közül lőttek agyon hármat, utána pedig jöttek a börtönőrök, és vaspálcával verték az embereket. Kit fejbe, kit így, kit amúgy. Így is keletkeztek halottak, agyonverték. Meg egy magyar fiúnak eltörték a karját, meg mit tudom én, micsoda. Tehát nagyon sok halott áldozat nem volt, csak talán 10-12, három lőtt volt a barakkokban, a priccseken, meg akiket agyonverték.

De akkor engem már a barátaim nem engedtek ki a barakkjukból, nem mehettem vissza a saját barakkomba, mert az a láger túlsó felén volt. Nekem egy börtönőrök által hajkurászott embertömegen keresztül kellett volna hazaverekedni magamat, tehát én éjszákára ott maradtam a Szolzsenyicinék barakkjában. Hát most akkor a Szolzsenyicin el is követett egy hőstettet. Mert az történt, hogy mindenkinek le kellett vetkőzni, jött a parancsnok, mindenki vetkőzzön és fekdjön le.

Volt Szolzsenyicin fölött egy üres fekhely, ahová én fehéreneműre vetkőzve lefeküdtem, takaróm nem volt, de adtak ilyen vattás kabátokat, amivel én színleltelen lefeküdtem. Jött a börtönőrök parancsnoka, és szobáról szobára ment, s kérdezte, hogy van-e valaki idegen itt, mire Szolzsenyicin azt mondta, hogy csak a saját embereim vannak itt.

De amikor már mindent letörtek és mindent elcsitított a parancsnokság, akkor büntetőetap rabszállítványokat vittek el tőlünk rézbányába. Szolzsenyicin is belekerült volna ebbe az etapba. Tudniillik egyik este jön be az egyik brigádtársam, „na János, kapaszkodj!” Mert ugye szedték össze az embereket, és szállították el. „Kapaszkodj, most szedik össze az írástudókat.” Tudniillik a lázaadás, mert az a szovjeteknél egy izé volt, hogy annak mindig kell szellemi irányítójának lenni. És akik a lágerben intelligensebb emberek voltak, meg hát a saját fejükkel gondolkodtak, azok gyanúsak voltak. Én is írástudónak számítottam, meg könyvtárlátogatónak, tehát lehettem volna én is az egyik szellemi előkészítője a lázaadásnak, de szerencsére nem kerültem bele az etapba. De ezt nem mesélem el. Nekem volt egy becenevem, amit ismertek a lágerben, de a saját családi nevemet nem ismerték, lehet, hogy nem tudtak engem beazonosí-

tani. De Szolzsenyicint el akarták vinni. Viszont ő akkor esett át egy hasműtéten, egy rákos hasműtéten. A műtétet egy magyar orvos végezte, Várkonyi Ferenc. Ő mentette meg Szolzsenyicin életét '52 februárjában az ekibasztuzi táborban.

AZ ÍRÁSTUDÓ

Az én kezemben úgy állt a szerszám, hogy sírni tudott volna. Tehát a normát én nemigen teljesítettem. De mivel én voltam az írástudó, nekem megbocsátották, ha a normát nem teljesítettem, mert nekem azért a papírmunka volt az én esetem. Úgyhogy voltaképpen azt, hogy életben megmaradtam, részint annak köszönhettem, hogy nem dohányoztam, részint, hogy nem voltam veszekedős, szóval úgy elvoltam a többiek között, tehát nem hívtam ki magam ellen a többiek haragját, meg tűrőképes voltam. Meg az írástudásom. Mert azt becsülték. Meg szükség volt rám mint írástudóra. És volt olyan, amikor például nekem kellett írnom, hogy a többieknek mennyi a teljesítménye. Hát, tízkilós nagykalapácsot emelgetni, vagy írni azt, hogy a többi mit teljesít, azért az nagy különbség.

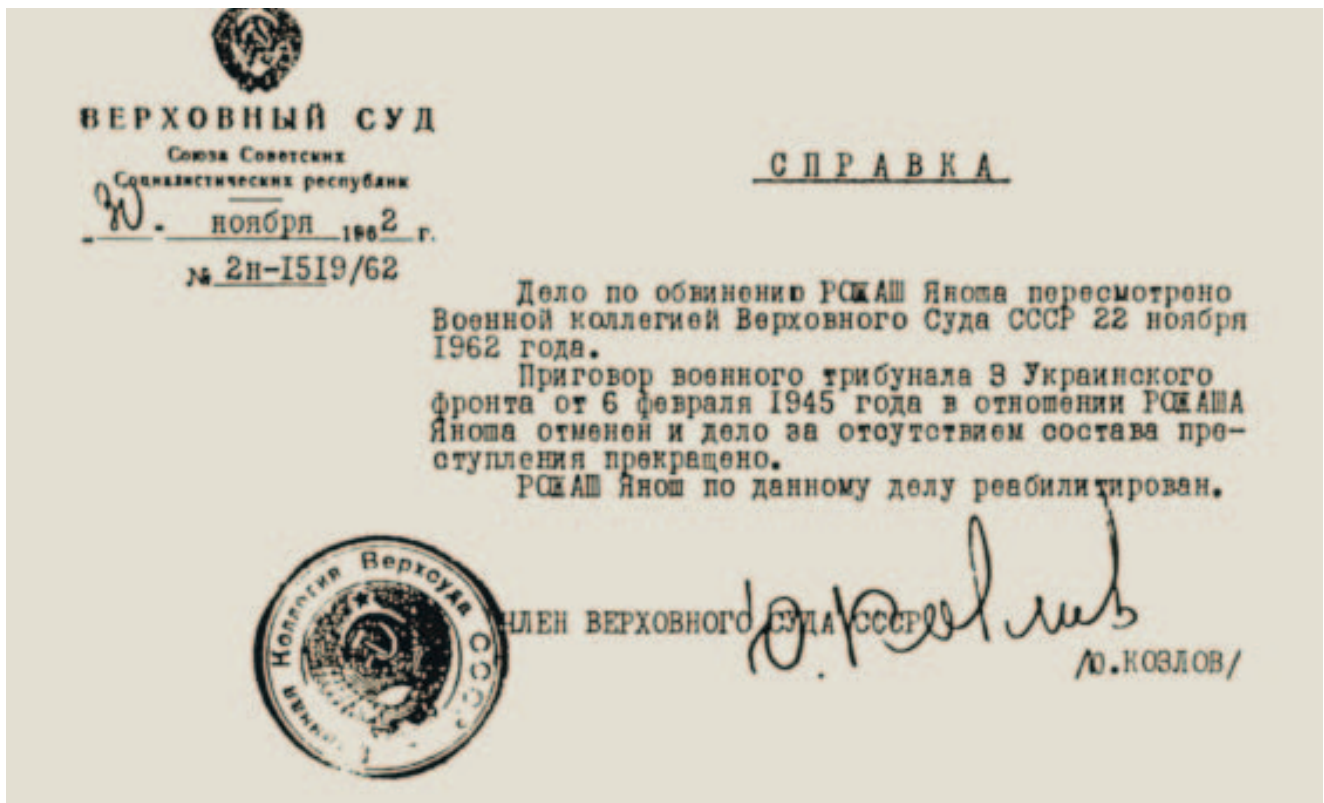
Én nemcsak a könyvek után futotam, hanem a papír után is. Mindig

írni, jegyzetelni szerettem volna, csak papírhoz nagyon nehéz volt hozzájutni. Ha hozzájutottunk egy cementszákhoz, ugye azt fölszabta az ember, és abból például '46 nyarán varrtam egy kis imakönyvet. Kis noteszzerű imakönyvet, amibe leírtam az imádságot, a templomi énekeket, meg leírtam egy-két apróságot. És ezt a kis imakönyvet rejtettem magamnál. Az később elveszett, egy másikat is írtam.

Különben tiltott volt a papír, ceruza, de nekem mindig volt. Ugyanis egy rab megtanulja a lágeri életnek a túlélhetési fogásait. Például gimnasztyorkában jártunk, vagyis katonai blúzban, és annak két mellzsebe volt. És minket reggel, este motoztak kifele-, befele ment. Körbetapogatták a ruhánkat. Nem akadt olyan marha, aki ebbe a zsebbe valamit bele mert volna tenni, mert az szem előtt volt. Én évekig itt hordtam a ceruzacsonkot meg a papírfeljegyzéseimet, mert mindenhol megtapogattak, de az őrra előtt ezt a zsebet nem nézte meg, mert ki mer oda valamit tenni. Erre rájöttem, hogy ezt nem nézik meg. Meg a barakkban is. Mindig olyan helyre költöztem, felső sarokba, hogy a fejem alatt nekem, a matracom alatt, amikor már volt, akkor is tele volt papírral. És minden évben hatalmas motozás volt, május elseje, november

hetediké tájékán, de nem akadt katona, aki oda föl a sarokba, legsarokba a priccse fölmásszon és még a legbelső sarkot is megnézzé. Úgyhogy akárhogy felforgatták a barakkot, az én papírjaim megmaradtak a legfelső sarokban.

A túlélésben sokat segített a túrni tudás és a hit. Az istenhit, az imádság. És beletörődtem a sorsomba, *fiat voluntas tua*, legyen meg a te akaratod, ha itt kell pusztulnom, legyen meg. Bíztam abban, hogy a jó Isten gondomat viseli. És még egy, ami nálunk, magyaroknál különösen szembetűnt. Egyrészt az ártatlanság tudata. Én nem tudom elképzelni, hogyha én öltem, gyilkoltam, raboltam volna, és nekem azzal kellett volna élnem. A másik, hogy a hazánkért szenvedünk. Ugye minket, leventéket hazafiasságra neveltek, hazaszeretetre, a hazánkért való áldozatkésztségre és hitre. És ez a hazaszeretet, a hit és az ártatlanság tudata, az segített bennünket, hogy a lelki egyensúlyunk el ne vesszen. Természetesen Isten kegyelméből sok-sok szerencsés momentumnak, helyzetnek kellett ahhoz lenni, hogy túléljük. Meghalt olyan is, aki hitt és remélt, és vállalta a sorsát, és Isten akaratába beletörődve élt, de sajnos jött egy betegség, vagy jött egy olyan baleset vagy egy alkalom, és elpusztult. Mint ahogy nem mindegyik dohányos ember kap

**Szovjet Szocialista Köztársaságok
Szövetsége Legfelsőbb Bírósága**

1962.11.30.
KN-1519/62

IGAZOLÁS

A Szovjetunió Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiuma 1962. november 22. napján megvizsgálta Rózsás János ügyét. A 3. Ukrán Front Hadbíróháza által 1945. február 6. napján Rózsás János ügyében hozott ítélet megsemmisítve, az ügy büncselekmény hiányában lezárva. Rózsás János a fenti eljárás alól felmentve.

Kozlov J.
A Szovjetunió Legfelsőbb Bírósága tagja

tüdőrákot, de nagy az esélye rá, ugyanúgy nem mindegyik hívő lélek élte túl a fogságot, de nagyobb esélyünk volt, hogy meg ne zavarodjunk, vagy egyáltalán, el ne veszítsük a talajt a lábunk alól. Ehhez a hitre, hazaszeretetre és az ártatlanság tudatára nagy szükség volt. Meg az, hogy az ember elfoglalja magát. Nem mindenki volt ilyen papírmániákus, mint én. Hanem fűrtak, faragtak, ügyesek voltak, cigarettaszipkát csináltak, vagy dóznit meg ilyeneket, és akkor eladták. Vagy rajzolni tudtak jól, lerajzolták vagy lefestették a lágerparancsnokot, hát az már abban a lágerben életmentő dolog volt. Tehát aki valamit tudott, az csinálta.

Különben a magyarok nagyon élelmesek voltak. Furcsállották az oroszok, azt mondták, hogy ti, magyarok olyan élelmesek vagytok, mint a zsidók. Tudniillik minden magyar, aki életben maradt az ötvenes évek után – mert '50-ig nagyon hullott a nép mindenhol, az ötvenes években már konszolidálódott a lágeri helyzet –, kitűnt valamivel, valami ügyességgel. Ha mást nem, adni-venni tudott. Voltak köztünk olyanok, aki még a levegőt is eladta az oroszoknak.

ÁLMOMBAN ESTEM HADIFOGSÁGBA

Ugye volt a Horthy-féle kiugrási kísérlet október 15-én, ami nem sikerült, Szálasi vette át a hatalmat, és ő mozgósította mind a maradék népgazdaságot az ország egyharmadán, ami még akkor nem volt megszállva, mind az embereket frontszolgálatra. És mivel Szálasi valamikor vezérkari tiszt volt, tudta, hogy a fiatalok nagyon komoly katonai előképzésben részesülnek a levante révén. A levanték egy részéből alakulatokat képeztek, amiket kidobtak a frontra. Másokból Magyarországon képeztek kiképzésre alakulatokat, vagy kivitték őket Németországba, Ausztriába további kiképzésre.

Én olyan alakulathoz kerültem, amelyiket a frontra dobtak, s fölszereltek bennünket páncélokklökkel. Hát ez egy kalandor dolog volt. A parancsnoksá-

gunk német volt ugye, a tisztjeink magyarok voltak, századosig vagy hadnagyig bezárólag, de azon felül már németek dirigáltak. Az volt az elképzelésük, hogy a mi alakulatunk, 96 főből, hatoljon át a frontszakaszon, menjen a Mecsekbe, és ott, a Mecsek szerpentinjein ritkítsuk meg a Jugoszláviából fölfelé törekvő szovjet páncélosalakulatokat. Ugyanis akkoriban alakult ki Székesfehérvár térségében nagyon komoly tankcsata, és, hogy minél kevesebb tank, illetve páncélos érjen oda az oroszok részéről. Hát ez örülség volt, meg a fegyverünk egy Mauser puská volt, tíz tölténnyel, az ismétlő fegyverek háborújában, meg egy páncélöklő, és a saját civil ruhánkban dobtak át a fronton bennünket. Tehát vádolom a német hadvezetést is. Hogy aztán a Wehrmachthoz tartoztunk vagy hova, a Teremtő, aki tudja. Nem élmeztek bennünket, a falvakban koldultunk élelmet magunknak, szóval nagyon csúnyán bántak velünk a németek.

És átdobtak bennünket a fronton, azt mondták, egy olyan frontszakaszon, ami a leggyengébb. De a legerősebb frontszakaszon dobtak át bennünket, és 24 órán belül fogságba estünk. Bekeveredtünk egy erdőbe. Ott elszakadtunk a parancsnokságtól. A csapat kisebbik része a parancsnokokkal, a németekkel, a rádióssal, összekötővel elment, mi, 58 levante, ott maradtunk az erdőben. Megvirradt, és azt láttuk, hogy a csapat egy része

nincs, mi meg, gyerekek, ott vagyunk az erdő közepén. Lefeküdtünk egy nagy fa alá, december 22-e volt, de mi olyan fáradtak voltunk, és kimerültek, éhesek, szemerkélt a hó, de az minket nem zavart, mert már annyi minden mentünk keresztül. Lefeküdtünk, hogy kialusszuk magunkat, és ha fölébredünk, akkor majd megbeszéljük, hogy mit csináljunk.

Bejött az erdőbe három szovjet katonával. És ránk bukkantak. Úgyhogy én álomban estem hadifogságba. Mire fölébredtünk, addigra foglyok voltunk, de szerencsére – csupa szerencse minden... – köztünk voltak délvidéki fiúk, temeriniek, újvidékiek, akik tudtak szerbül. Tehát amikor azok ránk bukkantak, a sok alvó gyerekekre, a délvidéki fiúk elkezdtek magyarázni, hogy a németek frontra dobtak bennünket, de mi nem akarunk harcolni. A megjedtet orosz fiúk is megnyugodtak – három volt –, mert ugye puska volt nálunk, meg minden, nem tudták, hogy vagyunk felfegyverkezve. Aztán lekísérték bennünket a faluba, s azt mondták, elszedik a fegyvereket tőletek, és elengednek benneteket. Meg akkoriban alakult Vörös János hadserege, odavisznek benneteket.

Sajnos a faluban székel az NKVD-nek a parancsnoksága, Az aztán nem vette viccre a dolgot. Azonnal letartóztattak bennünket, megkezdődött a vizsgálati fogság. Illetve agyon akartak löni, az egyik parancsnok, de hát a másik nem engedte. És akkor egy katonai parancsnokság, illetve haditörvényszék vizsgálata nyomán elítélték bennünket. Kilencet a 65-ből halálra, négyet tizenöt évre, és a többi, az alját pedig tíz évre. Én is az aljához tartoztam.

ÖRÖKÖS SZÁMŰZETÉSBEN

'50-ben tudtam meg, amikor egy ilyen általános adategyeztetés volt, hogy 58. § kilencedik pontjával diverzáns cselekedetért lettem elítélve. Hogy aztán pontosan mi volt a vádiratban, hogy mit csináltam vagy milyen bűntetteket hajtottam végre, vagy csak a büntett kísérlete, nem tudom. 58/9, diverzió, és hát az tíz év meg az örökös száműzetés. Hogyha letelik a tíz évem, akkor se jöhetnek haza Magyarországra, hanem megyek örökös száműzetésbe. Ugyanis a sztálini időkben akit politikai paragrafussal, tehát az 58-assal ítélték el, nem térhetett vissza európai lakóhelyére. Urálon belül nem kerülhe-

tett. De ez vonatkozott minden rabra. Szovjet állampolgárok lettünk, tehát nem az, hogy magyarokról van szó, hanem politikai elítéltekről. És mentek örökös száműzetésre, Távól-Kelet különböző vidékeire.

Például a mi lágerünkben akkoriban Habarovszk vidékére vittek, mert onnan írtak vissza a lágerből, hogy ott vagyunk. Szabadultak lengyel barátaim, akik azt mondták, hogy ne búsulj, majd ha jössz utánunk, mi már arra helyre vergődünk, és segítünk téged is a szabad életben – száműzött szabad életben – Távól-Keleten elhelyezkedni. Tehát tudtam azt, hogy én soha, nem-hogy Magyarországra, de Oroszország európai részébe sem tehetem be a lábamat. Nekem ezzel számot kellett vetnem, és ebbe bele kellett törődnöm. Még abba is bele kellett törődni, hogy mi, külföldiek, nem levelezhetünk. '53-ban itt, a kertünk alatt robogott a vonat Kanizsára, és én nem tudtam, hogy mire jövök haza. '44-től '53-ig nem tudtam, hogy mi történt a családdal, és kit találok meg. Mert az ember akkor már mindenkit eltemetett, bennünket már úgysem várnak haza, mi már senkinek nem hiányzunk. Az ember megpróbálta magát megagítani, hogy már úgyse kellek senkinek. És ha hazajövök, akkor mit találok? Szóval az döbbenetes volt. Nagy idegfeszültség volt az a tudat, hogy most kell majd szembesülnöm azzal, hogy mi vár itthon. A jó Istennek legyen hála, hogy az én szüleim túléltek. Testvéreim is. Apám is volt fogságban, de ő hamarabb hazajött. Volt a családnak háborús vesztesége, de a kicsi, kis család, az megmaradt. De ezt én nem tudtam, amíg le nem szálltam a vonatról. Szóval ez szörnyű volt. És ezt mind túl kellett tudni élni, mind el kellett tudni viselni lelki erővel.

Azt, hogy én szovjet állampolgár vagyok, én azt nem tudtam. Ugye, nekünk fogalmunk se volt, hogy mi címen, jogon ítélték el. Hisz még az elítélés alkalmával is történt egy kis bal eset. Mert jó, a hatvanötötől minket, hármunkat elválasztottak, áttettek egy másik bírósághoz, egy szigorított bírósághoz, de ezt hosszú lenne elmesélni. Hároman ültünk a vádlottak padján. És azt vártuk, hogy halálra ítélnék bennünket, mert tudtuk, hogy szigorított bíróságra tettek át. És mikor az öreg ruszin asszony azt mondta, hogy rosszak voltatok, mentek Szibériába, egyből jókedvünk kerekedett. És akkor figyelmeztettek, hogy illik a bíróság

előtt komolyan viselkedni. Hát gyerekek voltunk. Amikor megtudtuk, hogy nem végeznek ki bennünket, hanem csak tíz évet adnak, akkor azt mondtuk, mi címen ítélték el ezek bennünket. Akkor már úgy magunkban, három ott a vádlottak padján, nagyon kezdtünk fickósak lenni. És ránk szóltak, hogy illik komolyan viselkedni a bíróság előtt. Tehát mi nem vettük komolyan, hogy mi címen ítélnék el, mert ép ésszel ezt még gyerekekfejjel se lehetett felfogni.

Aztán később az történt, hogy ugye a háborúnak még nem volt vége. És az oroszok azt mondták nekünk, hát nekem ugye, én beszéltem velük, hogy hát János, ha a háborúnak vége lesz, titeket, külföldieket hazaengednek, hát mi címen tartanak itt benneteket. Az oroszoknak is szöveget ütött a fejükbe, hogy mit keresünk mi, idegen állampolgárok. És abban bíztunk, hogy vége lesz a háborúnak, akkor majd, hát minket hazaengednek. Vége lett a háborúnak, a köztörvényesek amnesztiát kaptak, a fele láger kiürült, de a politikaiak maradtak. Egy kis ukrán asszony azt mondta nekem, János, vedd tudomásul, hogy a tíz évedet le kell töltened, mert Sztálin életében politikai elítélt amnesztiát nem kap. Számíts arra. Tehát '45 nyarán szembesülnöm kellett azzal a tudattal, hogy nem engednek haza.

És ugye közben volt '47, amikor harmincéves volt a Szovjetunió. Na talán erre a jubileumra elengednek. '49-ben az öreg tollfosztó Sztálin 70 éves lett. Na talán a születésnapján. Nem volt amnesztiát a politikai elítélteknek semmilyen címen. Hát a halála váltott meg bennünket.

SZTÁLIN-KÉP FEKETE SZALAGGAL

1953-ban Sztálinról ugye csak rosszat hallottunk, mert akkor folytak az orvosperek, és akkor zsidótlantították Moszkvát. Tudtuk nagyon jól, hogy rendkívül antiszemita beállítottságú Sztálin, és eljárásokat kezdett a zsidók ellen. És nem tudtuk, hogy most mi történik, hogy mi lesz, hogy lesz, tehát vártuk a fejleményeket, mert ugye mindig voltak tisztogatási hullámok.

Március 4-én dolgozom a vasöntődében, és akkor jön ki hozzám a magyar munkatársam, hogy tedd le a nagykalapácsot – akkor éppen vasat törtem, ócskavasat –, képzeld, bejött a szabad brigádvezető, és azt mondta,

hogy minden órában beolvassák Sztálin egészségi állapotáról az orvosi jelentést. Sztálint elsejéről másodikára virradóra érte az agyvérzés, vagy megfojtotta a Berija, nem tudom, sok mindenről beszélnek, és az orvosi közleményt 4-én kezdték kiadni a halálával kapcsolatban, és 5-én este 9 óra 58 perckor meghalt. Hát ugye én nem voltam ott, ez a hivatalos verzió. Tehát mi akkor már éreztük, hogy hát, ha erről az emberről, akit Istennek tartanak, és ő is úgy érzi, hogy Isten, ha erről orvosi jelentést adnak ki, itt már nagyon nagy lehet a baj.

És akkor, mivel a szabadokkal vegyesen dolgoztunk, azok hazamentek, hallgatták a rádiót, hozták a híreket, hogy nem jól van, vérkeringése itt leáll, ott leáll, mája, meg mit tudom, micsoda – hát, ugye, mi nagyon aggódtunk érte. És 6-án reggel, mikor mentünk ki munkára, a szabad lakótelepen már fekete zászló meg Sztálin-kép fekete szalaggal, rájöttünk, hogy bekövetkezett a vég. És hát az örök is meg voltak döbbenve, mert mikor kimentünk a kapun, és a szabadok lakótelepéhez, a száműzöttek lakótelepéhez értünk, és megláttuk a feketét, akkor fölhördült a munkáscsapat, és az örök nem szóltak ránk. Máskor ilyenkor már levegőbe lóttak volna. Akkor számítottunk másodszer szovjet állampolgároknak.

Ugyanis 1945. május 9-én, amikor vége lett a háborúnak, 10-én fölállították a tribünt, és nagy beszédet tartott a lágerparancsnok, aminek az volt a lényege, hogy dolgozzunk szorgalmasan és bűneinket váltsuk meg munkával. Másodszer szovjet állampolgárok akkor lettünk, amikor március 8-án, vasárnap, 9-én, hétfőn volt a temetés, kitették az asztalt a láger közepére, pirossal leterítve, kijött a lágerparancsnokság gyászba öltözve, és egy órnagy fölállt az asztalra, és a Fő térre csődített rabok tömege előtt fölolvasta a Központi Bizottság határozatát Sztálin haláláról, mert egy szovjet vezető, amíg a Központi Bizottság azt meg nem állapítja, addig nem halott. Hát tudjuk, ezt már tapasztaltuk Breznyevnél is, hogy akkor halt meg, mikor a Központi Bizottság kihirdette, határozatot hozott róla. Na most ezt a határozatot fölolvasták előttünk március 8-án. Hát persze mi nagyon jól viselkedtünk, levetett sapkával kellett, a kopasz fejkünk fázott, de sapka nélkül kellett végighallgatni a határozatot, és kezdtünk reménykedni.

Mikor másnap a temetés volt, akkor a brigádoknak össze kellett jönni egy helyen, és egy szabad párttag ügyelt, hogy komolyan viselkedjünk, amíg a temetés folyik, és szólnak a kürtök meg a szirénák. Mert ugye Moszkvában 12 órakeremették el a Mauzóleumba, az Magyarország délélőtt 10 óra, nálunk délután 3 óra volt. Minden hangjelzővel kürtöltek, de valahogy az ember érezte, hogy ez jelent valamit. Ez mégiscsak a szabadulást jelenti.

9-én eltemették Sztálint, 27-én megjelent egy általános amnesztia közbüntényesekre. Hát az utódai követték megint azt, hogyha valami nagy esemény van, akkor abban a pillanatban meg kell nyitni a lágerkaput a banditák előtt. Van egy olyan szovjet film, hogy '53 *hideg nyara*. Az arról szól, hogy amikor a köztvényeseket rázúdították a birodalomra, egy rémuralom következett a szovjet városokban, falvakban, amíg ezeket a banditákat újra össze nem szedegették és lágerbe nem vitték. Föl voltunk háborodva, hogy hát már megint ezeknek áll a zászló. Az amnesztia, ami vonatkozott a közbüntényesekre, vonatkozott azokra a politikaiakra is, akik öt évnél kevesebbet kaptak. Akkor derült ki, hogy a mi ötezer fős lágerünkben összesen nyolc olyan személy volt, aki csak öt évre volt ítélve. Mi, akik tíz évre voltunk ítélve, körülbelül kitéttük a láger 20 százalékát, a 80 százalékát pedig a húsz-huszonöt évre ítélték tették ki.

'53. június 17-én hívták a külföldi állampolgárokat a politikai tiszthez azzal, hogy készüljünk fel arra, hogy minket innen más táborba visznek. Akkor derült ki, mert ugye ez politikai tábor volt, egyik barakkból a másikba menni nem volt szabad, pontosan nem tudtuk, hogy hányan vagyunk magyarok, akkor derült ki, hogy az 51 külföldi állampolgárból 27 volt a magyar. Mi sajnos nagyon túlreprezentáltak voltunk. Legalább annyira túlreprezentáltak voltunk a lágerben, mint a baltiak vagy az ukránok.

Megkezdődött az elszállítás, és legutoljára minket, magyarokat indítottak útnak, június 26-án. Na most a lágerparancsnok búcsúzóul tartott egy kis beszédet. 27-en voltunk. Azt mondta, hogy ti, magyarok, olyan jól dolgoztatok a lágerben, hogy én titeket nem tesznek vagonba, hogy leküldjelek Karagandára, hogy ott a szerelvényhez csatoljanak benneteket, hanem én nektek személyvonatra váltottam jegyet.

Két börtönőr és egy tiszt kísér benneteket, hogy vigyázzon rátok.

„ÁDÁZ FASISZTÁKKAL NEM LEHET SZOCIALIZMUST ÉPÍTENI”

Megérkeztünk Lembergbe, örök nem voltak a toronyban, érkeztek a magyarok a birodalom minden részéből. Körülbelül 1500-at szedtek össze. És arról volt szó, hogy úgy készülünk, hogy néhány héten belül bennünket, ha megjön az utolsó szállítmány is Kolimáról, ugye az a legmesszebbi rész, akkor minket átadnak a magyar hatóságoknak. Múltak a hónapok, de a hazaszállítás csak nem volt meg. Már a rádióban hallottuk, hogy a németek mennek haza, meg a Paulust már hazavitték. És a magyarok? És akkor elkezdtek kérdezni a parancsnokot, hogy mi van. Erre a lágerparancsnok azt mondta, hogy baj van veletek, mert Rákosi elvtárs nem akar befogadni benneteket. Azt mondta, ha ilyen fasiszta kontingenst küldenek haza Magyarországra, nem garantálja a szocializmus felépítését. Ha ilyen ádáz fasisztákat rázúdítanak Magyarországra. Ezerötszáz nyomorult embert.

Az orosz örök – már szinte nem voltak őrök, csak kísérek – fegyvertelenül és, mondhatnám, emberségesen búcsúztak el tőlünk. Azt mondták Csapnál, mielőtt átmentünk a magyar keskeny vágányú szerelvényre, hogy gyertek vissza máskor is, szeretettel várunk benneteket, csak ne úgy, mint előzőleg. Tehát valóban nagy volt a kontraszt az ÁVH-sok túlsó parti fogadtatása meg az oroszok búcsúztatása között. Nagyon zokon vettük. Tudniillik elhatároztuk, hogy a *Himnuszt* énekeljük a Tisza hídján, s ha átjövünk, letérdeplünk, s megcsókoljuk az anyaföldet. Ez nem volt. Mert kutyák, golyószórók és ÁVO-sok fogadtak bennünket. Orosz egyenruhában. Mi nem tudtuk, kik ezek, ki ez a náció. Ilyen orosz egyenruhás emberek. Sorba állítottak bennünket, és egy erdős, ligetes részen keresztül vittek bennünket a sóstófürdői üdülőbe, s a fák között mentek az örök meg a kutyák. Ez ugyanaz volt, mint mikor Észak-Urálban a szoliamszki gyűjtőtáborból kísérték bennünket a fairtó lágerbe, és az erdőben mentek a katonák, az erdőszélen, mi meg az erdei csapáson mentünk. Döbbenetes volt újra megélni, hogy az erdő fái között osonnak az örök.

Azt az üdülőt, ahova vittek bennünket, körülfojták a magyar ÁVO-s kato-

nák. Nem csináltak kerítést, hanem 10-15 méterenként állt egy katona. Hát ez erősen irritált bennünket... Persze az emberben benne van a kisördög, meg a bosszúság, meg a méreg. Nem a gyűlölet, hanem egyszerűen az ember tehetetlenségében viccre fogta a dolgot: közeledtünk feléjük, és egymás előtt oroszul beszélünk, hát mindenki tudott oroszul, és megjegyzéseket tettünk az ÁVO-s katonákra. Azoknak a kezében meg a géppisztoly remegett, és nem tudták, hogy kibiztosítsák vagy ne biztosítsák ki, de hecceltük őket ezzel. De mit tehattünk tehetetlenségünkben? Mikor hazajövünk a saját házánkba, és akkor itten mint gonosztevőket, úgy fogadnak bennünket.

Megérkezésünk után hívatnak a parancsnokságra, hogy mondjuk meg, hogy milyen címre akarunk hazamenni. Nos, az én szüleim 1935 óta ebben a házban laktak, és én is hetven éve ebben a házban lakom. Azt mondtam, Nagykanizsára, Csengeri utca 52-es szám alá szeretnék hazamenni. Jó. Nálam a dolog ezzel, hála Isten, le is zárult. Két hét múlva kezdtek egyeseket hívogatni, hogy nem jó a cím, amit megadott, mondjon másikat. Most képzelj el, ha valaki megadta a feleségének a címét, akit otthagytak nem tudom, hány gyerekkel. És erre azt mondták, hogy nem jó a cím. Hát gondolkodóba esett. Megadta a nővére címét, vagy megadta a szülei címét, szóval valamit megadott. De volt, akit harmadszor is hívatnak, és azt mond-

ták neki, hogy egyik cím se jó, maga majd munkásszállóra megy haza Magyarországon, kijelölt lakhellyel.

IGAZÁN ITTHON VAGYOK?

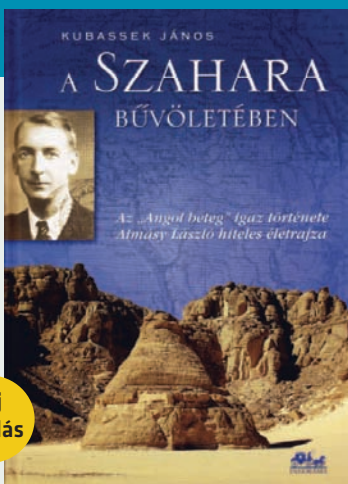
Mondták, hogy indítanak bennünket, és a legtávolabbiakat indítják el legelőször, Vas, Zala, Somogy. Tehát elsőnek minket hívtak. És akkor oda kellett egy asztalhoz járulni, ahol adták az igazolványt. Az igazolvány arról szólt, hogy mint volt hadifoglyok tévünk haza. Mert nekünk az oroszok azt mondták, hogy már nem mint elítélteket, hanem mint volt foglyokat adnak át. És idehaza a kormánybiztoság papírján az van, hogy Rózsás János volt hadifogoly a mai napon hazatért. Ezt a papírt kaptuk, egy napi hideg élelmet, harminc forintot, amire azt hittük, hogy hatalmas pénz. És nekem azt mondták, hogy maga Nagykanizsára, Csengeri utca 52. szám alá megy. Ott tudtam meg, hogy valakit én találok idehaza. Akikről én kilenc éve nem tudtam. Ezzel az érzéssel szálltam vonatra, hogy valaki lesz a Csengeri utca 52. szám alatt.

Igen, hát nagyon nehéz megszólalni, pedig erős akarok maradni. Hazajöttünk, és hát a fogadtatásról, arról ne kérdezzetek, mert arról végképp nem tudok szólni, csak egyet próbálok elmondani, torokszorítás nélkül. Hogy odakint örökké azt álmodtam, hogy idehaza vagyok. De olyan természete-

sen, hogy amikor a hajnali vasverés fölébresztett, atyaúristen, még mindig itt vagyok. Na most mikor itthon voltam már egy hete, kirohantam a küsszobából a konyhába, édesanyám, igazán itthon vagyok?

Hazatérésem után három hónappal ki kellett mennem vidékre – akkor még a közlekedés nagyon laza volt –, leszálltam a komárvárosi állomáson, és el kellett mennem Balatonmagyaródra. Kiskomárom és Balatonmagyaród között van egy olyan szakasz, hogy egyik falu végét nem látni, meg még a másikat se. És ahogy mentem – ez történetesen március 15. volt, de akkor ki emlégette '54-ben március 15-ét –, az országút közepén jutott eszembe, hogy én szabad vagyok. Én főlemelhetem a fejemet. Én körbenézhetek. Nem kell hátratenni a kezemet. Ha akarok, megállhatok. Ha akarok, visszafordulok, aztán utána folytatom az utamat. Ha valaki engem azon a kora reggelen a balatonmagyaródi úton látott volna, azt hitte volna, hogy hülye vagyok, vagy örült. Megálltam, körbenéztem, elindultam visszafele, mentem húsz lépést, akkor újra előrementem, újra körülnéztem.

Egyszerűen szoktam a szabad életet. Hogy hazajöttem ide, Kanizsára, a családhoz, és hogy a városban jártam-keltem, valahogy minden úgy természetes volt. De mikor kimentem vidékre, és az országúton egyedül voltam, ott éreztem először szabadnak magamat. (2003) ♦

Új kiadás

KUBASSEK JÁNOS
A Szahara bűvöletében
Az „Angol beteg” igaz története
Almásy László hiteles életrajza
Panoráma, Budapest, 2016

K Ö N Y V A J Á N L Ó

A kötet végigkíséri a kilenc Oscar-díjjal kitüntetett film – *Az angol beteg* – főhőse, Almásy László életútját. Feleleveníti gyermekéveit, első világháborús tevékenységét, IV. Károly király-puccsaiban játszott szerepét.

A geográfus, tudománytörténész szerző – az érdi Magyar Földrajzi Múzeum igazgatója – nyomon követte a 20. század legsikeresebb magyar földrajzi felfedező utazójának életútját. Felkereste Almásy László kalandos pályafutásának európai, ázsiai és afrikai helyszíneit.

Hat évtizeddel Almásy után, 1993-ban expedíciót szervezett a Líbiai-sivatagba, s az első magyarok egyikeként eljutott a

Szahara legnehezebben megközelíthető, legjáratlanabb vidékéire, a Gilf Kebirbe, Vádi Szúrába és az évszázadokon át hiába keresett, Almásy által felfedezett rejtelmes oázisba, Zarzurába, a legendás Vádi Abd el Malikba.

A könyv izgalmas kérdésekre keresett választ. Hogyan lesz az orvosi javaslatra testnevelésből felmentett diákból eredményes felderítő pilóta? Miképpen válhat a bukott diák, az osztályisméltlésre utasított gimnazista világhírű földrajzi felfedezővé? Miért vezényelték Rommel seregéhez Líbiába? Miért került ártatlanul népbíró-ság elé, s hogyan mentették fel a vádak alól?

A szerző több mint három évtizedes kutatásai során keresett választ az Almásyval kapcsolatos kérdésekre, amelyeket világszerte feltettek a film sikere nyomán.

1999-ben az RTL Klub televíziós forgatócsoportja és a szerző végigjárták Almásy menekülési útvonalát az Akabai-szoroson keresztül. Erről az újabb expedícióról is szól a kötet.

A szerző a frankfurti Frobenius Intézetben 2015-ben olyan új, mindeddig publikálatlan eredeti fényképekre és dokumentumokra bukkant, melyek első ízben a kötet harmadik kiadásában kerülnek a nyilvánosság elé.

BAJÁK LÁSZLÓ

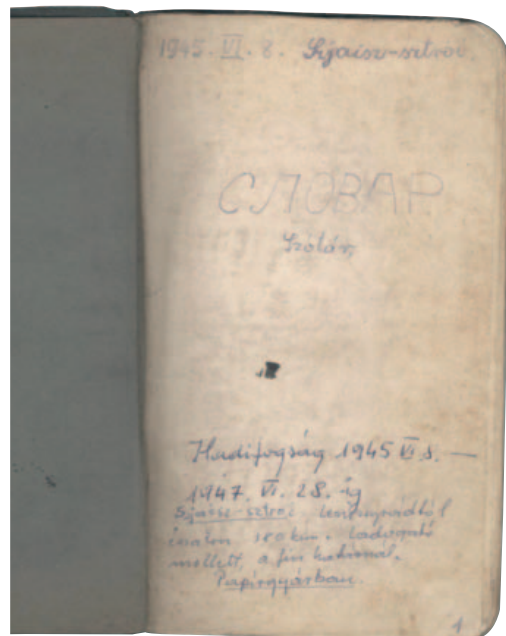
Rabszolgasors

Baják László 1924-ben született Esztergomban. A gimnáziumi tanulmányait 1939-ben anyagi okokból félbehagyta, hogy a MÁV István-teleki Főműhelyében kitanulja a géplakatossgot. 1945 elején a nyilas kormány az akkor 20 éves géplakatos-tanoncot mint leventét katonai szolgálatra rendelte be. Ő azonban nem akart katona lenni, és a komáromi gyűjtőtáborból kétszer is megszökött,

másodjára már sikeresen, majd a csalólóközi magyarok között bujkálva véstelte át a front átvonulását. Hazafelé tartva a komáromi kompnál, az egyetlen lehetséges dunai átkelőhelynél a szovjetek mint katonakorú, bár civil személyt lefogták, kirabolták és a győri fogolytáborba vitték. Június 8-án bevagonírozták és a foksányi elosztó-tábor érintésével északra, a Ladoga-tó partján fekvő Szjásztrójba hurcolták.

Az ablaktalan marhavagonba 30 szerencsétlent zsúfoltak be. Az ellátmány napi 50 dkg száraz kenyér volt, amit zsákból dobtak be. A vagon az utazás során kétszer kapott fejenként 1-1 db vöröshagymát és egy vödörnyi vizet, bár ivóeszköz nélkül. A végtelen síkságon több mint két hétig vándorszorgó szerelvény ezenkívül csak akkor állt meg, ha a halottakat kellett kirakni.

„Az egyik telepi házban találtam egy német-orsz tankönyvet, amelyből a háború előtt az itteni gyerekek tanultak németül. Ezt felhasználva saját használatra szótárt és nyelvtant kezdtem írni a szerencsésen becsempészett noteszembe. A barakk ügyeletese mellett egész éjjel égett a lámpa, amit ki tudtam használni tanulásra. Gyakran másoktól is átvállaltam az ügyeletet. A többiek hülyének neveztek.”

A barakktábor, amit még német hadifoglyok építettek föl, egy mocsárral körülvett szigeten állt. Vegyes tábor volt. Német és magyar hadifoglyok, szovjet elítéltek és internáltak, valamint civil „málenkij robotosok” egyaránt lakták. A szerencsésebbek egy – a visszavonuló Vörös hadsereg által lerombolt, illetve leszerelt – papírgyárat építettek újjá. A kevésbé szerencsések, illetve a német hadifoglyok többsége erdőt irtott és tőzeget bányászott. A metángázban, nyáron szúnyogfelhők között, télen –20-30 fokos hidegben dolgozó rabszolgák napi normája 60

db tőzegkocka volt, amelyért a többi fogolyhoz hasonlóan napi 3x2 dl híg kását és 60 dkg kenyérellátmányt kaptak. Ezt a tortúrát kevesen éltek túl. Ha az erőfeszítéseket kibírták is, elvitte őket valamelyik fertőző betegség.

Apám a szerencsésebbek közé tartozott, részben mert az összetartó magyar rabok – mint közülük a legfiatalabbat – pártfogásukba vették, illetve befogadták egy karbantartó brigádba. Másrészt apám a gimnáziumból tudott egy kicsit németül, a tanonciskolában szerzett tudásával pedig megértette a papírgyár német nyelvű tervdokumentációját, ezenkívül nagy akaraterővel, főleg éjszakánként, rövid idő alatt megtanult annyira oroszul, hogy tolmácsolhatott a német foglyok és a szovjet táborparancsnokság között. Ez könnyebbséget és némi élelmet jelentett számára, bár a legfőbb előnye mégis az volt, hogy nem vitték ki a halálos tőzegtelepre. Az élete azonban így is hajszálon függött. A kemény munka mellett a folytonos éhezés, télen a hideg, nyáron a tetvek és poloskák, illetve egyes örök terrorja csak a legszívósabbaknak és persze szerencséseknek tette lehetővé a túlélést.

A váratlan fordulatot Sztálin döntése hozta meg, aki 1947-re elhatározta, hogy nem halogatja tovább a

magyarországi kommunista hatalomátvételt. 1947. június 8-án a Magyar Kommunista Párt támogatására 200 beteg, munkaképtelen foglyot ebből a lágérből is hazaküldetett Magyarországra. Az indulás előtti hajnalon azonban két fogoly meghalt a transzportból, és a lágéparancsnokság sietve a névsor elejéről egészítette ki a létszámot. Apám volt a második. Annyira siettek a létszám-kiegészítéssel, hogy még a személyes holmiját is elfelejtették elkobozni. Ennek köszönhető, hogy egészen kivételes módon tárgyi

„Elrendelték, hogy minden hónapban levelet kell írni haza. Ez megnyugtató volt, bár a levélre csak azt írhattuk, hogy élünk és egészségesek vagyunk. [...] Csak itthon derült ki, hogy a levelek kb. egyéves késéssel értek haza.”

emlékek is maradtak a kalandból. Apám 1947. június 27-én (a sors különös játéka folytán éppen a névnapján), közel kétévi, kegyetlen rabszolgamunka után érkezett haza Esztergomba. Kivételes szerencséje volt, mivel a Gulag-táborok foglyainak többsége, ha egyáltalán megélte, csak Sztálin halála után szabadulhatott.

Hazatérése után előbb befejezte a gimnáziumot, majd beiratkozott a Műszaki Egyetemre. 1956 októberében mint az egyetem hallgatója vett részt a diákság megmozdulásaiban, de ez már egy másik történet. 1958-ban szerzett gépészmérnöki diplomát. 1984-ben a gőzmozdonyok talán utolsó szakértőjeként vonult nyugdíjba. 2003-ban bekövetkezett halála előtt még éppen sikerült lejegyeztetnem vele a visszaemlékezéseit. A kéziratából származnak a hazahozott tárgyakra vonatkozó idézetek. ♦

„Volt, akinek kártyája volt, sőt akadt egy sakk-készlet is, amit az oroszok nem vettek el, mert ismerték. [Domján] Bélával aztán elhatároztuk, hogy készítünk magunknak egyet. Béla vállalta a dobozát, mivel asztalosoknál dolgozott, én meg a figurákat, mert megvolt még a bicskám. Nagyon sokáig tartott, mire elkészült.”

Tudjon meg még többet a történelemről!

**Olvassa
a Rubicon
minden
hónapban!**

Előfizetőinknek 2 szám ajándék: 10-et fizet, 12-t kap!

Egyenként is megvásárolható példányok

2003/3-4	Új világrend	699 Ft	☐	2011/2 különszám	Náci örökség	645 Ft	☐
2003/6	A történész mestersége	448 Ft	☐	2011/3 különszám	Magyar középkor	645 Ft	☐
2003/9-10	Deák Ferenc, a haza bölcse	699 Ft	☐	2012/1-2	Magyarország a mérlegen	995 Ft	☐
2004/4	Bibó István, a nemzet lelkiismerete	448 Ft	☐	2012/3	Kitörés	645 Ft	☐
2004/7	Történelem az interneten	448 Ft	☐	2012/4-5	Történelmi tévhitek - Krasznahorka büszke vára	995 Ft	☐
2004/8-9	60-as évek	699 Ft	☐	2012/6	Adók és adófizetők - Hitler stílusa	645 Ft	☐
2004/10	IV. Károly	448 Ft	☐	2012/7	Újkori olimpiák - Lovagok világa	645 Ft	☐
2004/12	Az Andrásyok világa	448 Ft	☐	2012/8	Horthy István halála - Kádár arcai	645 Ft	☐
2005/8	Az NSDAP története	498 Ft	☐	2012/9-10	Klebsberg - Aktuális Horthy kép	995 Ft	☐
2006/2-3	Háború a modern korban	789 Ft	☐	2012/11	Volksbund kontra Hűségmozgalom	645 Ft	☐
2006/7	Terrorbombázások - Tortúra	545 Ft	☐	2012/12	Sztálin - Nagy perek - A „Kossuth címer”	645 Ft	☐
2006/8	Che Guevara - Keresztesek	545 Ft	☐	2012/1 különszám	Boszorkányság	645 Ft	☐
2007/1-2	Második Trianon	889 Ft	☐	2012/2 különszám	A Magyar nemesség	645 Ft	☐
2007/3	Állambiztonság - Titkosszolgálat	595 Ft	☐	2013/1	Híres merényletek - Gestapo	695 Ft	☐
2007/6-7	A magyar bor századai	889 Ft	☐	2013/2-3	Nagy Szulejmán - Pápák és a Pápválasztás	995 Ft	☐
2007/8	A 20. századi nő	595 Ft	☐	2013/4	Mozaikok az európai zsidóság történetéből	695 Ft	☐
2007/9	Személyi kultusok	595 Ft	☐	2013/5	Horthy Istvánné - Grófok, hercegek, bárók	695 Ft	☐
2007/10	Horthy Miklós kultusza	595 Ft	☐	2013/6	Szent István nyomában - Fehérvár	695 Ft	☐
2007/1 különszám	AVO-AVH-III/III	595 Ft	☐	2013/7	Bethlen Gábor - Kis magyar lőtörténelem	695 Ft	☐
2008/1	Emigrációk	595 Ft	☐	2013/8	A mohácsi csata - II. Lajos kontra Szulejmán	695 Ft	☐
2008/2-3	Reform, modernizáció	595 Ft	☐	2013/9-10	Napoleon - A hatalom és a szélsőjobb a Horthy-korban	995 Ft	☐
2008/4	Szlovákia + Híres asszonyok	595 Ft	☐	2013/11	Hősök tere - Nemzet és emlékezet	695 Ft	☐
2008/5	A repülés úttörői + Edvard Beneš	595 Ft	☐	2013/12	A Bethlen-korszak	695 Ft	☐
2008/6	Ókori olimpiák + Katyn	595 Ft	☐	2013/1 különszám	A borgiák - Firenze és a Mediciék	695 Ft	☐
2008/7-8	Fekete krónika	895 Ft	☐	2013/2 különszám	Mi történt Mohács után?	695 Ft	☐
2008/9	Fekete-fehér Amerika	595 Ft	☐	2014/1	A székelység története	695 Ft	☐
2008/10	A doni kálvária + '68 világa	595 Ft	☐	2014/2	Zrínyiek	695 Ft	☐
2008/1 különszám	Titokzatos ókor	595 Ft	☐	2014/3	Dózsa György, 1514 - Megszállás, 1944	695 Ft	☐
2009/1-2	Magyar jobboldali hagyomány	895 Ft	☐	2014/4-5	Seuzo-kincs - Az I. világháború	995 Ft	☐
2009/3	A királysíroktól a 301-es parcelláig	595 Ft	☐	2014/6	A béke kálváriútján - Apponyi Albert gróf	695 Ft	☐
2009/4	Amiről a címerek mesélnek	595 Ft	☐	2014/7	Egy magyar mítosz - Az aranycsapat	695 Ft	☐
2009/5	Délvidéki tragédia	595 Ft	☐	2014/8	Sopron - A hűség városa	695 Ft	☐
2009/6	Út a háborúhoz	595 Ft	☐	2014/9	Isonzó - Doberdó - Caporetto	695 Ft	☐
2009/7-8	Vadászat Magyarországon	895 Ft	☐	2014/10	Az Oszmán Birodalom	695 Ft	☐
2009/9	A téli háború - Kálvin és a reformáció	595 Ft	☐	2014/11	A kiugrási kísérlet	695 Ft	☐
2009/10	Egyenruha-történet - Középkori magyar királynék	595 Ft	☐	2014/12	Magyar béketörekvések - Szent-Györgyi Albert	695 Ft	☐
2009/11	Középkor	595 Ft	☐	2014/1 különszám	Európa	695 Ft	☐
2010/1	A csendőrség története 1881-1945	645 Ft	☐	2015/1	A nagy háború, 1914-1918	695 Ft	☐
2010/2	Szabadkőművesek	645 Ft	☐	2015/2	Iszlám radikalizmus - Vitriolos karikatúrák	695 Ft	☐
2010/3	Szélsőjobboldali radikalizmusok	645 Ft	☐	2015/3	Haditengerészet	695 Ft	☐
2010/6	Kitelepítések - Ki volt Biszku Béla?	645 Ft	☐	2015/4	1945, egy végzetes év - Hóman Bálint	695 Ft	☐
2010/7	A szex és erotika kultúrtörténete	645 Ft	☐	2015/5-6	Örmény genocídium 1915 - Német kapituláció 1945	995 Ft	☐
2010/8	Sikertörténetek a 19. században	645 Ft	☐	2015/7	Petőfi élete és halála	695 Ft	☐
2010/9	1956-os sortűzek - Kulákok	645 Ft	☐	2015/8	Női szerepek a történelemben	695 Ft	☐
2010/10	Hitler és Sztálin tábornokai - Károlyi Mihály	645 Ft	☐	2015/9	A Nádasdyak - Málenkij Robot	695 Ft	☐
2010/1 különszám	Trianon és a revízió	645 Ft	☐	2015/10	Koncepciók perek	695 Ft	☐
2010/2 különszám	Ormos 80	595 Ft	☐	2015/11	Gróf Tisza István	695 Ft	☐
2011/1	A Szent Korona visontagságai	645 Ft	☐	2015/12	Koronás fők	695 Ft	☐
2011/2	Vörös terror, fehér terror	645 Ft	☐	2016/1	Migráció	695 Ft	☐
2011/3-4	A 19. század - Bethlenek	995 Ft	☐	2016/2	Széll Kálmán	695 Ft	☐
2011/5	Weimar arcai - Megszállások	645 Ft	☐	2016/3	A Mein Kapf és a Hitler mítosz	695 Ft	☐
2011/6	A Hitler-Sztálin paktum	645 Ft	☐	2016/4	Mátyás király	695 Ft	☐
2011/7	Háborús bűnösök	645 Ft	☐	2016/5-6	Teleki Pál - Báthori István - GULAG	995 Ft	☐
2011/8	Királykérés Magyarországon	645 Ft	☐	2016/7	Honfoglalók	695 Ft	☐
2011/9-10	Bethlen István	995 Ft	☐	2016/8	Verdun, 1916	695 Ft	☐
2011/11	Az avarok	645 Ft	☐	2016/9	Széchenyi István - a legnagyobb magyar	695 Ft	☐
2011/12	Gulag	645 Ft	☐	2016/10-11	1956-2016 - Végzetes sorsok	995 Ft	☐
2011/1 különszám	Dicsőséges dinasztia: Árpád-ház	645 Ft	☐	2016/12	Amerikai elnökök - 1789-2016	695 Ft	☐
				2017/1-2	Koronázások Magyarországon 1526-1916	995 Ft	☐

EGYÉVES ELŐFIZETÉS DÍJ | 2017/4-től 1 év (12 szám) 6950 Ft

Megrendelem

a Rubicon következő egy évben megjelenő számait

A régi számokat tartalmazó egységcsomagok közül kedvezményes áron megrendelem:

2007-es évfolyam (12 szám)*	- 4500 Ft	☐
2008-as évfolyam (11 szám)	- 4500 Ft	☐
2009-as évfolyam (11 szám)	- 4800 Ft	☐
2010-es évfolyam (12 szám)	- 5000 Ft	☐
2011-es évfolyam (15 szám)	- 6000 Ft	☐
2012-es évfolyam (14 szám)	- 6000 Ft	☐
2013-es évfolyam (14 szám)	- 6000 Ft	☐
2014-es évfolyam (13 szám)	- 6000 Ft	☐
2015-ös évfolyam (12 szám)	- 6000 Ft	☐
2016-os évfolyam (12 szám)	- 6500 Ft	☐

Új előfizetőinknek postaköltséget nem számítunk fel. Előfizetés nélkül a régi évfolyamokat 500 Ft egyszeri postaköltséggel postázzuk. A fent feltüntetett folyóiratszámaink egyenként is megrendelhetők.

NÉV

INTÉZMÉNY
(KÖZLETTI MEGRENDELÉS ESETÉN)

CÍM / TELEPÜLÉS:

UTCA:

HÁZSZÁM / EMELET, AJTÓ:

TELEFONSZÁM:

E-MAIL:

OLVASHATÓ ALÍRÁS

Adja le megrendelését e-mailben: rubicon@online.hu | Rendelhet interneten: www.rubicon.hu
Vagy postai úton: Rubicon szerkesztősége (1161 Budapest, Sándor utca 60.). A megrendeléseket fénymásolva vagy kézirással is elfogadjuk.

RUBICON-KÖNYVEK

JOHN LUKACS ELŐSZAVÁBÓL:

Természetes, hogy a nemzetek történelmét általában saját fiaik írják meg. Vannak azonban olyan példák is, amikor egy idegen rokonszenvező, érdeklődő tekintete olyan tisztánlátással hatol be események, bonyolult hajlamok és érzelmek vadonába, hogy többet sikerül elérnie, mint steril „tárgyilagosságot”. Ilyenkor a távlat érdekes módon színezní képes az események megszokott értékelését is.

Ez érvényes Sir Bryan Cartledge *Megmaradni – A magyar történelem egy angol szemével* című könyvére is, amely már címében elárulja a szerző legfontosabb felismerését: a magyar nemzet karakterének egyik legjellemzőbb vonása, hogy minden katasztrófa ellenére újra és újra sikerül megmaradnia, majd felemelkednie.

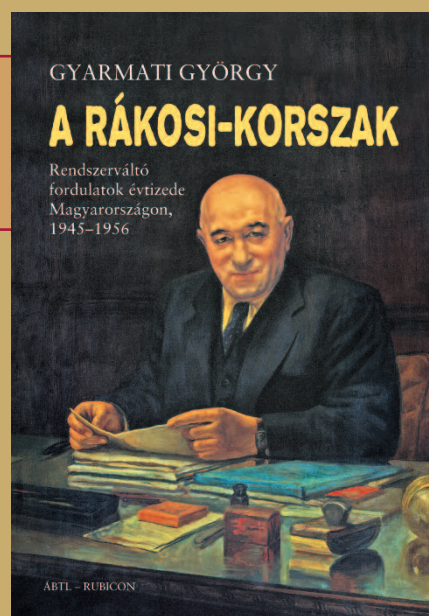
Megállapításai olyannyira eredetiek és helytállóak, hogy talán nem túlzás azt állítani: a külföldiek által írt összes magyar történelmkönyv közül valószínűleg Cartledge műve eddig a legkiválóbb.

Könyvesbolti ára: 3980 Ft
Szerkesztőségi ára: 3480 Ft
Postai küldeményként: 3480 Ft
(+900 Ft utánvét díj)

Könyvesbolti ára: 4990 Ft
Szerkesztőségi ára: 3290 Ft
Postai küldeményként: 3290 Ft
(+900 Ft utánvét díj)

Könyvesbolti ára: 4990 Ft
Szerkesztőségi ára: 3290 Ft
Postai küldeményként: 3290 Ft
(+900 Ft utánvét díj)

Rendelje meg vagy vásárolja meg a könyveket kedvezményesen a szerkesztőségben!

RUBICON SZERKESZTŐSÉGE

1161 Budapest, Sándor u. 60. • Telefon: 402-1848 • rubicon@t-online.hu • www.rubicon.hu/konyvek

KÖZÉPISKOLAI

TANÁRI ÖRSEGVÉL

9966. szám.

A BUDAPESTI M. KIR. ÁLLAMI KÖZÉPISKOLAI TANÁRÉRTÉKELŐ BIZOTTSÁG

igazolja, hogy **Dr. Olofsson Károly Placid** úr, aki az 1916. évben Rákosszentmihályon született, r. kat. vallású és felsőbb tanulmányait a pannonhalmi Szent Csellért-Főiskolában végezte, az 1924. évi XXVII. törvényekké követelte képesítő vizsgálatot letette, mégpedig a következő eredménnyel:

I. Az alapvizsgálaton:

- 1) A magyar nyelv és irodalomból: jó
- 2) A német nyelv és irodalomból: jó
- 3) A filozófiából: díszéretes eredménnyel.

II. A szakvizsgálaton:

- 1) A magyar nyelv és irodalomból: jó
- 2) A német nyelv és irodalomból: jó
- 3) A filozófiából: díszéretes eredménnyel.

III. A pedagógiai vizsgálaton:

- 1) A filozófiából: díszéretes
- 2) A pedagógiából: kitűnő eredménnyel.

E vizsgálatok alapján **Dr. Olofsson Károly Placid** urat a magyar nyelv és irodalomnak, a német nyelv és irodalomnak, továbbá a filozófiának magyar tantervű középiskolákban való tanítására a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszertől cánk ruházott hatalommal jogoa képesítettnek nyilvánítuk. Ennek hitelére ezt az oklevelet kiadtuk a a budapesti M. Kir. Állami Középiszkolai Tanárértékelő Bizottság pecetjével és aláírássunkkal megerősítettük.

Kelt Budapesten, 1941. május 26.

Károly Placid
elnök.

Némethy
ügyvezető alelnök.

©1991. FRANKFURT-TÉRCÉLŐT NYOMDÁK

Rendelje meg honlapunkon!

www.rubicon.hu

E számunk a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával készült.

nka
Nemzeti Kulturális Alap

9 770865 634092

17003